

A SZÁZADOK KIBŐVÍTETT SZERKESZTŐBIZOTTSÁGÁNAK VITAÜLÉSE

Az alábbiakban közöljük a «Századok» mult számának vitarovatában megkezdett vitaanyag folytatását. A most közölt anyag a »Századok« kibővített szerkesztőbizottsága 1953 decemberi üléseinek jegyzőkönyvi kivonata.

Révész Imre:

Révész Imre akadémikus felszólalásában az egyetemes történelmi fordításokkal és a Rákóczi-szabadságharcra kapcsolatos kiadványok néhány problémájával foglalkozott. Felszólalásában azokat a gondolatokat ismételte meg, amelyek egyidejűleg az Akadémia II. Osztályának írásban is előterjesztett.

Kiemelkedően fontos feladatnak látom az egyetemi történelmi tankönyvek mielőbbi elkészítését a lehetséges legmagasabb színvonalon, továbbá a Magyar Enciklopédia haladéktalan munkabavételét. Mindkettő nemcsak a felnövekvő új történelem- és népzemzék marxista kiformalásában nélkülözhetetlen, hanem minékünk, fogyatékos marxista képzettségű régebbi historikusoknak is hatalmas segítséget jelentene az általunk még elvégezni remélt munkákban.

Örömmel üdvözlöm azt a gondolatot, hogy az anyag- és adatgyűjtésnek nem szabad túltengenie elméleti általánosítás, az eredmények összefoglalása, a következtetések levonása nélkül. A marxista-leninista történettudomány meggyőző erejét, nevelő és szocializmust építő hatását csökkentjük, hogyha bármilyen értékes tartalmú és mintaszerűen publikált nagy tömeg adatgyűjtést megfelelő bevezető tanulmányok és kommentárok nélkül bocsátunk közre. Egyébről nem is beszélve, pusztán az egyetemi oktatás és káderképzés nagy érdekei is nyomtatékosan szólnak ezen kívánalom mellett.

Sajnálatosnak és érthetetlennek tartom, hogy a kitűnő *Szmirin M. M.* történelemnek Münzer Tamás népi reformációjáról és a nagy német parasztháborúról szóló, pár éve megjelent kötete, amely a marxista szempontok alkotó alkalmazásával is, de feldolgozott anyagának (mely Zimmermann és Engels óta természetesen nagyban felszaporodott) rendkívüli gazdagságával is a XVI. század minden kutatója számára nélkülözhetetlen, és amely közben már (1952) a *Német Demokratikus Köztársaságban német fordításban is megjelent* — magyar nyelven, noha lefordították és kiszedték, még mindig nem hagyhatta el a sajtót, hanem évek óta csak egy kefelevonathoz lehet nehezen hozzáférni, előttem ismeretlen okok alapján.

Rámutatni kívánok arra, hogy nemcsak az Akadémia II. Osztályán belül vannak hiányosságok az egyes tudományágak együttműködése tekintetében — amely hiányokat mások több illetékességgel tudnak felsorolni, mint én — hanem az *I. és II. Osztály együttműködésében* is vannak hiányosságok, pedig ennek az együttműködésnek a szüksége éppen haladó hagyományaink és tudománytörténetünk feltárása tekintetében nagyon is szembeeszkő.

Legértékesebb haladó hagyományaink közé tartozik II. Rákóczi Ferenc szabadságharca, amelyet, mint nagyjelentőségű történelmi kongresszusunkon legutóbb is meggyőződhettünk róla, a szovjet történettudomány is nagyra értékel. Örömmel és elismeréssel kell ennél fogva helyeselni, hogy Rákóczi alakjának és szabadságharcának a haladó magyar tudomány és az egész dolgozó magyar nép számára való feldolgozása a közelmúlt években és a jelen pillanatban is értékes tudományos és irodalmi vállalkozások egész sorát foglalkoztatta és foglalkoztatja. Az Akadémiai Kiadó Ráday Pál iratainak több kötetre tervezett kiadását készíti elő, sőt az első megbeszélés már megtörtént Rákóczi összes műveinek az Akadémia gondozásában megjelenendő kiadása tárgyában is. Mindezzel a magyar irodalom- és általános történettudomány régi, súlyos és nem egy tekintet-

ben szégyenletes (bár a ferencjózsefi és a Horthy-korszak népellenes és a nemzeti függetlenséget eláruló beállítottságából nagyon is érthető) mulasztásai lesznek, ha későn is, de a jelen és a jövő számára annál gyümölcsözőbben jóvátéve.

Véleményem szerint azonban jobban kellene ügyelni arra, hogy éppen ennek a témakörnek és feladatcsoportnak az eltervezésében és kimunkálása megszervezésében csőstől elő ne álljanak olyan jelenségek, amelyek miatt történettudományunk művelése a jelen pillanatban egész területén szenved és amelyeket, mint a Századok szerkesztőségi értekezletén közhelyesléstől kísért megállapítást nyert, a »maximalizmus« gyűjtőneve alá lehet összefoglalni. Rám nézve igen nagy megtiszteltetés, hogy a Rákóczi-Ráday kiadványok egy részének előkészítésébe részint mint fordító, részint mint lektor bekapcsolódhattam. Azonban éppen ezen tevékenységem során sajnálattal kell tapasztalnom, hogy a kiadványok már működő vagy működésre felkért készítői (fordítók, lektorok, szerkesztők stb.) között, akiknek e téren való hivatottsága vitán felül áll, hiányzik az összedolgozásnak az a mértéke és folytonossága, amely biztosíthatná a kiadványoknak a terv ütemében, a kitűzött vagy azt legalább megközelítő időpontra, kifogástalan színvonalon elkészültét. Szerkesztők, lektorok érintkezése a többi munkatársakkal a legkritikább jelenségek közé tartozik. Irodalom- és köztörténeti témacsoportok gazdáinak alig nyílik alkalom eszméik kicserélésére.

Már most, ennek a bajnak egyik legfőbb és közismert oka: tudományos dolgozóink egy részének (s épp a Rákóczi-kiadványok munkáinak közül különösen soknak) abnormisan sokoldalú megterhelése, szorosan vett tudományos munkakörön kívül számos tudományszervezési, adminisztratív, társadalmi — s kivétel nélkül igen fontos, de egy ember munkabírását már erősen meghaladó — feladat számára való igénybevétele is. Én nem tudom a módját a segítségnek, de azt látom, hogy valamiképpen sürgősen segíteni kellene, mert előbb-utóbb az egész magyar tudomány nagy kárára mind teljesebben igazolódik a Századok említett szerkesztőségi értekezletének alapjául szolgáló előadvány ama találói megállapítása, hogy az ilyen és kapcsolatos jelenségek »demoralizálóan és demobilizálóan hatnak« s hozzáteszem, hogy látásom szerint nemcsak a szaktudomány embereinek szűk körében hatnak így, hanem az egyre jobban felébredt történelmi és irodalmi érdeklődést tanúsító magyar dolgozó nép széles rétegeiben is.

Akadémiánk még nem tudta központi irányító feladatát maradéktalanul kivitelezni, pedig a sok között éppen ez volna az egyik legelőnyösebb megkülönböztető vonása a régi szellemű, »liberális« felépítésű Akadémiával szemben. A központi irányítás elvi biztossága minden kétséget kizárva érvényesül, a tervezés egysége, nagyvonalúsága és sokoldalúsága biztosítva van, azonban a részletek terén, a kivitelezésben még nagyon sok zökkenőre akadunk, a kerékfogak nem vágnak pontosan egymásba, a magukban véve kitűnő elgondolások nem egyszer keresztelik és rontják egymást. Ismét a Századok szerkesztőségi értekezletére kell visszatérnem, ahol az alapelőadvány nyomán történettudományunk egész területére nézve teljes egyértelműséggel hangzott föl a kívánság: *Kevesebbet, de jobban!* — ami szerintem egyúttal azt is jelenti: a *központi irányítás éberebbé, következetesebbé és egységesebbé válásával!*

*

Mód Aladár:

Engedjék meg, hogy röviden, néhány gondolattal én is hozzácsóljak a Századok kibővített szerkesztőbizottságának ehhez az igen értékes üléséhez, amely — úgy gondolom — történettudományunk feladatainak felvetése és tisztázása terén jelentős lépés lesz előre.

A magam részéről az itt felmerült vitás kérdések közül *először az előterjesztett cikk címéhez és tárgyához kívánok néhány megjegyzést fűzni.* Egyetértek azokkal, akik felvetették, hogy helytelen a Központi Vezetőség határozatai után a magyar történettudomány helyzetét csak a kongresszus tanulságaira leszűkíteni. A kongresszus értékes és nagyjelentőségű volt számunkra, voltak pozitívumai, de egyben megmutatta hiányosságainkat is. A probléma megoldásához egyrészt a Központi Vezetőség júniusi határozatai, másrészt a Szovjetunióban a történettudomány új feladataival kapcsolatban megjelent cikkek és határozatok döntően új előkitűzéseket állítanak elénk.

Egyetértek az elvtársakkal, akik felvetették, hogy legyen a cikkből két tanulmány: egy a kongresszus tanulságairól, s egy a történettudomány feladatairól pártunk politikájának új szakaszában.

Véleményem szerint a Századokban megjelenő bővebb tanulmányban részletesebben lehetne ismertetni a Kongresszust s — túlmenve a Társadalmi Szemlében megjelent

rövid, értékelő cikken — az elvi kritikát és útmutatást ebben kellene elmélyíteni. A kongresszusi tanulmányok sokáig készültek, de az ellenőrző lektorálásokra nem maradt elég idő, s az ebből eredő hiányosságokat lenne hivatva a Századok kongresszussal foglalkozó beszámolója tartalmilag kijavítani. Az értékelésnél mint főhiányosságot a kritika, a vita hiányát, a magyar történettudomány elvi kérdései felvetésének hiányát kell kiemelni.

Ami a Központi Vezetőség határozatával kapcsolatos második, a történettudományunk helyzetével és feladataival foglalkozó cikket illeti, úgygondolom, az értékelés főkérdéseként azt kell előtérbe állítani, mennyiben támasztotta alá, ideológiailag mily eredménnyel szolgálta történetírásunk a szocialista nemzeti egység kialakítását. Ez az alapvető kérdés, ebből kell kiindulnunk. Ezen belül kell feltárni: 1. történetírásunk mennyiben mutatja meg a magyar történeten keresztül a társadalmi fejlődés törvényszerűségeinek érvényesülését, 2. mennyire mutatja meg népünk alkotó szerepét a magyar történelemben, 3. hogyan érvényesíti, tudatosítja a munkásosztály, a párt, valamint a marxizmus-leninizmus vezető szerepét.

Ha így vizsgáljuk történetírásunkat, mérlegre állítjuk munkánkat, elsősorban annak pozitívumait kell megállapítanunk. Valóban, ha visszanezünk a magyar marxista történetírás eredményeire az elmúlt néhány esztendőben, helytelen volna a pozitívumokat számításán kívül hagyni. Vannak jelentős eredményeink: az egyetemi tankönyvekkel kapcsolatban komoly anyaggyűjtő munka folyt; megjelentek értékes monográfiák (Elekes, I. Tóth monográfiái fiatalok közül pl. a XVIII. századi parasztság történetével kapcsolatos tanulmánykötet, az 1848—49-es népfelkelők szerepét feldolgozó munka); ilyen komoly eredményként kell számbavenni a Munkásmozgalmi Intézet anyaggyűjtő munkálatait, s mindennek betetőzéséként magát a kongresszust is. Ezekről az eredményekről lehetetlen nem beszélnünk, hiszen ezekre kell támaszkodnunk a további munkánkban is. Az eredmények bemutatása mellett azonban — véleményem szerint — a fősúlyt a problémák feltárására kell helyezni, az előttünk álló feladatokat kell tisztázni. Éppen ezért a szóbanforgó Elekes cikk arányait helyes volna megváltoztatni, mégpedig oly módon, hogy lényegesen nagyobb súlyt kapjon a kritikai feladatokkal, a történetírásunk problémáival és feladataival foglalkozó rész. *Miben kell megjelölnünk történetírásunk fő problémáit?*

Ezen a téren is *elsősorban az elméleti munkánk hiányosságaiban*. Ez érvényes először is a történész munka irányítására. Helyes volt, hogy elsőrendű feladatnak az egyetemi tankönyvek anyaggyűjtő és megírási munkáját tűztük ki. Ennek ellenére a gyakorlatban ezt a munkát bizonyos spontaneitás és praktikizmus jellemezte, az állandóan közbejött egyéb feladatok erről a fő feladatról elvették a hangsúlyt, a közbejöttteket nem kapcsoltuk magához a főfeladathoz. Lukács elvtárs felvetette felszólalásában, hogy helytelen volt a monográfiák leállítás, illetve az eredetileg engedélyezett méretek redukálása, viszont magam úgy látom, a főhiba ott volt, hogy a monográfiák elszakadtak a főfeladattól. Az évfordulókkal kapcsolatos feladatok megoldása közben is, a Kossuth Emlékkönyv megírásánál is rengeteg időt, energiát áldoztunk, és ez eltérített bennünket magától a főfeladattól. A kongresszuson sem állítottuk kellőképpen munkánk középpontjába a magyar történelem fő elvi kérdéseinek tisztázását, pedig a kongresszusnak ezeket az ideológiai problémákat kellett volna feltárni s megmutatni. Mi visszaríadtunk ettől a feladattól, bizonytalanok voltunk, minthogy magunk sem láttuk ezeket tisztán.

Ha hiányosságok voltak a munka irányításában is, természetesen *a munkában magában még inkább megmutatkoztak ezek*. Az egyetemi tankönyvekkel kapcsolatban, melyek munkálatai két-három esztendőre folynak, kevés vita volt, s ha volt is, csak a Történettudományi Intézeten belül, a munkaközösségek keretén belül, a párt elméleti munkaközösségén belül, meglehetősen szűk körben folytak, nem volt széles történész nyilvánosságuk. A viták anyagát nem publikálták. Kevés elvi jelentőségű probléma került megvitatásra, illetve, ami kevés vita volt, az sem került nyilvánosságra.

Az egyetemi tankönyvek prospektus vitáin merült fel pl. korszakhatár probléma, — mint az, hogy 1825 vagy 1831 legyen a reformkor kezdete, amit e vitákon akartunk eldönteni, holott egy ilyen — a régi történetírással alapvetően ellentétes — változtatást nyilvánosan kellene megvitatni, pártonkívüli professzoraink, történészeink bevonásával. Az ilyen viták, problémák nem jutottak ki a nyilvánosság elé, még hozzá sem jutottak el, aki pedig igyekszem érdeklődni. Vagy az a baj, hogy nincsenek problémák, vagy pedig nem látjuk ezeket eléggé, azért nem vitatjuk meg ezeket az elvi problémákat. Pedig semmi kétségem nem lehet a tekintetben, hogy a magyar történelem marxista szellemű újraértékelése teljességgel lehetetlen a régi történetírás anyagának, beállításának kriti-

kája, az új, a helyes értékeléssel kapcsolatos beható viták és nézeteltérések nélkül. E komoly és nemzeti fejlődésünk, népünk történetének alapvető kérdései körüli elvi viták helyett a tankönyvek prospektus vitáin bizonyos praktícizmus tapasztalható, hiányzik a bevezetőkből, a kiindulásnál az adott történelmi korszak problémáinak elvi összefoglalása, annak felvetése, mit jelent ez a korszak a társadalmi fejlődés törvényszerűségeinek szempontjából hazánkban, mi a speciális benne. Ehelyett az eseménytörténet ismertetésével kezdődik, például hogy Rákóczi Ferenc mikor született. Ez is az elméleti, elvi kérdések felvetésének hiányosságát mutatja.

Makkai László hiányolja felszólalásában azt, hogy nem adunk gazdaságtörténeti alapot. Véleményem szerint ezt megtesszük, de nem foglalunk alapvetően állást e tekintetben, hogyan is jellemezzük a korszakot, mi a döntő az adott korszak gazdasági alapja szempontjából, vagyis itt is hiányzik az elvi állásfoglalás.

Az elméleti megalapozottságból, az elméleti hiányosságból következő elvi jobboldali hiba történetírásunkban a történelmi személyiségek, hősök előtérbeállítására, ugyanakkor a nép és a tömegek harcának elhanyagolása. Monográfiai készültek Bocskairól, Bethlen Gáborról, Kossuth Lajosról, ugyanakkor lényegesen kevesebbet foglalkoztunk a népi mozgalmak feltárásával. Fennáll történetírásunkban a történelmi hősök szerepének bizonyos egyoldalú beállítása. Fiatal történetírásunk viszonylag nagyobb mértékben — bizonyos értelemben túlméretezzen — foglalkozik a történelmi személyiségekkel.

A jelen és a közelmúlt kérdései történelmi feldolgozásának hiánya — ugyancsak jobboldalisággal, — a munkásosztály és a népi demokráciák történelmi szerepének és jelentőségének elhanyagolásával jár együtt. Bizonyos szakadék van a múlt és a jelen, illetve a közelmúlt története között. Bizonyos kettősség van. Amellett, hogy a munkásmozgalom vezetőszerének bemutatása hiányzik, fennáll népi demokráciánk történetének elhanyagolása, hiányzik a kapcsolat a Munkásmozgalmi Intézet és a Történettudományi Intézet között, az újabbkori és a régi magyar történelemmel foglalkozó történészek között. Véleményem szerint ez a szakadék két oldalról hátrányos és bizonyos értelemben ellentétes irányú hibákra vezet a Történettudományi Intézet és a Munkásmozgalmi Intézet munkájában. Egyik oldalról jobb-, másik oldalról baloldali hibákban jut kifejezésre. A Történettudományi Intézet munkásságában mutatkozó jobboldali hibák mellett ez részben éppen abból is következik, hogy bizonyos elszakadás van a magyar fejlődés általános kérdéseitől. *Miben van a történettudományunkban fellelhető hibák forrása?*

Mint Rákosi elvtárs a Központi Vezetőség októberi ülésén kiemelte: a baloldaliságnak. A történetírás frontján is az történik, hogy a fordulat éve után a marxista történetírás elfoglalta a maga helyét, szerepét, de ugyanakkor — annak ellenére, hogy helyesen tűztük ki a célt, s annak igyekeztünk is érvényt szerezni — bizonyos értelemben a pártönkivüli, régi történészekkel való együttműködést illetően, valljuk meg, a közeledés formális maradt.

Hiányzott elsősorban a kritika a polgári, régi történészek és a marxista, kommunista történészek között, ez súlyos hiányosság volt. A Központi Vezetőség határozatainak után most ezen a fronton is változás történt, a pártönkivüliek bátrabban mondják el véleményüket, aktivizálódásuk fokozott mértékben mutatkozik meg. Mutatja ezt az itteni vita is. Lehet vitatkozni Kosáry hozzászólásának tartalmát, az általa felvetett problémákat illetően, de a kritikájának egészében pozitív jelentősége van. Felszólalása véleményem szerint igen hasznos, s nagy szükség van az ilyen hozzászólásokra. Bizonyos hibákat korábban vettünk volna észre, ha a kritika erőteljesebb lett volna, ha korábban jelentkezett volna a pártönkivüliek bátor bírálata. Megjegyzem még, hogy mi a pártönkivüliek, a régi történészekre nemcsak bibliográfiai, anyaggyűjtő feladatokat bízunk — bár volt ilyen is, — hanem résztvettek pártönkivüliek például a Kossuth Emlékkönyv megírásában is, de az együttműködés kétségtelen ennek ellenére formális volt. Ez pedig alapvető hiba s rányomja bélyegét nemcsak a mai, velünk együtt dolgozó pártönkivüli történészek működésére, hanem még inkább megmutatkozik abban, hogy mi egyszerűen háttérbe szorítottunk a polgári történetírásnak, használjuk ugyan anyagát bizonyos kiválogatás szerint, adatokat, feldolgozásokat igénybeveszünk, másokat elvetünk, de komoly, elvi bírálatot a régi történetírás, az ellenforradalom történetírása felett nem gyakoroltunk.

A magam részéről megegyezően szeretném aláhúzni azt, hogy Központi Vezetőségünk határozatainak számunkra is megadja azt az iránymutatást, amelyekből kiindulva, történettudományunk pártunk politikájának ideológiai alátámasztását sokkal eredményesebben tudja segíteni. Meg vagyok róla győződve, hogy ez a vita igen jelentős lépés e feladat megoldása terén.

Pach Zsigmond Pál:

Hozzászólásomban csupán két szempontra szeretnék röviden utalni; két olyan szempontra, amely már felmerült a vitában, de talán érdemes rá további figyelmet fordítani. Az egyik: az elvi kérdések felvetése, történettudományunk termékeinek elvi kritikája Elekes elvtárs referátumában; a másik a magyar történészek egységfrontjának létrejötte és megszilárdítása.

Ami az elvi kérdések felvetését, történettudományunk termékeinek elvi kritikáját illeti, Elekes elvtárs a magyar történészek elméleti színvonalának nem elegendő mértékű emelkedéséből indul ki; ebből az elméleti hibák két típusát vezeti le: a szematizmust egyfelől, az empirizmust másfelől; s a továbbiakban ennek a kétféle hibatípusnak a keretei között ad kritikái megjegyzéseket egyes könyvekről, cikkekről, jegyzetekről stb. A kiindulás helyes és helyénvaló a kétféle hiba körülírása is. De úgy vélem, helytelen az egész elvi kritikának e két szempont korlátai közé iktatása, a történettudományi művekben fellelhető mindenféle hibának a szematizmus és empirizmus Prokrustes-ágyába való beszorítása. Ebből szükségszerűen következik egyrészt az, hogy Elekes elvtárs kritikái megjegyzései számos esetben általánosságban maradnak, nem eléggé konkrétak, úgy is mondhatnám: meglehetősen szematikusak; másrészt az, hogy bizonyos mértékben letompítottak, nem adják azt az éles, harcoss bírálatot, amelyre történettudományunknak a mai viszonyok között, a Történészkongresszus tanulságai nyomán, de különösen a Párt Központi Vezetőségének határozatai alapján égető szüksége van.

A referátum kritikái módszerének gyengésége rögtön szemünkbe ötlik, ha egybevetjük a szovjet történettudományban a közelmúltban megjelent hasonló célú tanulmányokkal, mint a Kommunizist 1953. 6. számában megjelent cikke a szovjet történettudomány legfontosabb feladatairól, vagy a Voproszi Isztoriinak ugyancsak 1953. 6. számában közzétett hasonló című tanulmánya. Ezek is rámutatnak az elvont szematizmus, dogmatizmus és az üres empirizmus, faktográfia veszélyére; de kritikái szempontjaik távolról sem merülnek ki ezek ismételt hangoztatásában. A szovjet cikkeket felvetik az egyes történelmi korszakok legfőbb elvi kérdéseit, az orosz nép, az orosz burzsoa nemzet kialakulásának, a szovjet társadalom történetének stb. fontos problémáit, s bár viszonylag rövid, a most tárgyalt referátumnál jóval rövidebb cikkekről van szó — konkrét bírálatot adnak az egyes történelmi korszakok fő problémáinak tárgyalásában elkövetett hibákról. Úgy vélem, a mi esetünkben is helyes lett volna, a megjelent történelmi tanulmányok és a tankönyvmunkálatok tanulságai alapján néhány ilyen konkrét kérdést megvizsgálni, akár a prefeudális korszakra, akár az államhatalom centralizációjára, a második jobbágyságra, vagy a kapitalizmus magyarországi fejlődésének sajátosságaira, a magyarországi munkásmozgalomra stb. vonatkozólag. Igen kézenfekvő lett volna pl., hogy Elekes elvtárs — aki több ízben utal Molnár elvtárs két évvel ezelőtt tartott akadémiai beszámolójára, s többek között erre támaszkodva fejti ki a szematizmus és empirizmus kritikái szempontjait is — megpróbálja megvizsgálni, hogy az abban felvetett történelmi problémák, pl. a centralizáció és függetlenségi harcok problémájának megvilágításában milyen eredményt ért el azóta a magyar történetírás stb. Erre azonban: a magyar történelem egy-egy korszakát, egy-egy főkérdését tárgyaló történelmi tanulmányok rövidre fogott, de konkrét bírálatára Elekes elvtárs nem vállalkozott.

Aminthogy nem vállalkozott arra sem, hogy a szematizmus és empirizmus általános szempontjaiból kiindulva konkrétabb, élesebb kritikái szempontokat is kidolgozzon referátumában. Pedig önként kínálkoznak ilyen szempontok. Sztálin utolsó művének megjelenése óta pl. az érdeklődés homlokterében áll a társadalmi-gazdasági törvények objektív jellegének a tanulmányozása. A szovjet közgazdászok, történészek alaposan megvitatták a saját és mások régebbi munkáiban ezzel kapcsolatban fellelhető hibákat, szubjektív-idealista, voluntarista nézeteket. Nálunk ez lényegében elmaradt. Elmaradt a sztálini mű megvitására szánt üléseken, elmaradt azóta is. A referátum beszél ezeknek az üléseknek az érdeméről és hiányairól; de maga sem mutat rá, hogy történelmi tanulmányainkat máig sem vetettük kritikai elemzés alá ebből a szempontból, a szubjektivistavoluntarista hibák szempontjából. Molnár elvtársnak két idevágó előadása az Akadémia tavaszi nagygyűlésén, ill. a történészkongresszuson, magas elvi színvonal mellett ugyancsak adós maradt a magyar történetirodalomban mutatkozó ilyenfajta hibák konkrét elemzésével.

Egy másik, ugyancsak az érdeklődés előterében álló elvi kérdés a személyiség történelmi szerepének a kérdése, az ezzel kapcsolatos antimarxista hibák és túlzások. Ez a kérdés nyilvánvalóan olyan jelentőségű, hogy megérdemelte volna, hogy a referátum mint kritikái szempontot alaposan kidolgozza és számos példán keresztül konkrétan megvilágítsa. Elekes elvtárs azonban ezt a kérdést is a szematizmus, a leegyszerűsítés

címzava alatt tárgyalja s így szükségképpen néhány rövid szóval intézi el, hogy azután áttérjen a sematizmusnak más megnyilatkozási formáira, s a későbbiekben is csak igen röviden, általánosan térjen vissza »a marxista-leninista történetfelfogástól merőben idegen személyi kultusz« jelentkezésére. A kérdés azonban több figyelmet igényel. Rá kell mutatni többek között arra, hogy egyes történéseket nemcsak a hősiük iránti lelkesedés heve kapta el, s ezért estek túlzásokba, — mint a multkori ülésünk egyik hozzászólója mondotta — hanem erőnek-erejével ki akartak mutatni a tárgyalt egyéniségben *mindenféle* pozitív tulajdonságot, erőnek-erejével le akartak vonni történeti tevékenységéből *mindennemű* aktuális tanulságot, abban a téves hitben, hogy a történeti munka csak *ebben* az esetben töltheti be politikai, nemzetnevelő, harcok feladatát. Az ilyenfajta aktualizálás, vulgarizálás veszélyeire a Párt Központi Vezetőségének a propaganda-munkáról szóló legutóbbi határozata nagy nyomattal hívja fel a figyelmet.

Itt rá kell mutatnunk azonban: az, hogy a referátum csak igen röviden és felszínesen foglalkozik a történeti személyiségek ábrázolásának kérdésével, távolról sem egyedül Elekes elvtárs hibája, hanem jelentős mértékben a Történettudományi Intézetet terheli. Az Intézetben a vonatkozó pártdokumentumok publikálása után még a nyár végén helyes kezdeményezés merült fel arra vonatkozólag, hogy mielőbb rendezzünk vitát erről a kérdéstről s alaposan tárgyaljuk meg történettudományunk termékeit ebből a szempontból. Az Intézet néhány munkatársának s különösen nekem azonban az volt a véleményem, hogy egy ilyen vita közeli megrendezése még csak növelné az amugyis igen nagyfokú túlterheltséget, s ezen az alapon a vitát távolabbi időre halasztottuk. Ezt az álláspontot azzal támasztottuk alá, hogy az Intézet tapasztaltabb munkatársainak nagy része a mostani hónapokban nagyon el van foglalva, elsősorban a tankönyvmunkával, az ő tevékeny részvételük nélkül viszont a vita nem lenne eléggé színvonalas. Ez az érvelés rávilágít az intézeti túlterheltségre egyik — bár nem kizárólagos és nem alapvető — forrására; arra, hogy a menetközben felmerülő új feladatok megoldását csak a káderek meglehetősen szűk körére merjük rábízni, ami akadályozza a káderproblémáink megoldásának, a káderek fejlődésének.

Egy további elvi kérdés, amely a referátumban elemzésre várt volna, a parasztság történeti szerepének ábrázolása, ill. az ezzel kapcsolatos hibák irodalmunkban. Nem szorul bővebb indokolásra, hogy ez a kérdés igen időszerű népi demokráciánk fejlődésének adott, új szakaszában. Elekes elvtárs ezt a kérdést csak rendkívül futólag említi, — persze megint a sematizmus vezérszava alatt. Erre vonatkozó megállapítása abban merül ki, hogy: »Az ökonomiai elhajlás régebbi veszélyének leküzdése után a parasztmozgalmak kutatóinak körében szinte futótűzként terjedtek el Porsnyev professzor nézetei, amelyeknek hibái az alap és az osztályharc voluntarista elválasztásában gyökereztek«. Igen, ez volt a gyökere — mint a szovjet kritika rámutatott — Porsnyev hibás nézeteinek; de mi volt a gyökere, jellege e nézetek »futótűzként való elterjedésének« a magyar történetirodalomban? Az elméleti megalapozottság hiánya, a kritika sematikus alkalmazása — amelyre ezzel kapcsolatban a referátum utal — persze igaz, de nem elégséges elemzés. Rá kell mutatni arra, hogy itt a parasztság narodnyik idealizálásának veszélyéről, a parasztság önálló forradalmi lehetőségeiről szóló antimarxista tétel felbukkanásának veszélyéről van szó; arról a veszélyről, hogy a parasztság osztályharca és a proletariátus osztályharca közti gyökeres különbséget elmoszuk, a parasztságban csupán a kizsákmányolt tömeget látjuk, s ne egyben a telekbirtokost, a kisárutermelőt is. Ez a hiba elég gyakran felbukkan parasztságtörténeti irodalmunkban; bár meg kell mondanunk, hogy az ellenkező hibának, a parasztság lebecsülésének, a parasztság forradalmi lehetőségei lebecsülésének maradványait sem számoltuk fel teljesen.

Nem akarom szaporítani azoknak az igen jelentős elvi kérdéseknek, kritikai szempontoknak a felsorolását, amelyek kidolgozása, vagy legalábbis felvetése — nézetem szerint — joggal hiányolható Elekes elvtárs referátumában. Csupán egy kérdést említek még; a burzsoa nacionalizmus maradványainak elemzését. Minthogy régebbi történetirodalmunknak a nacionalista-sovinizista szemlélet egyik fővonása volt, nyilvánvaló, hogy történeti kritikánk egyik főfeladata: az éberség fokozása a burzsoa nacionalizmus jelenségei, maradványai ellen. Ez a kérdés korántsem nyer megfelelő figyelmet Elekes elvtárs referátumában. Hadd utaljak csupán egyetlen problémára: Magyarország gyarmati, ill. félgyarmati helyzetének kérdésére a Habsburg-monarchián belül. Nem magához a probléma lényegéhez kívánok szólni — a megvitatás szükségességét Pankratova elvtársnő felvetette a történészkongresszusról szóló cikkében s Mickun elvtársnő is multkori ülésünkön; tisztázását második öt éves tervvázlatunk fontos pontjával javasoljuk. Akárhogy áll is azonban a dolog, annyi bizonyos: történelmi munkáink nagy részében — összefoglaló művekben s részlettanulmányokban egyaránt — igen sok szó esik hazánk gyarmati helyzetéről, a habsburgi Ausztria részéről szenvedett nemzeti

elnyomásról, de messzemenően kevesebb a magyarországi nem-magyar népek elnyomásáról és kizsákmányolásáról a magyar uralkodóosztályok részéről. Viszonylag igen sokat beszélünk történeti fejlődésünk gyarmati-félgymati sajátosságairól — messzemenően kevesebbet azokról a sajátosságokról, amelyek a magyarországi nemzetiségi elnyomásból folytak. Az arányoknak ez az eltulodása — függetlenül attól, hogy joggal használjuk-e a gyarmati, ill. félgymati helyzet fogalmát — feltétlenül a nacionalizmus veszélyét, annak tudatos vagy öntudatlan maradványát jelzi. — Hadd említssem meg, hogy komoly hibája ez a magyarországi eredeti felhalmazásról írt könyvemnek is, s a nemzetiségi elnyomás e kérdésben való konkrét kidolgozásának hiányát nem pótolhatja, hogy a csehszlovák kiadás előszavában, ill. egy nemrégben megjelent rövid cikkben megpróbáltam a kérdésre legalábbis elvileg utalni. Itt említem meg, hogy Elekes elvtársnak munkámat illető kritikái megjegyzéseivel egészében egyetértek.

A történettudomány elméleti kérdéseinek felvetése, a történelmi munkák elvi kritikája tehát meglehetősen foggyatékos Elekes elvtárs referatumban. Megint hozzá kell tennem: ez nem csupán Elekes elvtárs hibája, — bár ő a meglévő lehetőségeket sem aknáztta ki megfelelőképpen — hanem bizonyos mértékben hibája egész történetfrontunknak, ahol az elméleti kérdések mélyreható megvitatása s főként a megjelent történeti művek alapos ideológiai-szakmai bírálata, a helytelen nézetek leküzdése elvi harcban nem kapta meg az őt megillető helyet. S éppen ezen a vonalon szeretném a történészek egységfrontjának kérdését röviden érinteni.

A referátum és multkori ülésünk több hozzászólója — úgy vélem — joggal állapította meg, hogy a Tudományos Akadémia és a Történelmi Társulat számottevő eredményeket ért el a történészek nemzeti egységfrontjának kialakításában és megszilárdításában. Ugyanakkor a hozzászólásokból kiderült az is, hogy egyáltalán nem lehetünk megelégedve az eddigiekkel, komoly hibák is történtek ezen a téren. A hibák közül talán a legkomolyabb éppen az ideológiai-szakmai kritika gyengesége, a helytelen nézetek elméleti harcban való leküzdésének hiányossága, az elvi meggyőzés, nevelés hiányosságai. Kétségtelen ugyanis, hogy a történészek egységfrontja csak akkor lehet szilárd, ha elvi alapon nyugszik, ha a hibák, az ellenséges vagy helytelen nézetek éles bírálatán és leküzdésén alapszik; ha nem a problémákra fátylat borító valamiféle látszategységet, hanem meggyőzésből és meggyőződésből fakadó valóságos egységet fejez ki. Ezen a téren végzett munkánk — úgy érzem — nem volt kielégítő. Nem segítettük elő megfelelőképpen számos régi szakember, képzett történész elvi tudományos fejlődését, aminek döntő eszköze — s egyben a fiatal marxista káderek fejlődésének is döntő eszköze — a tudományunk fontos kérdéseiről, termékeiről szóló alapos elmélyült viták, akár szóban, akár írásban, ahol kellő elméleti-szakmai felkészüléssel és elvi szenvedélyességgel vetjük fel és küzdjük le a helytelen nézeteket. A történész intézmények, a Történettudományi Intézet, a Történelmi Társulat stb. bizonyos mértékig magárahagyták az egyes régi szakembereket, képzett kutatókat, holott nyilvánvaló, hogy egyedül, ill. kevés segítséggel sokkal nehezebben és lassabban tudnak fejlődni, mint a kollektíva támogatásával.

Kosáry elvtársnak multkori ülésünkön tett igen tanulságos felszólalása megmutatta, hogy ő ilyen körülmények között is — elég kevés elvi támogatást, elég kevés kritikát kapva is — tudományos nézeteiben komolyan előrehaladt. Nem vitás, hogy felszólalásában számos nagyon helyes megjegyzést tett mind a történészkongresszusra, mind történettudományunk általános kérdéseire vonatkozólag. Úgy vélem, hogy multkori ülésünknek egyik fontos pozitívuma, hogy Kosáry elvtárs őszintén és bátran elmondotta véleményét és az sok tekintetben találó volt. Ugyanakkor — úgy gondolom — hiba lenne — s eddigi hibáink bizonyos fokú folytatását jelentené — ha nem látnánk meg s nem mutatnánk meg Kosáry elvtárs előrehaladásának, ill. ezt tükröző felszólalásának korlátait; ha Kosáry elvtárs felszólalására csak úgy reagálnánk, hogy megszívleljük számos helyes megjegyzését, de — azon a címen, hogy felszólalásában a helyes elem volt túlsúlyban — nem tennénk szóvá legalábbis egy, eléggé kritikus pontra vonatkozó helytelen, elfogadhatatlan állítását.

Kosáry elvtárs vitába szállt a referátumnak azzal a pontjával, amely a Történettudományi Intézet elődjének és más történetkutató szervezeteknek a fordulat éve előtti tevékenységéről szól. Ugyanakkor, amikor joggal igazította helyre a referátum egy homályos fogalmazását, ill. ténybeli tévedését (a folyóiratok szüneteltetéséről, a könyvkiadás pangásáról mondottakat), kifejtette azt a — nézetem szerint — elfogadhatatlan tételt: a Történettudományi Intézet elődjének és egyéb történetkutató szervezeteknek a fordulat éve előtti tevékenysége méltán illethető komoly kritikával azért, mert nem volt marxista; de semmiképpen sem mondható, hogy ez a tevékenység bizonyos politikai irányt, nevezetesen nyugati orientációt képviselt volna. E tétel mellett — azt hiszem — nem mehetünk el szó nélkül.

Először: Az a megállapítás, hogy ezek az intézmények, ill. vezetőik »nem voltak marxisták« önmagában túl keveset mond; úgy tünteti fel a dolgot, mintha csupán valamilye *passzív* magatartásról lett volna szó a marxizmus irányában. Gondolom: őszintén meg kell mondani, hogy nemcsak erről volt szó, hanem eléggé *nyílt, aktív* magatartásról a marxizmussal szemben, eléggé határozott és harcra antimarxizmusról. Vajjon mi másra vallanak olyan ismert tények, mint pl., hogy a Századok a felszabadulás után megjelent első számában a Történettudományi Intézet egyik munkatársának tollából cikket közölt a középkori államfoglalomról, amely cikk a középkori magyar történetben úttörő marxista történelmi munkáinak, Molnár elvtárs társadalomtörténetéhez kapcsolódva kifejtette, hogy a történelmi materializmus éppolyan képtelen a mult idők történetének ábrázolására, mint a liberális vagy a szellemtörténeti irány; de ha mégis választani kell közöttük, akkor mindenestre — a szellemtörténetet választja, kiindulópontul a középkor kutatásához, mégpedig a hitlerfasiszta Otto Brunner könyvét, amely »fémér célok szolgálatában is számtalan... igazságot tárt fel...« (Századok, 1945—46. 199. l.) Említsem-e, hogy a régi Történettudományi Intézet a fordulat évéig lényegében mereven elzárkózott a marxista történetesek elől; hogy folyóiratában, a R. H. C.-ban még 1948-ban is ú. n. szerkesztői javításokkal, vagyis: a lényegét kihagyva közölte ismertetésemet, amely Révai elvtársnak Kossuth Lajosról szóló tanulmányát méltatta stb.

Mindez persze szorosan összekapcsolódik a dolog *másik* oldalával; azzal, hogy a régi Történettudományi Intézet kezdettől fogva mindvégig *kifejezett politikai irányt* képviselt, 1943-ban megjelent első Évkönyvétől a felszabadulás utáni években napvilágot látott kiadványaiig. Már az első Évkönyvből kiderült, hogy az Intézet, ill. annak több vezető tagja — a második világháború alakulásának világosan kirajzolódó irányát látva — a magyar uralkodóosztályok politikájának »második vonalát«, a nyugati hatalmak felé való orientációt kívánta szolgálni.

Pach elvtárs ezzel kapcsolatban az Akadémia Történettudományi Intézetének Értesítőjében (1952. július) már közölt megjegyzéseire utalt.

S ezt a politikai irányvonalat, a nyugati orientációt vitte tovább az Intézet megévekig a felszabadulás után. Nem is kell itt a nyugati közönség számára íródott R. H. C-re utalnunk; elég, ha az Intézet magyar nyelvű kiadványaira, a Hazánk és a Nagyvilág sorozatra, pl. az ennek keretében megjelent Magyarok és svédek, Magyarország és Svájc c. könyvekre vetünk egy pillantást. A Magyarok és svédek előszavában pl. (1946-ban) ilyeneket olvashatunk: »Néha valami honvágyféle érzéssel gondolunk Svédországra, az európai kultúra, az erkölcsi törvények, az emberi műveltség lelkiismeretére... Vonzóadás, vágyakozás az igazi szabadság, az igazi egyenlőség, az igazi demokrácia felé... a világ népeinek fegyveres igazságtéveséi, politikai ambíciói és hazugságai között...« (5. 7. l.) Az ilyenfajta világos beszéd után persze nem csodálkozhatunk, hogy a könyv — ismétlem 1946-ban jelent meg — utolsó fejezetében a fasiszta Arnóthy-Jungerth h. külügyminiszter, s főleg — Horthy szerepének mentegetésével foglalkozik. — Nem kevésbé félreérthetetlen a Magyarország és Svájc c. munka politikai tendenciája, amely nemcsak a svájci demokrácia, »a demokrácia nyugati formái« (222. l.) dicséretét zengi, a »demokrácia keleti és nyugati, orosz és angolszász megvalósítási formái«-ról szólva, s hozzáfűzve azt a megállapítást, hogy »A Népszövetség letelepedése Svájcban mintegy nemzetközi elismerése volt az idillikusan békés politikai és gazdasági fejlődésnek, a csúf forradalmaktól meg nem bontott... Rend szellemének...« (230. l.); s nemcsak a különböző reakciós, misztikus és kozmopolita áramlatokat propagálja, köztük Wilhelm Röpké hírhedt »elméletének« nagy erősségét, amely abban áll, hogy »a kollektívizmus és egy reakciós liberalizmus között, a harmadik út' lehetőségét és járhatóságát bizonyítja« (233. l.); hanem Svájcot főként mint a »konföderáció példáját«-t (uo.) állítja a magyar közönség elé, hangsúlyozva azt a »gondolatot, hogy a Dunatáj nemzeti problémáinak megoldására Svájcban keressen példát« (185. l.); hivatkozva Jászi Oszkár »keleti Svájc« tervére éppúgy, mint Bajcsy-Zsilinszky Endrének kantonális-konföderációs elképzelésére, amelyet 1944-ben Genfben megjelent angol nyelvű könyvekben fejtett ki. Hogy a Közép- és Keleteurópára vonatkozó konföderációs-államszövetségi tervek felevenítése és propagálása a felszabadulás utáni években — milyen érdekeket szolgált; hogy ezek a tervek a nyugati imperialista hatalmak tervei voltak kordon létesítésére a Szovjetunió ellen, — mindenki előtt ismeretes.

Nem hiszem, hogy szükséges lenne ez alkalommal hosszan folytatni azoknak a tényeknek felsorolását, amelyek a régi Történettudományi Intézet politikai állásfoglalására vallanak. Egyet azonban — úgy vélem — még el kell mondani mindezzel kapcsolatban. Helytelen Kosáry elvtárs okfejtésének az a pontja, hogy ezeket a tényeket, ezeket a kritikai szempontokat, azt ami a történészintézmények felszabadulás utáni tevékenységében elfogadhatatlan volt, — mindezt — mint Kosáry elvtárs kifejtette — csak *annak*

idején, akkoriban, a fordulat éve körüli szakaszban kellett hangsúlyozni, de ma már nem. A kormányprogram, a nemzeti egység megszilárdítása nemcsak hogy nem jelenti ezeknek a kritikai szempontoknak a háttérbeszorulását népi demokráciánk, szocialista építésünk adott új szakaszán, — hanem éppen fokozott elvi éberségre kötelez, a kritika terén való elmaradásunk pótlására, a helytelen nézetek maradványainak elvi harcban való leküzdésére. A kormányprogram, a nemzeti egység megszilárdítása arra kötelezi történettudományi intézményeinket, folyóiratainkat, hogy messzemenően több támogatásban, segítsében, kritikában részesítsék a történetkutatókat, régi szakembereket és fiatal történészeket egyaránt.

S éppen ez az a pont, ahol új s bizonyos eredményeket felmutató Történettudományi Intézetünk súlyos hibát követett el: a történészek — régi kutatók és új káderek — nevelésében, fejlesztésében, tudományos és politikai előrehaladásuk előmozdításában. Sok szó esett már arról a komoly hibánkról, amelyet évről-évre magunkkal hordozunk anélkül, hogy mindeddig segíteni tudtunk volna rajta: a tervezés túlméretezettségéről és zsúfoltságáról, az intézeti munkában kétségtelenül megmutatkozó maximalizmusról, ami erőink bizonyosfokú túlbecsülésével, túlgyors eredmények elérésére irányuló törekvésünkkel függ össze. Ez gátja az alapos, elmélyült kutatómunkának, a munkatársak beható specializálódásának; felszínességre, kapkodásra vezet; számos munkatársnál jelentős túlterhelést, a munkaidőnek a minőség és az egészség rovására történő meghosszabbítását vonja maga után. Hasonlóképpen éles önbírálattal kell felvetnünk az Intézet kadernevelő munkájának gyengeségét, fogyatékoságát. Ez legkirívóbban éppen külső munkatársaink esetében mutatkozott meg. Ha tankönyvmunkálataink pozitívuma volt nagyszámú — Intézetben belüli és kívüli, régi és új történészekből álló — munkatársi gárda mozgósítása, akkor rá kell mutatnunk, hogy általában korántsem foglalkoztunk eléggé mélyrehatóan ezekkel a munkatársakkal, a megbeszélések, konzultációk gyakran formálisak voltak; csak ritkán került sor az elméleti-szakmai problémáknak menetközbeni alapos megvitatására. Az ellenőrzés sokszor bürokratikus-adminisztratív jellegű öltött — amiért személy szerint engem terhel a legsúlyosabb felelősség; — a tankönyvírók előrehaladása iránti tájékozódásunk pl. nem egyszer abban merült ki, hogy a határidők iránt, s nem a munkájukban felmerült problémák iránt érdeklődtünk. De nem volt sokkal jobb a helyzet a belső munkatársak, különösen a fiatal, kezdő kutatók nevelése terén sem. A fiatal munkatársak problémáiról sokat beszéltünk, de megoldásuk irányában viszonylag keveset tettünk; nem gondoskodtunk képzettségük hiányainak pótlásáról, s nem egyszer túl nagy feladat elé állítottuk őket anélkül, hogy a megfelelő támogatásról gondoskodtunk volna. Arra sem figyeltünk fel idejekorán, hogy Intézetünk fejlettebb, tapasztaltabb munkatársainak tervei, teendői annyira túlméretezettek, sokirányúak, hogy nem tudják megfelelően biztosítani egyéni fejlődésüket, hogy elmaradnak az önképzésben, a klasszikusok tanulmányozásában, történeti olvasottságban, az orosz nyelv elsajátításában, nem is beszélve a tágabb értelemben vett olvasottságról, a rokontudományok termékeinek ismeretéről, vagy éppen szépirodalomról. Márpedig mindez — ha kádereink jeleleg még többé-kevésbé helyt is tudnak állni munkájukban — amennyiben nem segítünk, előbb vagy utóbb feltétlenül megbosszulódik.

Pártunk Központi Vezetőségének határozatai, a kormány programja arra készítet bennünket, a Történettudományi Intézet munkatársait, hogy kritikusan felülvizsgáljuk eddigi teljesítményünket, feltárjuk hibáinkat és fogyatékoságainkat, mélyen átgondoljuk további terveinket, hogy megalapozottabban és színvonalasabban folytathassuk feladataink teljesítését. Éppen ezért mi is kollegiális, elvtársi — s éppen ezért kemény és kándóztelen — bírálatot kérünk, olyan éles és őszinte bíráló hangot, amelyet Kosáry elvtárs ütött meg múltkorai ülésünkön. Meggyőződésünk, hogy a kölcsönös elvi bírálat és segítség — ez a legfőbb módja a magyar történészek hazafias egysége további megszilárdításának.

*

Hajnal István:

Mindenekelőtt üdvözlöm tudományunk vezetőségének elhatározását, hogy a régi szakembereket fokozott mértékben be akarja vonni a közös munkába. A mult ülés vitájának magas színvonala, sokoldalúsága megragadott engem; a szókimondó őszinteség pedig szinte szenzáció a magamfajta régi ember számára. Azt hiszem, felszólalásom úgy hozhat valami hasznot, ha életmunkám tapasztalataira támaszkodom és a magam régi tégláit igyekszem beépíteni az új épületbe. Mert a kritikák között, amik értek, gyakorta éreztem ki a méltánylás hangját is, amiből következtethettem, hogy munkásságomat nem tartják merőben hasznavetetlennek.

Ami a vita alatt álló kérdést illeti, úgy látom, annak bizonyos genezise van. Elekes Lajos a történész-kongresszussal kapcsolatban akart kitekintést adni tudományunk helyzetére és feladataira, de már maga is túllépte eredeti célját. A vita során aztán egyre tágultak az arányok. A magyar társadalomvezetés új irányának megfelelően egy korszak lezárásáról van szó a mi tudományunkban is és egy új korszak megindításáról. Vagy megmaradunk az előttnk fekvő tanulmány kezdeti céljai mellett s akkor egyszerű aktuális elmefuttatás színvonalára s méretei közé kell azt visszaszorítanunk. Vagy pedig egy alapvető okmány készítésére határozzuk el magunkat egy új korszak bevezetéséül s akkor talán a legjobb mód az, hogy folytatjuk az írásos javaslatok egybegyűjtését és gondos feldolgozás után bocsátjuk végső döntés alá.

A vita, úgy hiszem még inkább fokozta a maximalizmust, s a további javaslatoktól is újból ez várható. A történetírás minden területén elő akarunk nyomolni pár esztendő leforgása alatt. Lehetséges vajjon ez? Mária általános a túlterheltség. Viszont tény az, hogy hacsak egyes pontokon, csak egyes részletekben akarunk új eredményeket elérni, az ilyen elszórt csatározás elveszíti a bizalmat abban, hogy a magyar mult megismerésével gyorsan és gyakorlatilag szolgálhatjuk jelen társadalmunk egész fejlődését. Magam is azon a véleményen vagyok, hogy hacsak egy lépéssel is, előre kell haladnunk az egész vonalon, multunk ismert képeinek pár év múlva újnak kell lennie, hogy azt érezhessük, haladtunk a törvényszerűségek feltárása irányában, amely érzés minden tudománynak éltető eleme. Miként egyeztethető azonban ez össze erőinkkel? Nézetem szerint oly módon, hogy nem a feladatokat halmozzuk egymásra, hanem kiválgatjuk az egyszerű és könnyebben végrehajtható feladatokat, amelyeknek megoldása azonban általános érvényű eredményekre vezet történetünk minden területén.

Mielőtt azonban erre vonatkozóan konkrét javaslatokat tennék, legyen szabad a túlterheltségnek egyéb okaira is rámutatnom. Az egyik ok ősi eredetű. Régi dolog, hogy pl. az archeológia vagy a művészettörténet viszonylag nagyobb anyagi és személyi felszereléssel működik, mint maga az anyatudomány, a történelem, mert hiszen egyéb szervezeteik mellett a múzeumok is nagy mértékben számukra dolgoznak. A mi tudományunktól, a történelemtől várják azt, hogy feleljen az emberi fejlődés összes nagy kérdéseire anélkül, hogy gondoskodnának a munkának ehhez szükséges nagy arányairól. Már a multban is kifogásoltuk ezt, velem együtt azok, akik hittek a történettudomány gyakorlati jelentőségében, a társadalomfejlődés irányítására felhasználható törvényszerűségeiben. Fel kell tennünk a kérdést: valóság-e az, hogy pl. a földművesosztály és földművelés nemzetközi fejlődésének alapos és teljes megismerése már önmagában legalábbis oly súllyal szerezpel az emberi fejlődés megértésére szükséges feladatok között, mint a művészet fejlődésének ismerete? Ha igen, úgy maga az agrártörténet önmagában is ugyanolyan arányú apparátust kíván, mint amilyent a művészettörténet rendelkezésére bocsátanak. S ugyanez áll sorjában tovább, a többi társadalmi osztályok történetére is és a történettudomány többi nagy kérdéseire. Ha a történettudomány valóban politikai tudomány, úgy felszerelésének arányait hatalmasan meg kell növelni, mert így ahogy vagyunk, nehezen tudunk megfelelni alapvető feladatainknak.

A túlterheltség másik okát abban látnám, hogy nem tudjuk ott fogni meg a dolgokat, ahol egyenesebben haladhatunk általánosabb eredmények felé. A feladatok, amiket magunk elé tűzünk, túl súlyosak, túl komplexek. Ennek a következménye az, hogy a feldolgozások gyakran elsieltek, a tények változatosságát elmosva vonják le következtetéseiket, elsielve kapcsolják be a törvényszerűségekre a jelenségeket, azaz sematizmusba tévednek. Ha pedig ragaszkodnak a tényekhez, az ok egyszerű leírásánál maradnak. Az előttnk fekvő tanulmány többszörösen kitér ezekre a hibákra, de a vita mindezeideig aránylag kevésbé foglalkozott ezzel a fontos módszertani hibával. Törvényszerűségek felé haladás nélkül nincs történettudomány. A mult években, a szovjet történetírás hatását vizsgálván a nyugati történetírásra, meglepődve láttam, hogy a régi nyugati iskola fokozatosan feladta addigi tanítását, hogy a társadalomfejlődésben törvények nem kereshetők. Sokasodtak az összefoglaló feldolgozások, amelyek különböző kísérleteket tettek valamiféle fejlődéstörvények megállapítására; ha gyakran leplezve is, az egész nyugati történetírásban előnyomult az utolsó negyedszázadban ez a tendencia. Gyakran nyíltan a marxizmust veszik példának, gyakran tagadják ezt, vagy elhallgatják, de szemmel láthatólag mégis sandítanak feléje. Kétségtelen e szempontból a marxizmusnak és a szovjet példának általános hatalmas expanzíója. A sematizmus és a puszta tényhalmozás egyaránt akadályozzák ezt a folyamatot. Nézetem szerint tehát, mint mondtam, egyszerűbb, homogénabb kezelést kívánó problémákon kell kezdenünk, amelyek alkalmasabbak általánosabb érvényű eredmények kidolgozására; másrészt pedig a magyar problémákat a hasonló jelenségek nemzetközi összehasonlításával kell általános jelentőségű problémákká kitágítanunk. Nagy örömmel láttam Elekes tanul-

mányában az egyetemes történetbe való bekapcsolódásnak következetes hangsúlyozását. Kellő felkészültség esetén nem munkatöbblet ez, hanem könnyebbség. Az összehasonlító anyag hirtelen rámutathat a magyar anyagban a közörsre, a lényegre, rendszerezi az adatok halmazát és a kutatóban a nagy összefüggések felé való haladás örömét ébreszti. Nézetem szerint az a munka, amely addigi ismereteinket meghaladva, általánosan összefüggések hiteles megállapításáig jutott, máris kész, teljes feldolgozásnak számítható, mert egy fokkal közelebb visz bennünket az objektív törvényszerűségek felé.

Hajnal István professzor ezután hosszasan ismertette a közeljövőben megjelenő könyvének eredményeit, az írástörténet köréből.

Nem érzem magamat hivatottnak arra, hogy még csak megközelítőleg teljes programot is ajánljak a középkori magyar és idegen társadalmak feudális szerkezetének összehasonlítására. De hivatkozom a szovjet történetíró szavaira: a feudalizmus is a termelés története, az anyagi javakat termelők története, a nép története. Molnár Erik szerint a feudalizmus lényeges vonása az, hogy az úr feudális földtulajdona egybekapcsolódik a földnek, a legfontosabb termelőeszköznek birtoklásával a paraszt részéről. Az úr csak gazdaságankívüli kényszerrel veheti ki hasznát a földből. A parasztság mindennapos haladó küzdelme tehát e történet a termelőeszközök birtokában tartásáért. Úgy látom, ez a lényeges vonás, ami a feudalizmust magasabb fejlődésfokká teszi az antik rabszolgatársadalommal szemben, a bekövetkezett kultúrsüllyedés és a nyomor és szenvedés ellenére is. A haladó küzdelem örökös harc és nyílt forradalom is; de széles alapja a nép mindennapos termelőmunkájának módszereiben keresendő.

Úgy gondolnám, hogy ha konkrét anyagon általános képet akarunk kialakítani a magyar feudalizmusról, célszerű lenne elsősorban a termelőeszközök összehasonlító vizsgálatára irányítani munkánkat: a föld birtokjogára és az agrártechnika minden módszerére. Ez azonban még mindig óriási feladat s az agrártechnikát illetően a források igen elmosódottak. A források bősége és egyszerűsége szempontjából igen célszerűnek látszanék az, ha a *hatalmaskodási pörök* anyagát vennénk elő egy bizonyos időszakból és hasonlítanánk össze más országok ily nemű anyagával. De még ez a feladat is talán túlságosan sokoldalú a megindulás számára. A magam részéről egyetlen feladatot tudnék határozottan javasolni, mert oly konkrétan megragadható, akár az archeológia problémái és mert forrásanyaga bőséges. Az agrártechnikával összefüggő, a paraszt, az úr és a kézműves közt elhelyezkedő *vizimalomnak* történetére gondolok. Az antik ismerte ezt a mechanizmust, az elsőt, amit a természetere bízott az ember, de csak kuriózumként használta, mert a rabszolgáerőben jobban megtalálta számításait. A középkor paraszti társadalmában azonban már korán és általánosan beillesztette termelőeszközei közé. Mi volt a vizimalom sorsa Kelet Európában és Magyarországon? Jól szervezett s aránylag nem is nagyarányú munkaközösség, úgy vélem, biztos és új eredményeket hozhat e kérdésben, amelyben a társadalom széles rétegeinek érdekei tükröződnek. S úgy képzem, hogy egy kiadvány a vizimalom történetéről kedvelt olvasmány is lehetne társadalmunk legszélesebb köreiben is.

Egyáltalán úgy érzem, szükséges felhívunk a figyelmet akkor, amikor a nép örökös szenvedéseiről szólnunk a feudális rendszerben, egyúttal a nép halhatatlan érdekeire is, dicsőségére a termelőeszközök fejlesztése, tehát az európai kultúra megalapozása körül. Nem középkor-imádat az, ha a termelőmunka szervezetében rejtett haladó elemeket kiemeljük. Mai munkásságunknak ismernie kell a régi szenvedéseket, de ismernie kell a régi termelőmunka Európát megalapozó világraszóló teljesítményeit is.

Pályám elejétől foglalkoztam azzal a feladattal, hogy a polgári osztály fejlődésének mégértését ugyancsak a mindennapos munka egyik, materiálisan érzékelhető eszközének, az *írás-használatnak* vizsgálatával közelítem meg. Már említettem, hogy Akadémiank megbízásából már elkészült munkám, amely talán egy lépéssel előrevizti ismereteinket. Az írás-használat kérdését igyekeztem kiemelni eddigi szűkebb paleográfiai-diplomatikai korlátozottságából és az írásos iskolázás kialakulásával és fejlődésével kapcsolatba hozni. Az egyetemi oktatás nagy szerepe kínálkozóvá teszi számunkra ezt a feladatot, hogy beható összehasonlító vizsgálat alá vegyük a magyar és a szomszédos lengyel, cseh és osztrák írás-használatot, — hiszen a XVI. század derekától a magyar diákok ezrei és ezrei tanultak a krakkói, a prágai és a bécsi egyetemen. Nyilvánul-e az iskolának ez a közössége Kelet Európában az írás-használat formáiban, módjaiban, társadalmi szerepében is? A kelet-európai írás és egyúttal iskolázás sajátos vonásainak vizsgálatára Akadémiank nagyobbarányú fényképanyag beszerzését kezdeményezte a szomszéd országokból.

Utalok Lajos tanulmánya erősen hangsúlyozza a *kultúrtörténeti és tudománytörténeti* kutatások fokozott szükségességét. Véleményem szerint a legkonkrétebb anyagot az *iskolatörténet* kínálná, amely egyben a legalkalmasabb a nemzetközi összehasonlításra is.

Az iskolatörténetet azonban nem szabad a pedagógiai elméletek történetének felfognunk, mint az régebben így gyakori volt. Köztudomású, hogy azonos pedagógiai elvek és tananyagok funkciója, hatása mennyire átalakul a különböző szerkezetű társadalmakban. Az iskola a társadalomnak egyik szerve. Kik és miért mennek és mehettek iskolába? Az iskola szerepét mindenütt elsősorban a növendékek társadalmi környezetének, s az életben való elhelyezkedésüknek szempontjából kellene vizsgálni.

Mindez átvezet egy másik kinalkozó problémára, az *iskolázott hivatások* történetére. Igen határozatlan a képünk a magyar ügyvéd, mérnök, *gazdász*, tanító hivatásának kialakulásáról, aránylag az orvostörténet van adatszerűen a legkimerítőbben feldolgozva. Nekünk a különböző iskolázott hivatások társadalmi funkciójának ismeretére lenne szükségünk, különösen viszonyukra a széles dolgozó rétegekkel. Nem kell külön hangsúlyoznunk azt, hogy mily jellemző oldala a történetnek a *hivataltörténet*, mily élénken tükrözheti a nép helyzetét-sorsát, s másrészt hogy mily alkalmas terület a nemzetközi összehasonlításokra is. Azt hisszük, hogy mindezen munkálatok már magukban foglalják a magyar *tudománytörténet* alapvetését is.

Hosszadalmas felszólalásomért elnézést kérek; s felszólalásom egyoldalúságáért is, ami abból következett, hogy egyrészt elsősorban az egyetemes történethez kapcsolódás szempontjai vezettek, másrészt pedig törekvés, hogy oly kiegészítő feladatokról szoljak, amelyeket a vita alatt álló tanulmány szükségesnek jelez, de amelyekről a vitában eddig kevés szó esett.

*

Siklós András:

Felszólalásom első részében a munkásosztály és a parasztság történetének kérdésével szeretnék foglalkozni. Ez a kérdés itt az értekezleten bizonyos vonatkozásban már szóba került, nem árt azonban — úgy gondolom — újra elővenni, mert az új kormányprogram alapján, az utolsó hónapok eseményeit figyelembevéve, ennek a kérdésnek, úgy hiszem, sokkal nagyobb jelentőséget kell tulajdonítanunk, mint amilyen jelentőséget a történéskongresszus, vagy annak határozatai annakidején tulajdonítottak.

Ha megnézzük, hogy az utolsó években mennyit tettünk pl. a munkásosztály történetének, a munkásosztály helyzetének feltárása, kidolgozása terén, úgy nyugodtan megállapíthatjuk, hogy keveset és véleményem szerint ez a kevés (gondolok itt olyan munkákra, mint Ince Miklós: *Válság és nyomor* a Horthy-rendszerben, vagy Ince és Kubitsch elvtársaknak a Magyar Szovjet Közgazdasági Szemlében régebben megjelent cikkére) sem tekinthető kielégítőnek, vagy teljesen elfogadhatónak. Kutatónk a munkásosztály helyzetével kapcsolatban lényegében megelégedtek azzal, hogy minél több helyről — kétégy kivül értékes — adatokat szedjenek össze és munkáikban, tanulmányaikban ezeket az adatokat többé-kevésbé rendszerezve egymás mellé sorakoztassák. Azt hiszem, hogy semmiesetre sem elégedhetünk meg ezzel a módszerrel. Egyetlen tudomány, így a történettudomány sem elégedhet meg — ha valóban tudomány akar lenni — a felszíni jelenségek egyszerű leírásával, hanem kötelessége kutatni a mélyebben fekvő összefüggéseket, az objektív törvényeket, amelyek a felszíni jelenségeket meghatározzák. Az az objektív törvény, amely a kapitalizmus körülményei között a munkásosztály helyzetét meghatározza, a munkásosztály abszolút és relatív elnyomódásának Marx által felfedezett és feltárt törvénye. Tehát, ha mi a magyar munkásosztály helyzetével akarunk foglalkozni, úgy a feladatunk nem az, hogy különböző helyekről egyszerűen csak összegyűjtjük a munkásosztály helyzetére vonatkozó adatokat, hanem elsősorban az, hogy megvizsgáljuk a mi viszonyaink között, a speciális magyarországi körülmények között hogyan érvényesült, hogyan tört utat magának a munkásosztály abszolút és relatív elnyomódásának törvénye. A munkásosztály helyzetének vizsgálata igen bonyolult kérdés. A munkásosztály helyzetét egész sor tényező határozza meg: a reálbér, a munkaintenzitás, a munkanélküliség, a munkaidő, a lakásvizonyok, az egészségügyi viszonyok; hogy csak néhány fontosabbat említsek. Különbözik a munkásosztály helyzete szakmák szerint és az egyes szakmákon belül is. Másként alakul a munkásosztály helyzete a konjunktúra és a gazdasági válság időszakában. A nyugat-európai munkásság reálbére pl. — mint ezt Kuczyuski elvtárs kutatásaiból tudjuk — a múlt század második felében általában emelkedett és mint ismeretes, a revizionisták éppen e kiragadott tény segítségével igyekeztek Marx elnyomódási elméletét cáfolni. Az a körülmény, hogy a reálbérek abban az időszakban Nyugateurópában emelkedtek, természetesen semmiesetre nem jelenti, hogy ez a törvény érvényét veszítette volna, csupán azt jelenti, hogy a törvény nem egyszerűen és simán, hanem ellentmondásokon keresztül, a gazdasági élet bonyolult fejlődésén keresztül érvényesül. Aki ezzel a kérdés-

sel foglalkozott, az tudja, hogy Nyugateurópában ugyanakkor, amikor a reálbérek emelkedtek, más ellentétes tényezők, mint pl. a munkaintenzitás is növekedett, a lakásviszonyok, egészségügyi viszonyok romlottak és a monopolkapitalizmusra való áttéréssel a reálbérek emelkedése is megállt, illetve csökkenni kezdett. Hogy ez a kérdés Magyarországon hogyan áll, hogy Magyarországon a munkásosztály abszolút és relatív elnyomódásának törvénye hogyan, milyen ellentmondásokon keresztül érvényesült, ezt nem tudjuk, mert ezt a kérdést ilyen alapról valóban marxista igénnyel, akik ezzel foglalkoztak, fel sem vetették és ha talán furcsán is hangzik, talán nem is nagyon merték felvetni. Pedig ha ezt a kérdést nem tudományos igénnyel vizsgáljuk, úgy az nemcsak azt fogja eredményezni, hogy ezen a téren tudatlanok maradunk, hogy a munkásság politikai harcainak egyes kérdéseit, közte pl. olyan kérdést, mint a szociáldemokratizmus, nem fogunk tudni kellően megoldani, hanem hogy felvilágosító munkánk gyenge lesz és nem lesz meggyőző.

Siklós elvtárs ezután a parasztság történetét feldolgozó munkákkal foglalkozott. Hiányolta a legújabb korról foglalkozó munkáknál a mélyebb elemzést, melyet itt is az adatok egymás mellé sorakoztatása helyettesít.

A helytörténettel kapcsolatban rámutatott Budapest története megírásának fontosságára, miután a főváros történetének korszerű, a mai követelményeknek megfelelő feldolgozását mind a mai napig nélkülözzük.

Az üzemi monográfiákkal kapcsolatban megállapította, hogy az ilyen irányú munka az utóbbi időben egy kissé irók, újságírók feladatává vált. A történettudomány második öt éves tervének szempontjai között ennek a kérdésnek jelentőségének és fontosságának megfelelően szerepelnie kell. Felszólalását így folytatta:

Felszólalásom második részében a Munkásmozgalmi Intézet egyes kérdéseivel kívánok foglalkozni. Úgy hiszem, indokoltá teszi ezt egyrészt az a körülmény, hogy Elekes elvtárs referátumában is kitér erre a kérdésre, indokoltá teszi másrészt Réti elvtárs legutóbb elhangzott felszólalása is, amit én semmiesetre sem tartok kielégítőnek. Réti elvtárs felszólalásából megtudtuk és természetesen helyesen tette, hogy ezt elmondotta, hogy miben állt az Intézet megalakulásának történelmi jelentősége, hogy az Intézet fennállása óta a kiadványok egész sorát jelentette meg, hogy az Intézet az első volt a többi népi demokratikus ország hasonló intézményei között és azok a mi tapasztalatainkat vették át, de azt, hogy Réti elvtárs az új kormányprogram alapján hogyan látja az Intézet helyzetét, hogy ebből a szemszögből nézve nem találhatók-e hibák az Intézet eddigi munkájában, nincsenek-e problémák a jövőt illetően, erről semmit sem hallottunk.

Siklós elvtárs felszólalása további részében bírálta Réti elvtársnak a Munkásmozgalmi Intézetről írt cikkét, mely a Századokban 1953 októberében jelent meg. Ez a cikk nem tükrözi vissza azt a változást, mely az utolsó hónapok folyamán ideológiai téren is végbement. Megállapította, hogy Réti elvtárs felszólalásából hiányzott az önkritika. Az Intézet munkáját és kiadványait ért bírálatokra adott válasza elutasító volt. Siklós elvtárs részletesen foglalkozott az Intézet múzeumi munkájában megmutakozó hibákkal, a magyar munkásmozgalom történetét és a népi demokratikus országok munkásmozgalmának történetét bemutató műzeumok megnyitásának sorozatos elhalasztásával. A tudományos alosztály munkájáról szólván rámutatott a tervezésben megmutakozó maximalizmusra. Az alosztály a terveit nem teljesítette, az 1952-ben és 1953-ban tervezett tudományos munkáknak csak kis töredéke jelent meg. Ezután a »Magyar május eszéjék« című kötetrel foglalkozott. Ezzel kapcsolatban a következőket mondotta:

A kötet anyagának összegyűjtésében az Intézet egész kollektívája résztvett, a kötet szerkesztését maga az Intézet vezetője, Réti elvtárs végezte és ugyancsak ő írta a kötet terjedelmes bevezető tanulmányát. Érthető, hogy ilyen körülmények között a történészek nagy várakozással néztek a kötet megjelenése elé, mint olyan könyv elé, mely nemcsak anyagával, hanem módszerével, a feldolgozás módjával, minőségével is iránytmutató lesz számukra. Meg kell mondanom, hogy a könyv ezeket a várakozásokat nem váltotta valóra. A kötet bevezető tanulmányát az eszmei gazdagság, az eszmei tartalom mélysége helyett a tényanyag egyszerű egymás mellé sorakoztatása jellemzi. A tanulmányon lényegében véve három elem vonul végig; a reakciós kormány, mely akadályozza május 1. megünneplését, a szociáldemokrata párt, mely elárulja május 1-ét, és a kommunista párt, mely harcosan és bátran mozgósítja a tömegeket május 1. megünneplésére. A kormány tevékenysége, a kommunista párt hőies harca azonban nem fakad a mindenkori bonyolult történelmi, politikai helyzet mélyenszántó elemzéséből, hanem ténymegállapításszerűen, sokszor egyszerű adatközlés formájában jut az olvasó tudomására. Az 1921. évi május 1-ről például megtudjuk, hogy: »Ebben az évben a magyarországi ellenforradalmi hatóságok engedélyezték Budapesten a szociáldemokrata párt tattersaali nagygyűlését és néhány pestkörnyéki gyűlést is. Hogy ez az engedélyezés esetleg összefüggésben állott a Bethlen-kormány közvetlenül ezt megelőző kinevezésével, a meghiusult királypuccsal, a szociáldemokratákkal tervezett paktum előkészítésével — erről semmit sem tudunk meg. 1922. május 1-ével kapcsolatban a tanulmány megállapítja, hogy ebben az évben sem engedélyeztek szociáldemokrata gyűlést«, de hogy ez a gyűléstilalom esetleg összefüggésben állott az 1922. májusában megtartott nemzetgyűlési választásokkal, erre vonatkozólag semmit sem tudunk meg a tanulmányból. A kommunista párt harcaira vonatkozólag a 20-as évek elején

azt tudjuk meg, hogy a párt ebben az időben több kiáltvánnyal, felhívással fordult a munkássághoz. Az 1925/26-os évekről is az derül ki, hogy a párt ebben az időben is kiáltványokat és felhívásokat adott ki, de hogy ebben az időszakban, a szervezeti változásokon túlmenően a párt politikájában is lényeges változás ment végbe, hogy a párt ebben az időszakban, az akkori körülményeknek megfelelően, helyesen összekapcsolta a proletárdiktatúráért folyó harcot a demokratikus szabadságjogokért vívott harcral és ezen keresztül tömegbefolyását ugrásszerűen megnövelte, hogy a párt felhívásaiban is ez a helyes politika tükröződik, erről a tanulmányból nem tudunk meg semmit. Ellenkezőleg, a tanulmány azt állítja, hogy a MSzMP »... elszántan harcolt a proletariátus és szegényparasztság ügyéért«, holott a MSzMP egész politikáját, programját és május 1-i felhívását is az jellemzi, hogy nemcsak a munkásság és szegényparasztság, hanem az összes dolgozók ügyéért harcolt. A MSzMP 1926. május 1-i felhívásában világosan benne van, — bár Réti elvtárs ezt nem idézi — hogy »Május elsején a munkásságnak arra is kell gondolnia, hogy ebben az országban ő a természetes vezetője valamennyi dolgozónak. Ezért kell a proletárságnak május 1-én a dolgozó parasztság komoly földhözjuttatását, új földreformot követelnie«. Schematikusan mutatja be a tanulmány a magyar és nemzetközi munkásmozgalom összefüggéseit. Megtudjuk ugyan, — évről-évre felsorakoztatva — hogy amikor Magyarországon ez történt, ugyanakkor Oroszországban, vagy a Szovjetunióban, esetleg Nyugat-Európában mi volt a helyzet. Ez a merev párhuzambaállítás nem történelmi tanulmány, hanem egy szinkronisztikus táblázatnak a feladata. Amikor a történészek a nemzetközi összefüggések fontosságáról beszélnek, ez nem azt jelenti, hogy a különböző eseményeket egyszerűen egymásmellé állítsuk, hanem azt, hogy azok tényleges összefüggéseit ragadjuk meg, nem azt jelenti, hogy a nemzetközi események között merev párhuzamot vonjunk, hanem azt, hogy ezek kölcsönhatását vizsgáljuk.

Nem tartozom azok közé, akik azt vallják, hogy egy tanulmányban nincs helye az idézeteknek. De az idézeteknek az a halmozása — mely különösen a tanulmány befejező részét jellemzi — megengedhetetlen.

Ez a tárgyalási mód, melyet a felszínesség, a tények egyszerű egymásmellé sorakoztatása, a sematizmus, az idézetek halmozása jellemez, együttvéve azt eredményezi, hogy az egész tanulmány szürkévő, egyhangúvá és — ami egy népszerű kiadvány értékét erősen rontja — unalmassá válik.

Siklós elvtárs ezután a kötettel kapcsolatban néhány részletkérdéssel foglalkozott. Hibáztatta, hogy a bevezető tanulmány a »Bábképart«-ról, mint pártokról beszél és ezt a kifejezést idézőjel nélkül hozza. Ellenkezik a tényekkel a tanulmányban az a megállapítása, hogy 1944-ben alig egy évvel a KMP itthoni feloszlása után a magyarországi kommunisták is felismerték, hogy ez milyen végzetes hiba volt.

Az Intézettel kapcsolatban az alapvető hibát abban jelölte meg, hogy az Intézet olyan sokrétű, messzeágazó és olyan sok konkrét feladat megoldására vállalkozott, mely jelenlegi erejét meghaladja. Ennek következménye az, hogy az Intézet munkáján, kiadványain keresztül nem tud ideológiai, tudományos életünkben olyan kiemelkedő helyet elfoglalni, mely az Intézet helyzeténél és feladatainál fogva szükséges lenne.

Siklós elvtárs hozzájárulását azzal fejezte be, szilárd meggyőződése, hogy felszólalása előre fogja vinni történelmi frontunk e vajdúó kérdésének megoldását és felszólalásával hozzájárul ahhoz, hogy a Magyar Munkásmozgalmi Intézet mielőbb elfoglalja és betöltse ideológiai életünkben azt a helyet, amelyet még nem tölt be.

*

Eperjessy Kálmán:

A vidéki történetkutatók nevében szólok. A referátumnak ahhoz a részéhez fűzöm szavaimat, amely megállapította, hogy a helytörténeti kutatásnak vonalán nem történt elég előmunkálát. A felszólalások során is élesebben hangzott el egy-két hozzászóló részéről, hogy a vidéki történetkutatók és a főváros között nincs meg a kapcsolat. Elszakadva a központtól, elszigetelten dolgoznak és nem kapják meg a megfelelő irányítást. Ez többé-kevésbé így van. Sajnos az elszigeteltség, amely a múltban a vidéki történetkutatók és a központ között megvolt, a jelenben sem oldódott még fel teljesen, pedig kívánatos volna. Hiszen történetkutatókat végezni vidéken nehezebb és hálátlanabb feladat, mint a fővárosban, a központban. Elszigetelten, többé-kevésbé segítség, irányítás nélkül dolgozunk kötelességtudatból, mert tudjuk, hogy a vidék számára is van tennivaló. A tömegek történelmi tudatának fejlesztése, nevelése szempontjából nagy szükség van a helytörténet művelésére. Tapasztalatból tudjuk, hogy a falunak, a tanyának, a kisvárosnak történelmi érdeklődése a helyi kapcsolatokon keresztül mozgatható meg. Országos történelmi kérdések iránti érdeklődés mindig csak a helyi problémákon, adatokon alapuló történelmi előadások alapján indul meg a tömegekben. Éppen ezért több segítséget és megértést kérünk a mi munkánk számára. Hiszen az a helyzet, hogy jelen-

leg alig beszélhetünk vidéki történeti kutatásról. A Történelmi Társulatnak vidéki csoportjai voltaképpen csak formálisan működnek. Márpedig ezeknek kapcsolata az országos központtal feltétlenül megteremtendő volna. Javasolom, hogy az elkövetkező öt éves tervbe vegyük erősebben gondozásba a helytörténeti kutatást, ami lényegesen gazdagítani fogja az egész magyar történettudományt. Vannak olyan problémák, mint pl.: a falu, a tanya, a kisváros, a parasztság, a munkásság kérdése, a proletariátusnak, a proletárdiktatúrának, a világháborúknak a kérdése, amelyek a vidéket közelről érdeklik és nemcsak a központban, hanem a perifériákon is jelentőséggel bírnak. Javasolom, hogy készítse el a Társulat a helytörténeti monográfiák katasztrétét. Nem bibliográfiai összeállításra gondolok, hanem arra, hogy korszakokként állapítsuk meg a súlypontokat: a városoknak, falvaknak eddig megjelent történetében mi az értékesíthető, mi az, ami módosítandó, mik benne a haladó hagyományok, és mely tekintetben egészítendőek ki azok. Tapasztalatból tudom, mert évek hosszú sora óta a vidéken dolgozom, hogy a helyi vezetőknek a történeti kultúrája milyen módon emelhető. Javasolom, hogy az elkövetkező öt éves tervben vegyünk irányt a magyar falu és a magyar város történetének összefoglaló megírására. Szükséges ez gyakorlati szempontból is. Kezébe kell adnunk a helyi vezetőknek ilyen könyveket, mert az a helyzet, hogy a vidéknek a történeti látóköre eléggé fogyatékos. Azonkívül a helytörténet fokozott művelésének továbbmenő jelentősége is van. A Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulatnak direktívákat kell adnunk. Olyan helyeken, ahol vannak egyetemek, vagy amelyek nagyobb kultúrközpontok, könnyebb a feladat. De vannak olyan megyék is, ahol alig van helytörténeti anyag vagy broszura, amit jelenleg a kezükbe adhatunk. Ezzel segítenünk kell a Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulatot céljai és feladatai megvalósításában.

*

Hanák Péter:

A most folyó vita nemcsak történettudományunk, de a Századok új feladatainak kijelölése szempontjából is igen jelentős. A Századoknak új történettudományunk kialakításában szerzett érdemei mellett — igen komoly hiányosságai is vannak. Általában egyetértek azokkal, akik főként a Századok kritikai rovatának kritikátlanságát bírálták, akik felvetették, hogy a folyóirat nem elég eleven, mozgékony, súlyos hibája a folytonos lemaradás, témaköre sem kielégítő, ez főként az utóbbi számokra áll. A Századok valóban nem serkentette, nem ösztönözte a bíráló szellemet, nem közzölt vitákat, szemlerovata gyenge, színvonalatlan volt. Tagadhatatlan tény, hogy kevés tanulmányt közzölt a XX. századi történelem tárgyköreiből, s mindezideig egyet sem hozott a magyar népi demokrácia történetéből. A folyóiratra is teljes mértékben vonatkozik a Központi Vezetőség októberi határozatainak legtöbb megállapítása, így az, hogy sajtóunkban alacsony színvonalú az elméleti munka, a marxizmus-leninizmus elméletének alkalmazása a magyar viszonyokra. Ez elsősorban a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet magyarországi sajátosságainak kutatására érvényes. A Századoknak ezekért a hiányosságaiért, a szinte krónikussá való elúszásáért, az események mögött való elmaradásáért magam is felelős vagyok.

A Századok e hiányosságaiban ugyanakkor egész történész frontunk hiányosságai is tükröződnek. Eddig — erőfeszítéseink ellenére — nem sikerült megfelelő színvonalú tanulmányt szerezni népi demokráciánk történetéből. A Századok kritikai rovata nem lehetett lényegesen színvonalasabb, amikor egész történész frontunk gyenge az elvi bírálat terén. A Századok szerkesztőségének legfőbb és sajátos hibáját, sajátos felelősségét nem abban látom, hogy nem tette meg a maga erejéből azt, amire egész történettudományunk erejéből nem futotta. A szerkesztőség hibája az, hogy egyrészt a szerkesztésbe nem vonta be elég szélesen a történészeket, nem hívta össze rendszeresen a szerkesztőbizottságot, nem kérte segítségét, másrészt, hogy nem lépett fel elég kezdeményezően új témák kiadásában, az érdeklődés és kutatás irányításában, a vitaszellem fel lendítésében.

*

Másodszor a történész kongresszus egyes előadásait ért bírálat helyességének kérdéséhez szeretnék hozzászólni. A megbíráltak közül Réti elvtárs is, Nemes elvtárs is szóváltette az őt ért bírálat hiányosságait. A magam részéről elfogadom Nemes elvtársnak azt a megállapítását, hogy a bírálókat is bírálni kell — ha tévednek — és elismerem azt is, hogy a bírálat meggyőzőbb, ha tömör néhányszavas elvi jellemzés helyett alapos elemzéssel, konkrét érvekkel, bizonyítékokkal támasztjuk alá. Nem értek azon-

ban egyet azzal, hogy a hibát röviden, elvileg jellemző bírálatot már *eleve* nem lehet elfogadni. A továbbiakban néhány példával szeretnék rámutatni Nemes és Réti elvtársnak kongresszusi referátumának egyes hiányosságaira.

Nemes elvtárs referátuma számos ponton adós marad a tényszerű bizonyítással. Referátumának elején például megállapítja, hogy a hazatért hadifoglyok megőrizték s terjesztették a Szovjetunió iránti barátság érzését. Még azt is hozzáfűzi, hogy bizalmas beszélgetésekben bizonyára számos munkás és paraszt mesélte el, hogy Bugyonni-huszár, vagy vörös gárdista volt. A referátumból azonban sehonnán sem derül ki, mire alapozza Nemes elvtárs ezt a szívesen feltételezett, de nem bizonyított állítást. A referátum több bizonyító anyaga, illetve értékelésük sem teljesen meggyőző. A referátum második fele általában gyengébb, bizonyító anyagában gyérebb, mint a 20-as évek elejének jó ábrázolása. Szűkkörű és szétszórt az anyag, amivel Nemes elvtárs a Szovjetunió iránti szeretet és bizalom *erősödését* alátámasztja.

A főhiba mégsem az, hogy Nemes elvtárs gyakran csupán »deklaratív« hangoztatja, hogy a Szovjetunió léte, harcai, sikerei mint világító fátyla hatoltak be az ellenforradalom által teremtett sötét éjszakába. A referátum legnagyobb hiányosságát abban látom, hogy nem elemzi alaposan, történetírói módszerekkel a Szovjetunió iránti szeretet újabb és újabb forrásait, *erősödésének*, illetve az *erősödéssel szemben ható ellenséges tendenciáknak történelmi körülményeit*. Nemes elvtárs például a Szovjetunió iránti szeretet fejlődésének egyik fontos tényezőjeként *említi* annak a segítségnek a *hatását*, melyet a Szovjetunió a fehér-terror áldozatainak megmentésével nyújtott népünknek. Sokoldalúan ismerteti a Szovjetunió nagyszerű harcát a volt néphiztosok és a bebörtönzött kommunisták megmentéséért, de éppen e harc *hatásának* megmutatásával marad adós. Ezáltal azután nem sikerül bizonyítania, hogy a kommunista vezetők megmentése nemcsak a kommunisták ügye, és nemcsak történeti perspektívában volt országos jelentőségű, hanem az adott időszakban a magyar dolgozó nép ügye is volt, a nép is sajátjának tekintette.

Nemes elvtárs referátumának II. fejezetében (»A Szovjetunió iránti szeretet és bizalom fejlődésének körülményei Magyarországon a magyar nép között«) *említi*, hogy a fasiszta propagandának, rágalomhadjáratnak, sovíniszta demagógiának, a szociáldemokraták áruló politikájának volt befolyása a dolgozók egy részére. Ezek után — a nagyobbára elvileg kifejtett — megállapítások után minden átmenet, bizonyítás, elemzés nélkül, váratlanul leszögezi: »mindennek ellenére az ellenforradalom semmiféle üldözés és semmiféle rágalomhadjárata nem volt képes kioltani a Szovjetunió iránti barátság és bizalom lángját, amely a magyar nép nagy tömegeinek a szívében lobogott«. Elhisszük és valljuk ezt a tételt, tudjuk, hogy a Szovjetunió iránti hálának és szeretetnek évtizedes, mély gyökerei vannak. Annál inkább meg kell követelnünk Nemes elvtárstól, hogy ne csak általánosan ismert és vallott politikai tételekre, hanem *tényekre* támaszkodva, a tények mély elemzésével bizonyítsa e tételt.

Réti elvtárs referátumával kapcsolatban a témából adódó új elméleti kérdések kidolgozásának hiányáról, bizonyosfajta pozitívista maradványokról írtam; Elekes elvtárs — valóban enyhébben — zsúfoltságról, egyhangúságról. A magam részéről továbbra is fenntartom, hogy Réti elvtárs sok új, kitűnő tényanyaggal gazdagított, pártos, lelkesítő referátumában a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatásával kapcsolatos fontos elvi kérdéseket nem érint, nem igyekszik tisztázni. Nem veti fel a referátum azt a kérdést, mi a Nagy Októberi Szocialista Forradalom helye az orosz-magyar kapcsolatokban, pontosabban: népünk felszabadulásának az orosz nép, az orosz forradalom sorsával való összekapcsolása folyamatában, a nemzeti és internacionalista haladó hagyományok összefonódásának folyamatában. Réti elvtárs nem elemzi, jóformán nem is *említi* a forradalmi válság érlelődésének, a forradalmi helyzet kialakulásának folyamatát. Nem határozza meg a háború, a belső osztályerők és a Nagy Októberi Szocialista Forradalom szerepét ebben a folyamatban.

A KMP megalakulásának forrásait kutatva Réti elvtárs azt írja, hogy a párt megalakulását előkészítette a szociáldemokrata baloldali évtizedes harca a szociáldemokrata vezetők árulása ellen, előkészítette 1912. május 23.; a Nagy Októberi Szocialista Forradalom nyomán fellángoló sztrájkharok, az a tény, hogy a szociáldemokraták árulása mind nyilvánvalóbbá vált. De sem itt, sem másutt nem elemzi, mi volt a *bolshevik párt eszmei hatása*, a Párt elméletével, a taktikájával való megismerkedésnek, a lenini tanítások gyakorlatban való megismerésének szerepe, ami pedig valóban elsődrendű *tényező* pártunk megalakulásában. Az adott témánál elengedhetetlen ennek — a még kevésbé kidolgozott — elméleti problémának a tárgyalása.

A Tanácsköztársaság tárgyalásánál az eseménytörténetet a tényanyagok felsorakoztatása háttérbe szorítja, vagy kiszorítja a kérdések elvi felvetését. Vannak

tehat pozitívista vonásai a referátumnak, vagy — ha ez a megjelölés elméletileg nem teljesen pontos — erősen jellemzi az empirizmus.

*

Foglalkozni kívánok végül a multkori szerkesztőbizottsági vitán tapasztalt túlzásokkal, elhajlásokkal.

Túlzásnak tartom I. Tóth Zoltán elvtárs felszólalásában, hogy a minőségi követelményt a multa vonatkozóan bizonyos mértékig irreálisan állítja fel. Túlzásnak tartom, ahogyan Lukács elvtárs a tankönyvmunkák rendszerét, az előtanulmányok rendszerét hibáztatja. Ha részmonográfiákkal kezdtük volna, vagy ha ma félbehagynók a tankönyvek befejező munkálatait azért, mert jónéhány kérdés tisztázása monografikus feldolgozásra szorul, akkor ad graecas kalendas kitolódnék a tankönyvek befejezése.

Mód elvtársal egyetértek abban, hogy Kosáry Domokos felszólalása igen értékes volt mostani vitánkban, valóban, bírálatát meg kell szívlelnünk, Kosáry elvtárs bátor, sok hasznos, megszívlelendő kritikai szempontot tartalmazó felszólalásában igen figyelemreméltóan tartom, ahogyan a polgári történészek németellenes, a Teleki Intézet körül csoportosuló irányzatát értékelte. Komoly *kritika* volt ez is a marxista történetírásunk felé, amiért a polgári történetírás eme irányzatának — csakúgy mint a többinek — elemzését, mélyenszántó bírálatát mindeddig elhanyagolta. Kosáry elvtárs elfogadja az alapreferátumnak azt a megállapítását, hogy a Teleki Intézet irányzata a nyugati orientációt képviselte, elismeri, hogy »nem voltak marxisták«. Azt az inszinuációt azonban visszautasítja, hogy bárminő imperialista törekvést képviseltek volna.

Szeretnék néhány példával rávilágítani arra, hogy csupán apolitikus volt-e a Revue d'Histoire Comparée a felszabadulás után. A Revue d'Histoire Comparée nyíltan vallott programjának fővonalaiban az az önmagában vége helyes törekvés állott, hogy a történettudomány eszközeivel elősegítsék a dunavölgyi kis népek megbékélését, a nacionalizmus felszámolását, a baráti kapcsolatok ápolását és elmélyítését. Ennek érdekében a Revue szívesen melengette a dunavölgyi konföderáció eszméjét, gyakran visszatért ennek történelmi gyökereire, tervezeteire, gyakran visszanyúlt a mult század polgári demokratáihoz, pl. Kossuthhoz és Mazzinihez, vagy a burzsoa szocialista Proudhonhoz. Felidézte a magyar nép és a szomszéd népek együttműködésének, egyenlőségének, konföderációban való egyesülésüknek előnyeiről írt műveiket. A Revue szembeállt az ellenforradalmi rendszer által kompromittált nacionalizmussal és Pirenne-t választva mesterül, az »objektív szemlélet«, a nacionalizmuson való felülemelkedés, az összehasonlító történeti módszer szükségességét vallotta. Ennek a látszatra demokratikus célkitűzésnek, szemléletnek mélyén azonban más törekvések is meghúzódtak. Így mindjárt a Revue felszabadulás utáni első kötetéből kitűnik, mit kell értenünk a szomszéd kis népekkel való összefogás, a konföderáció, a szupranacionalista szemlélet alatt. A kötet foglalkozik az 1867 utáni osztrák-cseh kiegyezési kísérlettel. A szerző elítéli a magyar kormány, Andrássy Gyula és a magyar »közvélemény« cseh-ellenes fellépését, amelynek nagy szerepe volt az osztrák-cseh kiegyezés megghiúsításában. Helyteleníti, hogy az akkori magyar politika vezető férfiai a cseh függetlenségi törekvésekben pánszláv veszélyt láttak. A szerző Kossuth cseh-barát állásfoglalását idézi, amely szerint a »kis népek közti egyenlőség a leghatalmasabb akadály a nagyhatalmakkal szemben«. És hogy kétség ne férjen hozzá, hogy itt *milyen nagyhatalmakról* van szó, a szerző a Revue e kötetének egy más helyén néhány Kossuth-cikket is közöl. Kossuth 1871-ben a többi között azzal indokolta a csehek szabadsága mellett állásfoglalását, hogy ezzel lehet elejét venni a pánszlávizmusként. Az elnyomás a cseh és a többi kis szláv népet »a muszka karjaiba kergeti«.

A cseh-magyar összefogás igénye — éspedig ezzel — a Kossuth nevével hitelesített — indokolással — 1945-ben, a felszabadulás utáni első számban, félreérthetetlen célszerűségű.

A Revue-nek ugyanez a köteté »L'Europe de Proudhon« címen nagyobb tanulmányban ismerteti Proudhon nézeteit Európa újjárendezéséről. A szerző bevezetésében bemutatja Proudhont, aki harcok élete során a szocializmus fő irányzatának szélén foglalt helyet és »minden pártdogma ellenzője« volt. Nos, hogyan rendezné be Európát ez a pártdogmáktól mentes szocialista? Proudhonnak zavaros nézeteiből az bontakozik ki, hogy az európai államoknak az egyenlőség és a liberális szabadságjogok biztosítása alapján nagy konföderációba, esetleg »konföderációk konföderációjába« kell egyesülniök. Ennek érdekében az európai államoknak le kell mondaniok régi vágyálmairól, így az olaszoknak a nemzeti egységről, Ausztriának és Oroszországnak a hódításról. Ha a nagyhatalmak meghozzák az áldozatot és lemondanak a további hódításról, akkor semmi

akadály a sines többé az egységes, föderatív állam megalkotásának, amely a *Duna part-jáig terjedne* és magába foglalná Boszniát, Szerbiát, Bulgáriát, Ruméliát, Moldvát, Havasalföldet és végül Albániát.

Az ilyen történelmi hagyományok »felújítása«, amelyekhez a következő évfolyamokban Mazzininek a dunai népek jövőjére, szövetkezésére vonatkozó elképzeléséről szóló tanulmány stb. sorakozik fel, objektíve azoknak az ismert angol-amerikai imperialista terveknek propagálása volt, amelyek Délkelet Európában egy szovjetellenes dunai monarchia vagy konföderáció létrehozását célozták. A Revue ez irányvonalát Kosáry Domokos összegezte egy Párizsban tartott előadásában, amelyet a Revue 1947. 2. száma közöl »Nationalisme et internationalisme dans l'histoire des peuples danubiens« címen. E cikkében Kosáry elvtárs több példával mutatja ki, hogy a dunai népek együttélésének évszázados történetét nemcsak nacionalista ellentétek jellemezték, hanem összefogási kísérletek, szövetségek is. Megállapítja, hogy a konföderációs tervek a maguk idejében irreálisak voltak egyrészt, mert a nagyhatalmak hosszú ideig megakadályozták Ausztria felbomlasztását, másrészt, mert maguknak e népeknek nemzeti mozgalmi is önálló nemzeti államok megalakulására törekedtek. A nacionalizmus győzedelmeskedett és — bár sok emberi értéket is alkotott — olyan konfliktusokat, veszeléket hozott létre az egymással viszálykodó kis népek között, amelyek már az *öngyilkossággal* egyenlők. A dunai népek történészeinek, akiknek elődei Franciaországra tekintettek mint példaképre, most az a feladatuk, hogy közreműködjenek a nemzetközi együttműködés, az új internacionalista szellem kialakításában.

Azt hiszem nem tévedek: a Kosáry elvtárs által hirdetett internacionalizmus lényegében *kozmpolitizmus*, amely az adott esetben a burzsoa világ egységének, a keleteurópai kis államok ezen egységen belüli szövetkezésének, a *nyugati hatalmak* vezetésével kialakítandó szövetkezésének ideológiájául szolgált. Mi lenne már most Magyarország szerepe ezen a keleteurópai szövetségen belül? Kosáry elvtárs idézett cikke is, a Revue egyéb cikkei is gyakran utalnak a magyarság bizonyos multbeli »történelmi érdemeire«, vezető szerepére a kis dunai népek védelmében. Az 1945-ös kötete a Teleki Intézet nagyszabású tervezetét közölte »L'histoire et le rapprochement danubien« címen. Ez a tervezet több konkrét javaslatot tesz a történészek együttműködésére vonatkozólag. Így indítványozza, hogy a *Revue szerkesztősége* körül alakítsanak nemzetközi bizottságot a dunai népek történészeinek részvételével. Ebben, ha egyelőre szerényen és csak burkolt formában, a magyar kultúrfőlny gondolata húzódik meg.

Aligha fogadhatjuk tehát el Kosáry elvtársnak azt a beállítását, mintha a Teleki Intézet történész gárdája a felszabadulás utáni években csupán a marxizmusban járattalan, relative haladó polgári történészekből állott volna és nem képviselt volna semilyen politikai törekvést.

A Századok szerkesztőbizottságának most folyó vitája még jobban aláhúzza azt a feladatunkat, hogy amikor élesen és mélyen feltárjuk marxista történettudományunk hiányosságait, fogjunk hozzá végre a polgári történetírás és egyes irányzatainak bírálatához is.

*

Kató István:

Elekes elvtárs előadása alapján véve sok pozitív vonást tartalmazott. Két hibáját látom; az egyik az, hogy bírálatra rendkívül bizonytalan, hocsánatkérő, éppen olyan felemás jellegű, mint ahogyan ő jellemzi a történész fronton eddig uralkodó bíráló módszert. Következésképpen ez annak a bírálati stílusnak, amely eddig történész frontunkra jellemző volt. Meg vagyok győződve arról, hogy Elekes elvtárs élesebben látja e hibákat, mint ahogyan felvetette, kritikájának hangját a kritikátlanságnak az a légköre gyengítette, amely történész frontunkon eddig uralkodott.

A másik hiba a feladat határozatlansága. Két adósságot szeretne törleszteni egyszerre. Egyik adósságunk az, hogy a történész kongresszust nem értékeltük, — ez sem kis adósság — de mégis eltörpül amellett a nagy feladat mellett, hogy a júniusi és az októberi párthatározatok összefüggését megvizsgáljuk a történész front munkájával kapcsolatban. Elekes elvtárs egy csapásra próbálta ezt a két feladatot elvégezni, és ez arra vezetett, hogy sem a kongresszus értékelését nem tudta következetesen megadni, sem pedig a párt határozatainak történész frontunkra való alkalmazását nem tudta megoldani. Elekes elvtárs a kongresszust kiragadta a történész front eddigi munkájából és külön vizsgálta. Pedig valójában a történész kongresszus mindazokat az eredményeket és mindazokat a fogyatékoságokat, amelyek történész frontunk eddigi munkájában megmutatkoztak, összesűrítve mutatja. Bár nagy feladat előttünk a kon-

grosszus helyes értékelése, energiánkat mégis a másik feladatra, a párt határozatainak és a történésmunka összefüggésének feltárására kell összpontosítanunk.

Ez a vita kétségtelenül túlmént az Elekes elvtárs által felvetett problematikán és olyasmint is irtunk az ő rovására, ami nem őt terheli, hanem a problémákkal függ össze. De úgy érzem, hogy a vita túlmént a kereteken, s ez előnyére vált az ügynek.

Történész munkánkra vonatkozóan már érintettük többen azt a kérdést, amit a párthatározatok úgy vetnek fel, milyen volt kapcsolatunk a régi értelmiséggel, hogyan valósult meg a történész egységfront, megadtuk-e az anyagi előfeltételeket minden hazáját szerető történésznek, aki komolyan akart dolgozni a történettudomány területén. E kérdést nemcsak a multra kell vonatkoztatnunk, hanem a jelenre is. A magam szűkebb ismeretci körében sajnos tudok olyan esetekről, hogy évekkel ezelőtt, vagy a közelmúltban fiatal s idősebb történészek kisebb, nagyobb hibákért elvesztették a lehetőségét annak, hogy mint történészek folytathassák munkájukat.

A másik kérdés, melyet ugyancsak a párthatározat nyomán vetek fel, — ha még meg is adtuk az anyagi előfeltételeket egyes történészeknek, nem vette-e körül őket a bizalmatlanság olyan légköre, ami a munkát megnehezíti. Ezen a területen is több fogyatékoságunk van. A magam szűk területére vonatkozóan önkritikusan megmondtam, hogy az Egyetemen az elmúlt évek során akarva-akaratlanul olyan munkát folytattam, hogy néhány jelentősebb történésznünk nem érezhette eléggé maga körül a bizalom légkört, ami nyilvánvalóan nehezítette fejlődésüket.

Ennek a kérdésnek még egy oldala van az egyetem területén, az új káderek nevelésének a kérdése. Úgy vélem, hogy ezen a területen is bizonyos baloldali jellegű hibákat követünk el, ami jelentkezett az egyetemi hallgatók felvételétől kezdve — az egyetemi hallgatók munkájának különféle módszerekkel való segítésén keresztül — az egyetemi hallgatók elosztásáig. Elferdítve azt a feltétlenül helyes elvet, hogy a munkás- és parasztszülők gyermekeit fokozatosan segítsük és támogassuk az egyetemi oktatásban, hogy ezeknek nagyobb fokú előrejutását segítsük elő, sokszor olyan alapszabán véve derék munkáshallgatókat is felvettünk az egyetemre, akiket más pályára kellett volna irányítani, mert nem volt meg a képességük ahhoz, hogy az egyetemet jól elvégezzék. Másutt pedig, kiemelkedően tehetséges embereknél, akik esetleg nem voltak munkás- vagy parasztszülők gyermekei, nem adtuk meg eléggé a lehetőséget fejlődésük számára. Ebben a kérdésben az én hibám és felelősségem igen nagy, különösen ezelőtt két-három évvel végzett tevékenységem során. Ezt a hibát később valamennyire felismertem, de bizony elég bizonytalanul küzdöttem ellene. Ez a kérdés nemcsak a multnak, hanem a jelennek is kérdése, és ennek megoldása túlmegy mai értekezletünknek hatáskörén, de eleven, mai probléma és úgy érzem, hogy a különböző egyetemi, állami és társadalmi szerveink a párthatározatoknak ezt a részét nem dolgozták fel megfelelően.

Történettudományi frontunk munkájának összképe — kétségtelenül — jelentős eredményeket mutat fel. Ez különösen azért kiemelkedő, mert a társadalomtudományok egyéb területén ugyanezt nem állapíthatjuk meg. Megmutatkozik a fejlődés a kiadványok számában, a folyóiratok munkájában, az egyetemi oktatásban is. De az a benyomásom, hogy e munkákban mégis van bizonyos kirakatjelleg és ezt mi nem tárjuk fel elég önkritikusan.

A legdöntőbb fogyatékoságnak látom és nagyon szeretném az értekezlet elé tární: kritikai életünk hiányosságát! Hogyha ezt nem állítjuk a legmélyebb fogyatékosággként magunk elé, akkor nem fogjuk tudni területünk más hibáit sem leküzdeni. Ha visszatekintünk az elmúlt évek munkájára, azt látjuk, hogy a kritika terén visszaesés van. 1948-ban, amikor a Történelmi Társulat működése új vezetőségével megindult, Andics elvtársnő akkor elhangzott beszéde, a Központi Előadói Iroda első ülésén Molnár elvtárs könyvéről folytatott vita, ha nem is volt elegendő, de mégis több volt, mint amit azután tettünk. Anyira visszafejlődött az elmuldt kritikai élet nálunk, hogy számos munkáról nem jelentek meg bírálatok. Hiányzott a bátor, őszinte, személyekre való tekintet nélküli kritika és önkritika. A párthatározatok azt mutatják meg, hogy az alul elkövetett hibák hogyan függték össze a vezetésben lévő hibákkal. Ezt a módszert történész frontunkon is alkalmazni kell. A kritikai életnek az a fogyatékosága, mely eluralkodott körünkben, onnan van, hogy azok a vezető elvtársak, akik a történész munkákat irányították, a kritika-önkritika kérdésében helytelen módszert követtek. Az itt-ott felhangzó kritikát is tompítani igyekeztek, arra törekedtek, hogy a kritika élét elvegyék, s ezért az a benyomás alakult ki, hogy nem helyes dolog kritikát gyakorolni a párt- és állam életében vezető szerepet betöltő történész elvtársak felé, mert az lejáratja tekintélyüket. Ilyen módon olyan légkör alakult ki, amely a kritikát belső ügynek tartotta. Nem lehet csak gyakorlati szempontokkal indokolni, hogy a Központi

Előadói Irodában elhangzott helyes bírálatok megmaradtak a Központi Előadói Irodai falai között és nem kerültek nyilvánosságra.

Ezután a kritikai szellem hiányosságait példákkal illusztrálta.

E hibákhoz hozzájárult az is, hogy a történész front vezetése nem volt demokratikus. Meg kell mondanunk a vezető elvtársak felé, hogy olyan módszerekkel dolgoztak, amelyek mellett a történészek — nem csak én, hanem mások is — nem merték szempontjaikat felvetni és többször, amikor az ember elég sokat küzködve magában, felvetett bíráló szempontokat, akkor leintették és ezért komolyabb hibák sem kerültek feltárára. Ebben látom történettudományunk legdöntőbb fogyatékeségét.

Felvetem azt a kérdést is, hogy nincs elég terünk a történeti kritikára. A Századoknak — még ha kibővítjük is a kritikai rovatát — nem megfelelő a terjedelme. A Társadalmi Szemlében itt-ott megjelenő kritikai anyag sem elég. A történelmi termést nem vagyunk képesek elegendő kritikával fogadni. Javasolom, hogy valami mozgékonyabb és társadalmibb jellegű, gyakrabban megjelenő történelmi folyóiratot hozzunk létre, amely a történelmi propagandát is szélesebben folytatná, hírközlő jellege is lenne, sokkal inkább szólna a középiskolás tanárok, diákok és a szélesebb nyilvánosság felé, mint jelenlegi sajtótermékeink.

Kató elvtárs befejezésül az egyetemi történeti oktatás néhány kérdését vetette fel. Az egyetemi oktatásban az utóbbi évek folyamán nagy hibák történtek, eltűntek a nélkülözhetetlen egyetemi oktatási módszerek. Kató elvtárs itt rámutatott saját felelősségére, valamint azoknak az elvtársaknak a felelősségére, akik az egyetemről érkezett jelzéseket nem vették figyelembe.

*

Gyórfy Sándor :

Az SzKP 50. évfordulójára megjelent tézisek legfőbb módszertani tanulságai

A referátum szükségszerűen és jelentőségének nem megfelelően, egyes felszólalók bővebben, már érintették ezt a problémát.

A tézisek számunkra talán legfontosabb része a SzKP propagandamunkájára vonatkozó bíráló megjegyzései. Hiszen a marxizmus-leninizmus alapvető elveitől való eltérés ezeken a területeken (személyi kultusz, dogmatizmus) megnyilvánult a szovjet történetírásban is. Megnyilvánult a mi pártunk propagandamunkájában, következésképpen: a mi marxista történetírásunkban is. A tézisek jelentősége éppen abban van, hogy a SzKP bátor és példamutató önkritikával rámutat ezekre a hibákra, kijelölve egyben kijavításuk útját is.

Mi a legfontosabb tanulság számunkra a tézisekből? Véleményem szerint annak a régi, marxizmussal egyidős alapelvnek, hogy — *»a nép — a történelem alkotója«* figyelmünk központjába állítása. Ezt az alapelvet a tézisek megjelenése előtt is ismertük, és igekeztünk is azt alkalmazni. Ezt mutatja *»A magyar nép története«* c. munka is.

Ha közelebbről megnézzük ezt a munkát, mégis jelentős aránytalanságokat fedezhetünk fel. Pl. a VIII. fejezetben *»A feudális viszonyok mélyreható válsága a gyarmati helyzetben lévő Magyarországon«* — 75 oldalából mindössze az egyenlőoldarésze, összesen 9 oldal foglalkozik a jobbság és a kialakuló munkásság helyzetével és harcával. Ezek a részek is olyan alfejezetcímek alá vannak elbujtatva, mint pl. *»A magyar közép- és kisbirtokos nemesség harca és megalkuvása az osztrák gyarmatosítókkal«* vagy *»Kossuth harca és megalkuvása az osztrák gyarmatosítókkal«* vagy *»Kossuth harca nemzeti egységfront megteremtéséért«*. De hasonló aránytalanságokra a könyv bármely részéből lehetne példákat felemlíteni. A könyv újabb kiadásában nyilvánvalóan *fokozni* kell a dolgozó néptömegek termelő tevékenységének, életviszonyainak, mindennapi életének, osztályharca különböző formáinak, a haza védelmében, a nemzeti kultúra megteremtésében játszott szerepének ábrázolását, és ennek megfelelően tovább kell *csökkenteni* az uralkodó osztályok politikájának, egyes királyok, államférfiak történelmi szerepének bemutatását.

A tézisek még egy olyan hibára felhívják a figyelmet, amely az utóbbi időben eluralkodott a SzKP propagandamunkájában, a mi pártunk propagandamunkájában is: *a dogmatizmus, a talmudizmus, a marxizmus mechanikus alkalmazásának veszélye.*

Elekes elvtárs referátuma egyaránt súrolja mind a személyi kultusz, mind a dogmatizmus határait és megállapítja pl., hogy pártunk vezetői *»egy-egy rövid megjegyzéssel évszázados folyamatok lényegét világították meg«*. Nem szólna arról, hogy az évszázados történelmi folyamatok lényegére a marxizmus klasszikusai világítottak rá munkásságuk egészével, a referátum megfogalmazása alkalmas arra, hogy továbbra is szentesítse a megfogalmazás *mögött* lévő, az utóbbi évek során kialakult gyakorlatot.

Győrffy elvtárs ezután a dogmatizmus egyik megjelenési formájára, az idézetek halmozására mutatott rá több példán. Saját kéziratban lévő munkájában az idézetek nagyobbik fele elhagyható, nem egyszer erőszakoltak. Zsigmond László és Orbán Sándor elvtárs tanulmányaikban közismert történeti tényeket Rákosi elvtáristól vett idézet formájában közöltek. De a döntő hiba ezen a téren nem egyszerűen a citátumok halmozása, ez a dogmatizmus primitívebb megjelenési formája, a döntő a *ma riximus alkotó alkalmazása*.

Nincs mit tagadnunk, továbbhaladásunk érdekében el kell ismernünk: a dogmatizmus betegsége jellemezte, gátolta, nehezítette marxista történetírásunk fejlődését. Úgy szólván valamennyi, az utóbbi években megjelent munka ilyen vagy olyan arányban, tartalmazott dogmatikus eredetű hibákat. Hisz lektori és kritikusi szempontra volt az, hogy a könyvben, illetve a kéziratban benne legyen minden számbajelölhető citátum, hogy a munka egy sora se legyen ellentétben a klasszikusoknak, pártunk vezetőinek, a szovjet történészeknek eddigi megállapításaival, akkor sem, ha a tények nyilvánvalóan az eddig használt formulák korrekcióját követelik. Annál rosszabb a tényeknek!

A dogmatizmussal függött össze a szovjet történetíráshoz való viszonyunk eltorzulása is. Míg a szovjet történetírói iskola *lényegét*: a tények tiszteletét, a marxista elemzés módszerét, a pártos, polemikus, ugyanakkor mélyen tudományos, az objektív törvényeket tekintetbevevő történetírói magatartást rendkívül *lassan*, nehezen sajátítottuk el — egynehány szovjet történetíró néhány hibás *nézetét*, a személyi kultusznak és a dogmatizmusnak helyenként megmutatkozó *módszerét* viszont annál könnyebben és annál *gyorsabban*. Gondoljunk csak a nálunk 2—3 évvel ezelőtt annyira felvirágozott Porsnyev-kultuszra, vagy a magyar történetírás »Péter-elvtársaira«. El kell ismernünk, hogy közelebb állt hozzánk, sokszor fejlett érzékkel tapintottunk rá és tettük mintaképünké az, ami helytelen volt a szovjet történetírásban. Annál inkább fontosabb ma, hogy ezt ne féljünk beismerni, világosan lássuk. Szükséges, hogy gondosan kísérjük figyelemmel a szovjet történetírásban a tézisek nyomán megindult harcot az elkövetett hibák, a történelmi materializmus alapelveitől elfordult elhajlások ellen. Nem *kevesebbet*, egyre *többet* kell tanulnunk a szovjet történetírástól, de egyre *jobban* is kell tanulnunk: a lényegét kell elsajátítanunk. Szovjet elvtársaink nyilván nem fogják zokon venni, ha nem idézzük őket derűre-borúra, még azt sem, ha helyenként vitába is szállunk (amire még nem volt példa tudtommal a magyar marxista történetírásban) egyes megállapításaikkal. Jó alkalmul szolgálna erre az 1848/49-es forradalmakról megjelent, a magyar forradalomról több vonatkozásban pontatlan, helyenként egyenesen helytelen képet adó könyv kritikus ismertetése.

Az MDP Központi Vezetősége legutóbbi ülési határozatainak, a Párt nyilvános önkritikájának vonatkoztatása történész-frontunk problémáira

Azoknak az eredményeknek, amelyeket történettudományunk eddig elért a felszabadulás, különösen pedig a fordulat éve óta, népünknek pártunk vezetésével kibontakozott hatalmas arányú kultúrforradalma volt az alapja. Pártunk tanított bennünket a marxista tudományosság alapelveire, szocialista hazafiságra, dolgozó népünk szeretetére. Pártunk vezette államunk, kormányunk teremtette meg azokat a gazdasági feltételeket, tudományos intézeteket, amelyek nélkül elképzelhetetlen lett volna tudományunk felvirágzása. Ugyanakkor azonban néhány olyan hiba, amely az utóbbi évek során felütötte fejét pártunkban, kihatott történész frontunkra is.

A leglényegesebb hibákat az elvtársak a vita során már érintették.

A *kollektív vezetés* elvének elhanyagolása megmutatkozott abban, hogy nem működtek a társulat választott szervei, bizottságai.

A párt önkritikájának másik, számunkra fontos vezetési módszertani vonatkozása a *kritikai légkör*, az *alkotó viták feltételei* megteremtésének problémája.

Ebből a szempontból egyenesen furcsán hat, hogy a referátum az előadókat teszi felelőssé azért, hogy a történészkongresszuson »mellőzték a vitát«, hogy »megfosztották« a hallgatóságot a nyilvános viták tanulságaitól. Itt nyilván nem az előadókban volt a hiba. A kongresszuson mint gyűjtőelencse fókuszában megmutatkoztak történész-frontunk eredményei, de hibái is. A vitáknak — mert viták voltak — szűk körre szorítása, titokban tartása: ez volt a történészfrontunk vezetésének is legfőbb fogyatékosága.

Hiányzik továbbá a referátumból a *Tudományos Akadémia Történelmi Állandó Bizottságának*, történészi frontunk legfelsőbb állami vezető, irányító szerve munkájának bíráló elemzése. Úgy gondolom, hogy éppen a Társulat szerveinek, mint választott, *társadalmi* szerveknek lenne feladata állami, operatív szerveink működésének bírálata.

Ami a Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetét, történész frontunk központi szervét illeti, ugyancsak hiányolni lehet, hogy annak vezetését a referátumban nem érte érdemleges konkrét bírálat. Arató elvtárs szerint a referátumban *túl nagy* helyet foglalnak el az Intézet problémái. Én ezt nem vettem észre. Ellenkezőleg. A Történettudományi Intézetnek szerepe, jelentősége, felelőssége — négy éves munkájának eredményei és hibái, vezetésének fogyatékosságai — teljesen elmosódnak. A Szovjetunióban pl., ha a történészfront eredményeit és hiányosságait számbavesszük, mindig központi helyet kap az ilyen bírálatokban az Akadémia Történettudományi Intézete.

A referátum is, a vita is érintette a *Munkásmozgalmi Intézet* kutatói részlegének, tudományos alosztályának munkáját. Az Intézettel kapcsolatos két félreértést szeretnék eloszlatni.

Az egyik, hogy Lukács és Siklós elvtársak szerint az Intézetnek, mint a Párt tudományos intézetének feladata, hogy történész frontunk »irányító és vezető szerve« legyen. Azt hiszem ez irreális, mind a Szovjetunióban, mind a népi demokráciákban, mind a nálunk kialakult gyakorlatnak ellentmondó követelmény. Nyilvánvalóan Pártunk kongresszusai, a K.V. ülésai határozataival irányt szabnak, tágabb értelemben vezetik történész frontunk munkáját. De az operatív, irányító és vezető szerv, mind szervezeti természetű, mind ideológiai kérdésekben — a Tudományos Akadémia Állandó Bizottsága. A magyar nép története kutatásának központja, központi szerve pedig: a Történettudományi Intézet. A Munkásmozgalmi Intézet feladata ugyanúgy, mint a többi népi demokráciában az egyes párttörténeti intézeteké: a párt, a munkásmozgalom történetére vonatkozó anyagok, dokumentumok gyűjtése és rendezése, publikálása és feldolgozása. Természetesen az Intézet munkatársaitól jogos megkövetelni azt, hogy törődjenek az egész magyar történetírás fejlődésével, ne zárkózzanak el a történész frontnak egészétől. De nem lenne helyes összezavarni történész frontunk kialakult, nagyjából megfelelő szervezeti felépítettségét, ha a mi Intézetünk valamiféle »irányító« és »vezető« szerepet kezdene magának vindikálni.

A másik ilyen félreértés: Elekes elvtárs referátuma beszél arról, hogy a történészek a MMI megalakulása után annak monopóliumának tekintették a magyar munkásmozgalom történetének tanulmányozását, Lukács elvtárs szerint pedig maga az Intézet igyekezett ezt monopolizálni. A kérdésnek, különösen az utóbbi beállítása, nem felel meg a valóságnak, ellentmond a tényeknek. Ismeretes, hogy a történész kongresszuson az Intézet kutatási körébe eső területekről öt előadó és tíz korreferens közül egy előadó és két korreferens került ki csupán az Intézetből, a másik négy előadó és nyolc korreferens az Intézet anyaggyűjtésére is, konzultációs segítségére is támaszkodva készült fel a kongresszusra. A tények tehát nem igazolják a monopolizálás vádját. A főprobléma nem ez. Munkánk legfőbb hiányossága — véleményem szerint — éppen ennek az ellenkezője. Az előttünk álló legfőbb feladat éppen az, hogy az Intézet minél előbb megjelenesse nyers kéziratban levő dokumentumköteteit, hogy tudományos munkatársai maguk is kezdjenek hozzá a dokumentumkötetek megjelenítésének befejezése után, esetleg azzal párhuzamosan is, tudományos monográfiák készítéséhez.

Joggal merül fel továbbá az Intézet eddig megjelent munkáival kapcsolatban az eszmei és szakmai színvonal emelésének igénye. Figyelembe kell venni azonban azt, hogy munkatársainknak menctközben kell szakemberré válniok kutatási területükön. Figyelmet érdemel az a tény is, hogy teszem a feudalizmus korának kérdéséről számtalan forrásközlés, monográfia, tanulmány jelent meg a felszabadulás előtt, melyek eredményére e kor feldolgozói támaszkodhattak, ugyanakkor pl. a munkásmozgalom történetéről — néhány gyalázkodó soron és szociáldemokrata munkán kívül — semmi sem jelent meg.

A Munkásmozgalmi Intézetnek éppen az a feladata, hogy ráirányítsa történészeink és közvéleményünk figyelmét a magyar proletariátus történelmi szerepére, központjává váljék a munkásosztályunk történetével foglalkozó kutatásoknak. Ebből a szempontból helyes volt, hogy mi először a magyar munkásmozgalom történetének tíz kötetre tervezett válogatott dokumentumai kiadásához fogtunk hozzá, hogy egyrészt ezzel felderítsük, megismertessük a legfontosabb tényanyagot, másrészt hogy ennek a munkának a során kineveljük a munkásmozgalom történetének szakembercseit. Azokat a bíráló megjegyzéseket, — sajnos kevés ilyen kaptunk — melyek az első kötetet szakmai, archeográfiai szempontból érték, igyekszünk kijavítani, reméljük a most sajtó alatti levő második kötet, majd pedig a továbbiak, magasabb színvonalúak lesznek.

Ami a feldolgozások kérdését illeti, ezen a téren az Intézet munkatársai eddig inkább csak tudományos-népszerű jellegű könyveket és brosúrákat készítettek, ezek színvonala is sok kívánnivalót hagy maga után. Feladatunknak tekintjük — mivel a szükségletek ezt továbbra is, sőt fokozottabban megkövetelik —, hogy ezt a fajta tevékenységünket folytassuk. A Művelt Nép által kiadott, ill. a Szikra által kiadott népszerű

munkák mennyisége között így is nagy az arányeltolódás a munkásmozgalom története rovására. A főfeladat természetesen: *tudományos monográfiák* készítése Pártunk történetének egyes alapvető kérdéseiről. Az egyes dokumentumkötetek megjelentetése után ezt tekintjük a következő láncszemnek.

A vita során Lukács elvtárs felvetette a *baloldali elhajlás* problémáját, olyan értelemben, mintha az jellemezte volna történettudományunk vezetését *általában*. Azt hiszem, ez a megállapítás ebben a formájában kicsit sommás, nem felel meg a valóságos helyzetnek.

Lukács elvtársnak véleményein szerint abban van igaza, hogy állandóan *jelentkezett* történész frontunkon belül a *baloldali elhajlás tendenciája*, irányzata. Ennek fő gócpontja volt az Egyetem Történeti Intézete, amely uszályába kerülve egyes hallgatók hangoskodó baloldaliaskodásának, nagyban hozzájárult a történezsoktatás I. Tóth Zoltán által is említett szakmai színvonala hanyatlásához. Nem egyszer a baloldali elhajlás jellemezte Zsigmond, Spira, Kató, sőt magának Lukács Lajos elvtársnak is néhány fellépését. De történészfrontunk *vezetését*, véleményem szerint nem helyes baloldaliságban elmarasztalni. Történészfrontunk véleményem szerint cseppet sem »baloldali« vezetésének eredménye az, hogy sikerült felszabadulás előtti polgári történezszeink közül egyeseket egyenesen a Párt aktív tagjai sorába felfejleszteni (Ember Győző, Lederer Emma, Elekes Lajos és mások), hogy sikerült úgyszólván minden aktív, fejlődőképes történezszt megismertetni a történelmi materializmus módszerével, hogy I. Tóth Zoltán, Makkai László, Sinkovics István *marxista* történezszeikké fejlődtek. Sikerült a jó és termékeny együttműködés légkörét megteremteni régi történetírásunk olyan nagy tudású képviselőivel, mint Szekfü Gyula, Révész Imre, Domanovszky Sándor, Szabó István, Hajnal István, sőt Pártunk és népi demokráciánk messzemenő nagylelkűséggel még azok számára is megadta a tudományos munka lehetőségét, akik régebben a *német fasizmus*, illetve az *amerikai-angol imperializmus* szolgálatába állították tudományos tevékenységüket, akik súlyosan vétkeztek népünk nemzeti érdekei ellen.

Ezzel kapcsolatban szeretném érinteni a *nemzeti* egységfront problémáját, amit Kosáry Domokos vetett fel felszólalásában — és vitázní szeretnék vele. Félreértés ne essék, felszólalását én is egészben véve nagyon örvendetesnek tartom, jelentős lépésnek Kosáry Domokos fejlődésében. Szimptomája volt ez a felszólalás annak a folyamatnak, amely Pártunk nyilvános önkritikája óta erősíti értelmiségünk tömörülését a Párt zászlója köré.

Attól a céltól vezetettve, hogy elősegítsük Kosáry Domokos *további* fejlődését, azt hiszem mégis célszerű lesz néhány kérdésben vitába szállni vele, márcsak azért is, mert rendkívül jelentős *elvi* problémákat is érintett felszólalásában. Nem lehet egyetérteni a nemzeti egységfront kialakításának olyanfajta tárgyalásával, hogy: de szép dolog is ez az egységfront, milyen kár, hogy nem 1945/46-ban hoztuk létre. Történezszekek legalább is két dologról nem lenne szabad megfeledkezniük ezzel kapcsolatban. Az egyik, hogy tudományunk a *legpolitikusabb tudomány*, egyik legaktívabb segítőtársa a hatalomért harcoló osztálynak, a másik, hogy 1945 és 1948 között éles politikai és ideológiai harc folyt a magyar fejlődés irányáért. Voltak, akik a nyugati imperialisták felé orientálódtak, a kapitalizmus fenntartására vettek irányt, a magyar nagybirtokos és nagytőkés osztályok érdekeit képviselték, tudatosan vagy jobb szándékuk ellenére, többé-kevésbé nyíltan vagy burkolton. Voltak mások, akik a magyar proletariátus és dolgozó parasztságunk osztályérdekeit képviselve, a Szovjetunióval és a szomszédos népi demokráciákkal való szövetségre, hazánk szocialista irányú fejlődésére vettek irányt. Népi demokráciánk első szakaszát éppen ennek a két irányzatnak éles harca jellemezte a *történettudományon belül is*. Ebben a periódusban nem egyszerűen a »polgári objektivitás«, a világ »kettészakadásának« fel nem ismerése volt történész frontunk akkori polgári vezetésének »hibája«. Ebben a periódusban éles harc folyt, a proletárforradalomnak népi demokratikus formák közt lezajlott időszaka volt ez a 2—3 év. Alapvetően ellentétes érdekű osztályok között, különösen a forradalmi átalakulás időszakában »ideológiai egységfront« persze nem jöhetett létre. *Az elvek tudvalevőleg győznek és nem békülnek*.

Milyen alapon jött létre, milyen eszmei alapokra épül *mai* egységfrontunk? Nyilvánvalóan a magyar nép történelmi érdekeinek tudatos szolgálata alapján, Pártunk, a proletárdiktatúra funkcióját betöltő államunk politikájának helyeslése, iránymutatásának elismerése alapján jött létre *ez az egységfront*, a *marxizmus* szilárd eszmei talapzatán. *Ilyen* egységfront létrejöttéről beszélni a fordulat éve *előtt*, és ezzel kapcsolatban felvetni a »növekedési zavarok« csökkentésének, a »hibák elkerülhető többletének« megtakarítását — naivitás. Miről van itt szó a dolog lényegét illetően? Arról, hogy régi történezszeink — meggyőzve a történelmi fejlődés új tényei által — tudatosan átjöttek, illetve átjövöben vannak az arisztokrácia és burzsoázia osztályállásponjtjáról a proletariátus osztály-

álláspontjára, a kapitalizmus védelmezőinek táborából a szocializmus építőinek táborába. Már pedig erre az átállásra csak történészeink igen kis hányada volt képes a fordulat éve előtt, zömüknek átállása, fejlődése nyilvánvalóan csak a fordulat éve után indulhatott meg. Maga Kosáry Domokos is helyesen felismerte és elismerte annak a harcnak a történelmi jelentőségét, amit kommunista történészeink vívtak a magyar történészfront megújításáért. Nos, a mi egységfrontunk ennek a harcnak eredményeként jött létre, nem az elvek kibékítése — hanem a marxizmus elveinek győzelme talaján.

Nem akarom tagadni persze azt sem, hogy pártunk, kormányunk, történészfrontunk vezetőségének néhány, a Központi Vezetőség ülésén feltárt hibája nem korlátozta, különösen az utolsó 2—3 évben nemzeti egységfrontunk erősödését, szélesítését. Mostani ülésünk jelentősége éppen abban van, hogy támaszkodva pártunk, kormányunk legújabb határozataira, el tudjuk mélyíteni egységfrontunkat, természetesen a legcsekélyebb elvi engedmények nélkül, ellenkezően: egyre szilárdabban a marxizmus elvi alapján.

*

Heckenast Gusztáv:

Két kérdésről szeretnék beszélni. Az első kérdés, a történészkaderek foglalkoztatottságának kérdése. Sokan elmondták itt az elvtársak közül, hogy széles történészfrontunk van és nagyon helyes, nagyon egészséges, hogy ez így van. Viszont ennek a történészfrontnak felhasználásában nagyon az aránytalanságok. Nagyszámú történész gárdánkból aránytalanul kevesen végeznek feldolgozó, monografikus munkát, nagyon sok olyan történésznk van, aki — munkahelyénél fogva — más jellegű történész munkára van korlátozva. Ahogyan az egyetemi tankönyvmunkákkal kapcsolatban megismerkedtem a helyzettel, csak a Történettudományi Intézet, a Munkásmozgalmi Intézet, a Dunántúli Tudományos Intézet, a Hadtörténelmi Levéltár és a Református Konvent dolgozói vannak abban a helyzetben, hogy szabadon választhatnak a történettudomány különböző területei között és végezhetnek monografikus vagy egyéb történelmi munkát. Nincs merceven elzárva, de erősen korlátozva van a feldolgozó munka lehetősége az egyetemi oktatásban résztvevő elvtársak számára, és szinte lehetetlen a levéltári dolgozók és könyvtári dolgozók számára. Pedig igen sok történész dolgozik ilyen intézményekben. Itt érvényesült bizonyos profilizálás, amely elapjában lehet, hogy helyes, de olyan következetesen keresztülvive, mint ahogyan ez most történik, akadályozza a történészfront kibontakozását. A levéltári dolgozóknak szabad levéltári ismertetést és forráskiadványt készíteni, feldolgozást azonban nem. A könyvtárban dolgozó történészeknek szabad könyvtörténettel foglalkozni, de szélesebb értelemben vett történelmi munkával nem. Az egyetemi oktatásban, különösen a pedagógiai főiskolai oktatásban a történészeknek elsősorban történelmi szakdidaktikával lehet foglalkozni és egyeteme és főiskolája válogatja, hol lehet ezen túl menni és hol nem. Például a budapesti pedagógiai főiskolán nem adnak rá lehetőséget.

Javasolom, hogy teremtsük meg a lehetőségét minden történész bekapcsolódásának a második ötéves tervben az alkotó feldolgozó munkába. A megoldás útja erre vonatkozólag véleményem szerint az, ami az egyetemi tankönyv munkatársainál már egy időben megvolt, hogy az Akadémia biztosította számukra a heti egy kutatónapot, amikor nem a maguk intézményében, hanem az Akadémia számára végeztek történelmi munkát. Ezeket a kutatónapokat az elvtársak megkapták az egyetemi tankönyvhöz, azóta nem kapják; éppen ezért valami intézményes lépésre volna szükség, hogy a jövőben a kutatónap újra biztosítható legyen. Ha ezt nem tesszük meg, a második ötéves tervben történészeinknek körülbelül egyharmadára számíthatunk csak.

A másik kérdés, amiről beszélni szeretnék, a Századok terjedelmi korlátaival függ össze. Sok szó esett arról, hogy a Századok nem elég mozgékony, lemarad.

Az irodalomtörténetek elvi folyóiratuk, az Irodalomtörténet mellett megindították az Irodalomtörténelmi Közlemények c. anyagközlő és kisebb terjedelmű munkákat hozó folyóiratukat. Nagyon meg kellene gondolni, nem szükséges-e nekünk is egy ilyen történettudományi közleményeket indítani? Ebben lehetne publikálni olyan kisebb munkákat, amelyek akár jellegüknél, akár tartalmuknál fogva a Századokba nem férnek bele és nem érdeklik a széles közönséget. Konkrétan gondolok például kisebb parasztmozgalmak forrásanyagára. Ezeket mint előtanulmányokat kellene publikálni. Eddig az ilyen munkák eltűntek egyes elvtársak íróasztalfiókjaiban. Vagy gondolok kis, — egy-, másfél íves — életrajzokra, tanulmányokra, amelyeket szintén itt lehetne közölni, olyan történelmi személyiségekről, akik egy bizonyos társadalmi réteg nagyon jellemző alakjai, mondjuk a kialakuló magyar gazdatiszti réteg egyes képviselői, vagy az egyes prédikátorok a reformáció idején, vagy a parasztmozgalmak vezetői, azaz olyan típusok, akiknek

élete a Századok számára nem érdekes, mert nem vezető történelmi személyiségek, nincs politikai történelmet alakító szerepük, viszont egy társadalmi réteg küzdelmeinek ábrázolásában jelentősek. Itt lehetne közölni a helytörténeti dolgozatokat, amelyek a Századokba szintén nem férnek bele. Nagyon helyesnek tartom Eperjessy elvtársnak javaslatát, hogy a helytörténeti kutatásokat felemlítette, ebben a »Történettudományi Közlemények«-ben ilyeneket is közölni lehetne. Továbbá közölni lehetne nagy monográfiáknak melléktermékeit. Minden nagy monográfiának vannak olyan melléktermékei, esetleg már a munka készülése közben, amelyeket helyes előzetesen szélesebb történet-szétegek elé tární. A Századok ezeket a feladatokat mind nem teljesítheti. Végül, nem utolsó jelentősége lehetne ennek a »Történettudományi Közlemények«-nek, hogy az itt közölt kisebb terjedelmű értékes forrásanyagok előkészítsék nagy elvi cikkek megírását, amelyeknek aztán a Századokban lehetne helyet adni.

Nem láthatja el ezt a feladatot a két születőben lévő történelmi folyóiratunk, a Hadtörténeti Közlemények, amely kifejezetten katonai térre szorítkozik és nem veheti át ezt a szerepet a Levéltári Közlemények sem, mert évenként egyszer, viszonylag kis terjedelemben, s csupán levéltári kérdésekre korlátozva jelenik meg.

Kosáry Domokos :

Ki kell igazítanom Zsigmond László néhány félreértését. A referátumtól nem Elekes régi Hunyadi-tanulmányainak önkritikáját, hanem csak azt kértem számon, hogy a Hunyadi könyv önkritikai hiányosságát *nem* említi, holott ehhez csak egy-két mondatra és egy kis hajlandóságra lett volna szükség. A hajlandóság hiányzott, — de hogy ezt kifogásolni személyeskedés volna, azt nem tudom elfogadni. Az ilyen vád, ha komolyan vennénk, eleve gátolná a kritikát, itt pedig alkalmas lenne a figyelem elterelésére a lényegről. Ténybeli tévedés továbbá, mintha nekem Elekes cikkeihez az érdekelt folyóiratok »felelőseként« bármí közöm lett volna. Egyiknek sem voltam felelőse. A Revue d'Histoire Comparée pedig, az egyetlen folyóirat, melynek létrehozásáért és működéséért valóban felelős vagyok, 1947-ig nem hozott cikket a referátum szerzőjétől.

Komoly ellenvetés az általam mondottakkal szemben tehát csak a Történettudományi Intézet 1949 előtti szerepének megítélésében hangzott el, főleg Pach Zsigmond Pál és Hanák Péter részéről, bár ők is elismerték, hogy a referátum fogalmazása sem fogadható el.

Szeretném mintjárt megmondani, hogy ezt a komoly és nyílt kritikai fellépést mennyivel célravezetőbbnek tartom a kérdések tisztázása és mindannyiunk okulásá szempontjából, mintha ezekről a dolgokról zárt körben, távollétünkben esnék szó, amint az tavaly a pártosságról tartott intézeti vita alkalmából történt. Sőt továbbmegyek : az elhangzott bírálatot, bár nem egészében, de elég lényeges elemeiben *tartalmilag* is el tudom fogadni.

Sajnálom, hogy ezt némileg megnehezítette számomra az a sajátos forráselemzési módszer, melyet egykorú intézeti kiadványaink különböző szövegrészein főleg Hanák Péter próbált alkalmazni. Azt még talán fel sem vetném, hogy mennyiben helyes minden kiszedett szövegrészt, vagy Századok bírálatot olyannak feltüntetni, mint amely az Intézet vezetőségének saját véleményét céltudatosan propagálja. Ennél nagyobb baj, ha valaki kiragadott idézetekkel, vagy akár azok nélkül olyan állítást, olyan gondolatmenetet imputál egy cikknek, amilyen abban *így* fel nem fedezhető. Hanák Péter szerint *Nationalisme et internationalisme dans l'histoire des peuples danubiens* c. párizsi előadásomnak 1947-ben kiadott szövege Hegel dialektikájával támasztja alá, hogy a nemzet-fölötti feudális birodalmakat követő nacionalizmus után újra magasabbfokú supra-nacionalizmusnak kell jönnie. A valóságban a szövegben erről *nincs* említés és Hegelről is egész más vonatkozásban van mindössze egy kritikai megjegyzés. A továbbiakban Hanák a cikk gondolatmenetének lényegét abban látja, hogy a dunai konföderáció ugyan a múlt században nem jöhetett létre, most azonban a viszonyok megváltozásával nyugati égisz alatt létre kellene hozni. Én ugyan hivatkozhatnék arra, hogy a szöveg nem ezeket mondja, ez azonban gyenge fegyver volna önmagában. Ugyanezt az előadást azonban ugyanakkor egy másik, olyan változatban is megtartottam, mely a végén azokat a konklúziókat is tartalmazta, melyek szerintem 1947-ben az előzményekből következtek. Ez az előadás (Quelques aspects du problème danubien. Politique étang re, 1947) világosan kimondja, hogy nem térhetünk vissza a múlt század közepén javasolt megoldásokhoz, hogy a dunai konföderáció gondolata az akkori viszonyok születtje volt és e viszonyok megváltoztak. »Bármennyire előnyös is a különböző nacionalizmusok korlátozása, a konföderáció gondolatának felújítása, egykori formájában, egy olyan blokk alakítá-

sának jellegét venné magára, mely a nemzetközi politika alapkérdéseibe ütközik. « Ehhez az idézethez azt szeretném még hozzátenni, hogy ha a múltból a nacionalista gyűlölködés témái helyett olyanokat vettünk elő a Revue hasábjain, melyek a dunai népek közös problémáit, együttműködési kísérleteit ábrázolták, akkor az békésebb légkör kialakítása céljából történt és nem azért, mintha Mazzini, Kossuth, vagy éppenséggel Hohenwarth vagy Proudhon egykori elképzeléseit a mai helyzetre akartuk volna receptként alkalmazni. A Proudhon-idézet egyébként nem az általános európai konföderáció, hanem csak egy balkáni szövetség határvonalát vonta meg délről a Duna partjáig. Ami pedig végül a szomszédos népek történéseihez a tudományos együttműködés érdekében intézeti 1945-ös, általam írt javaslatunkat illeti, erről nehezen lehet, hogy a klebelsbergi kultúrfőlnyhez való visszakanyarodást képviselte volna. Mi itt azért léptünk fel kezdeményezéssel, amint a Revue hasábjain meg is mondtuk, mert úgy éreztük, hogy elsősorban magyar részről kell a nacionalizmus önkritikájának kezdődnie, hogy elsősorban nekünk van javátenni valónk.

Miután az Intézet múltjáról annyi szó esett, engedjék meg, hogy röviden én is beszéljek róla. A Történettudományi Intézetben — miután az a Teleki intézet keretében 1941 végén megalakult — két fő irányzat jelentkezett. Az egyik az akkori politikai vezetés hivatalos vonalához kapcsolódott és az Intézet elnökének személyén át jutott kifejezésre. Ez az irányzat a történeti magyar állam visszaállítását akarta igazolni, vagyis az akkori feltételek között ténylegesen azt a magyar imperializmust, mely a hitleri német imperializmusra tamaszkodott. Ezzel szemben mi — néhányan — úgy láttuk, hogy ezen az úton a történeti igazságot sem lehet megtalálni. A hitleri agresszió ellenségei voltunk, egyre határozottabban kezdtük felismerni, hogy a magyar imperializmusnak is minden formájától meg kell szabadulnunk és ezért a kelet európai népek közös problémáit igyekeztünk előtérbe tolni. Korántsem voltunk elég következetesek, magunk is igen nehezen szakítottunk a múlt hibáival, de mégis ebben az irányban haladtunk. Azért mentünk az Intézetbe, hogy azt hivatalos irányítói elfordítsuk és saját célkitűzéseinknek szerezzük meg, ami végül, 1945-ben nagyjából sikerült is.

1945-től, amikor az Intézet vezetését átvettem, és amikor Magyarország, mint a hitlerizmus utolsó csatlósa beszennyezve, mélyponton állt az egész világ szemében, meg akartuk mondani mindazoknak, akiket a nagyvilágból ismertünk, és akik meghallgatták szavunkat, különösen és elsősorban pedig szomszédainknak, hogy egy új, más Magyarországgal állanak szemben. Tanúságot akartunk tenni arról, hogy ez a Magyarország végleg szakított minden elnyomási, sovíniszta és imperialista törekvéssel és történelmi szerepét a békés alkotó munkában látja.

Mindez azonban csak egyik oldala a kérdésnek. Semmi szándékom magunkat másnak feltüntetni, mint ami voltunk. És itt, ezen az oldalon, valóban sok mindenben igaza van Pach és Hanák bírálatának, mely teljesen függetlenül a bizonyítási eljárás hiányosságaitól, komoly és elgondolkoztató problémákat vetett fel. Mi kritikával illettük a nacionalizmust, de nem mentünk bele annak kifejtésébe, saját utána minek kell következnie. Azon túlmenően, hogy nem voltunk marxisták, saját álláspontunkkal és az elért eredményekkel megelégedve, bizalmatlanul fogadtuk a marxizmus egyre határozottabb jelentkezését. Közöltük ugyan néha marxista szerzők, így Molnár Erik és Pach Zsigmond Pál írásait, de ugyanakkor nyílt teret engedtünk antimarxista, polgári törekvéseknek is. Elvben az egész világhoz szóltunk, de nyugati egyetemi éveink, nyelvtudásunk, ismeretségeink, polgári voltunk következtében ténylegesen mégis elsősorban a francia, a nyugati történetírással találtunk kapcsolatot. Az alternatíva talán úgy áll, hogy aki a történelem szakterületen belül nem foglalt el határozott harci állást a marxizmus fegyverével, a szovjet történetírásra tamaszkodva, a polgári, a nyugati történetírás és hasonló hazai jelenségek ellenében, az objektíve nyugati orientációt képviselt. Ebből világosan az következik, hogy az Intézet az én vezetésem alatt objektíve ténylegesen nyugati orientációt képviselt. Csak azt nem fogadhatom el éppen azért, mert emlékszem egykori célkitűzéseinkre, hogy bennünket bármilyen imperialista, nacionalista, vagy más egyéb elnyomási törekvés vezetett volna.

*

Simon Péter :

Mostani vitánk olyan időben foglalkozik a magyar történettudomány helyzetével és feladataival, amikor új szakasz kezdődött népi demokráciánk történetében. A mi vitánk csak akkor lesz igazán gyümölcsöző, ha a magyar történettudomány munkásait segíti bekapcsolódni abba a nagy népmozgalomba, amely most pártunk iránymutatásával országszerte kibontakozóban van, amely a mezőgazdaság elmaradásának behozásán és

a könnyűiparnak az eddiginél fokozottabb fejlesztésén keresztül népünk életszínvonalának emeléséért indult meg, hogy ezáltal sokkal biztosabban, eredményesebben építhessük a szocializmust.

Elekes elvtárs cikkje jó abból a szempontból, hogy módot ad a történezmunka minden lényeges kérdésének megvitatására, mert e cikk eddig a legrészletesebb, legáltalánosabb összefoglalója történettudományunk felszabadulás utáni fejlődésének. Van azonban e cikknek egy alapvető hibája, ami ugyan nem egyedül a cikk hibája, hanem több felszólalásé is. E hibát fel kell számolnunk, mert akadályozza azt, hogy történettudományunk ezután is betölthesse feladatát. Alapvető, elvi hibáról van szó. Ezt a hibát Elekes elvtársnak és az egyik felszólaló elvtársnak az a kitétele fogalmazza meg sűrített állapotban, hogy történettudományunk továbbfejlődését a történettudomány »fehér foltjai«-nak kell megszabni. Ez idealista, metafizikus álláspont.

A történettudomány fejlődésének alapvető mozgató rugóját, meghatározóját nem magában a történettudományban kell keresni, nem is a kultúrforradalomban, — hiszen marxista-leninista történetírásunknak a burzsoa történetírás különböző iskolái felett aratott győzelme is része a hazánkban is lejátszódó kultúrforradalomnak, — hanem társadalmunk fejlődésében. Ez az alap. A burzsoa történetírás feladatait alapvetően a kizsákmányoló osztályok szükségletei szabták meg és szabják meg ma is a tőkés országokban. A marxista-leninista történetírás feladatait a munkásosztály és az általa vezetett dolgozó tömegek osztályharcának szükségletei szabják meg alapvetően. Nincs osztályok feletti történettudomány, mint ahogy más tudomány sem osztályok feletti.

Vajjon eddig az öncélúság jellemezte a magyar marxista történetírást? Legjobb termékeit nem. S ezek nemcsak arra szolgáltak, hogy átneveljék tudósainkat, hanem nagy mozgósító erejük is volt.

Simon elvtárs ezután néhány példával illusztrálta, milyen segítséget jelentettek népünk harcában Révai József, Andics Erzsébet, Molnár Erik, Mód Aladár elvtársak történeti munkái a felszabadulás utáni években.

Dolgozó népünk harcát szolgálta történetírásunk a honvédő hagyományok feltárással, amit pártunk II. kongresszusa tett kötelességünké. Nagyjelentőségűek az imperialisták leleplezésére szolgáló tanulmányok, valamint a Szovjetunió népeivel és a népi demokratikus országok népeivel fűződő multbeli kapcsolataink feltárással irányuló kutatások.

Nem mondhatjuk azonban, hogy nem terhel mulasztás is bennünket. Pártunk Központi Vezetőségének határozatai elméleti frontunk lemaradásáról beszélnek, s ne képzeljük mi történések azt, hogy a lemaradás ránk nem vonatkozik, vagy csak kevésbé vonatkozik, mint az elméleti front más területeire. A legkevesebb, amivel népünknek és pártunknak tartozunk az, hogy ezt beismerjük, s eddigi munkánkat is felülvizsgáljuk. De ha se be nem ismerjük, se az új szakasz feladatait nem vesszük figyelembe, hanem elmerülünk valami magunk képzelte, népünk harcától független történezmunka feladatok dzsungelében, akkor bárki ujjal mutogathat ránk: ezek elszakadtak a néptől.

Egyetértek azok felszólalásával, akik a referátumnak a Központi Vezetőség 1953-as júniusi és októberi határozatait feletti elsiklását bírálták. De engedjék meg, hogy még néhány szót fűzzek az ő általuk mondottakhoz. E határozatok népi demokráciánk fejlődése új szakaszának minden döntő kérdését felvetik. E határozatok — valamint az ezekben foglaltakat a propagandamunkára konkrétizáló határozat — alapvető útmutatás a történezmunkára is. E határozatok felett nemcsak elsiklani nem szabad, mint ezt a referátum teszi, de még csak felszínes elemzésükkel sem szabad melegegdnünk, amint ezt a »Szemponatok a történettudomány második öt éves tervéhez« c. utólag megküldött irat teszi, — hanem el kell mélyedni bennük, sokoldalúan feltárni és kidolgozni az ezekből következő történezmunka feladatokat. E feladatok azonban nem mellékfeladatok lesznek. Ezeket nem lehet egyszerűen hozzácsapni a korábbi feladatokhoz. Ezek a központi feladataink, belőlük kell kiindulni, belőlük kiindulva felülvizsgálni a kongresszusi határozatokat és így átrendezni egész történezmunkánkat.

A Központi Vezetőség határozatainak figyelembe nem vétele, felszínes elemzése olyan hiba, amely egyértelmű a határozatokkal szembeni ellenállással, — bármilyen jóindulatú történezmunka részéről nyilvánul is ez meg. Tudom, hogy történezmunkánk valamenynyien lelkesedéssel fogadták pártunk és kormányunk határozatait, rendeleteit és azok eredményeit, de nem elég tétlenül lelkesedni, hanem a magunk területén dolgozni is kell megvalósításukért. Hadd kezdjem mindjárt az Akadémiával.

Azok a feladatok, amikért most népünk harcra megy, megnövelik általában a társadalomtudomány jelentőségét, s ezen belül a történettudomány jelentőségét is. Tudomásom szerint az Akadémia vezetősége nem fordít elég figyelmet a társadalomtudományok problémáira.

Pártunk Központi Vezetőségének határozatai és kormányprogrammunk célkitűzései kell, hogy alapul szolgáljanak új történészfrontunknak. Ezeknek a feladatoknak a megoldására kell egyesülnünk. S kikkel kell együtt mennünk? Akik őszintén, becsületesen akarják szolgálni e feladatok megoldásán keresztül dolgozó népünket. Széles egységfront kell: párttagok és pártonkívüli történészek, idősebb és fiatalabb, fővárosi és vidéki kutatók között. Egyet azonban állandóan szem előtt kell tartanunk: A széles egységfront nem jelentheti azt, hogy a kritika szabadságának zászlaja alatt a régi elméleteket is vissza engedjük csempészni. A dolgozó népet szolgáló történetírás csak marxista-leninista történetírás lehet. Másképp nem is tudnók megoldani azokat a történész feladatokat, amelyek reánk várnak. Sőt, a marxizmus-leninizmus alaposabb tanulmányozására, elmélyült, dogmatizmustól mentes, alkotó alkalmazására van szükség.

Úgy gondolom, népünk harcát történetírásunk most akkor tudná legjobban szolgálni, ha kutatásunk központjába a termelőerők, termelési viszonyok történetének, de főleg a dolgozó osztályok történetének kutatását s az ő harcaikat állítjuk. S ebben egyetértek Makkai elvtársal. Nem értek azonban egyet azzal, hogy e téren a legnagyobb hiányok a XV—XVI—XVII. századi történetünk kutatása területén vannak. Ez is fontos, de — mint ma Mód elvtárs is megállapította — legnagyobb lemaradás a XIX—XX. század történetkutatása területén van. Lehetetlen helyzet, hogy ma jobban ismerjük és tanítjuk azt, hogy milyen terhek nyomták a XIV—XV. században a parasztságot, ugyanakkor nem tudjuk megnyugtatóan kimutatni a munkásosztály magyarországi számbeli fejlődését. Nincs feldolgozva a munkásosztály múltbeli gazdasági helyzete. Nem dolgoztuk fel, hogyan bomlott fel a parasztság Magyarországon a kapitalizmus idején. Semmit se tettünk — *s ez a legnagyobb hibánk* — népünk felszabadulás utáni történetének feldolgozására. Erről a hibáról már a kongresszus is megemlékezett, s Elekes elvtárs ekkor ezt mégsem említi. Ez annak a szemléletmódnak a következménye, amelyet igyekeztem az előbb bírálni.

Úgy gondolom tehát, hogy munkásságunk súlypontját, mind a forráskiadványok, mind a helytörténeti munkák, mind az összefoglaló jellegű feldolgozások esetében át kell tolnunk az utolsó száz év történetére. Ezen belül is a legfontosabb népi demokráciánk történetének feldolgozása, s azon túl az 1917—1945-ig terjedő időszak történetének feldolgozása. Ne értsenek félre az Elvtársak, nem azt akarom mondani, hogy meg kell szüntetnünk 1849 előtti történetünkre vonatkozó kutatásunkat, csak nem ide kell erőink többségét csoportosítani.

Ha a népünk előtt álló mai legfontosabb feladatokból indulunk ki, s így rendszerezünk munkánkat, akkor el tudjuk kerülni azt, hogy új öt éves tervünk kidolgozásakor a maximalizmus hibájába essünk, s mégsem fognak kimaradni belőle a legfontosabb feladatok.

A személyekre menő tervezést nem szabad dogmaként kezelni. Személyeknél bizonyos képzettség, hajlamok, adottságok kötik ugyan a tervezést, de a tervezés során azt is el kell érniük, hogy már kész történészek, sőt vezető történészeink közül is többen átmenjenek a legújabbkori magyar történelem kutatásához.

Népi demokráciánk új szakaszában megnövekedett a történész propaganda jelentősége is. Bár e téren is értünk el eredményeket, talán többet mint a társadalomtudomány más ágai, de a történész propaganda helyzete ma mégsem kielégítő. Tapasztalható körünkben lebecsülés is a történész propagandával szemben. Történészeink jelentős része elsősorban még mindig történészek számára, legfeljebb az egyetemisták számára ír. Könyvekben is, a Századok hasábjain is. Ez is kell, de elsősorban a széles tömegek számára kell írunk. Ennek érdekében szükséges, hogy megszüntessük az egyes művek »tudományos« és »népszerű« művek alapján való kategorizálását. Emelni kell az eddigi ú.n. népszerű tanulmányok tudományos színvonalát. Elevenebbé kell tennünk a stílusát, világosabbá kell tennünk a gondolatmenetét az ú.n. tudományos műveknek. Ezen túlmenően — és itt egyetértek Hajnal professzor véleményével — olyan témákat kell választanunk, amelyek valóban érdeklik a dolgozókat. S mindeneelőtt úgy kell írunk, hogy ne csak az eszünk, de a szívünk is benne legyen abban, amit írunk. Így tudjuk magunkkal ragadni az olvasókat.

Friss, mozgékony tudományos folyóirattá kell tenni a Századokat is. Havi folyóiratra van szükségünk. De hogy a Századokat havi folyóirattá tehesük, ahhoz az kell, hogy az Akadémia engedélyezzen a Századok számára legalább egy függetlenített tudományos munkatársat is. De a Századokon túlmenően, fel kell használni a történészeknek az eddiginél jobban a Szabad Nép, a Természet és Technika, az Irodalmi Újság, a Csillag stb. hasábjain adódó lehetőségeket is.

S végül rendezni kellene könyvkiadásunkat is. Létesíteni kellene egy történész könyvkiadót, ahová tömöríteni lehetne a most különböző kiadóknál elszórta dolgozó történész lektorokat, s központi irányítás alá tudnók vonni történész propagandánkat.

Paulinyi Oszkár:

Tisztelt Értekezlet! Hivatásomnak, a levéltári szolgálatnak szűkebb glóbusáról kívánnék hozzászólni egyrészt a referátumhoz, másrészt pedig a magyar történeti egységfront problémájához. A történelmi materializmus magyar honfoglalása a levéltári szolgálatban valóban a felszabadulást hozta. Magyar vonatkozásban olyan helyzetben, amelyben csak ötletszerűen jutottunk hozzá tulajdonképpeni hivatásunkhoz, a tudományos munka szolgálatához. De nemcsak, hogy lefejtette a levéltári szolgálatról a nemességkutatásnak multból itt felejtett feladatkörét, és a sokszor észszerűtlenül is rárótt közigazgatási terheket, hanem a szocialista Magyarország, a Kommunista Párt kultúrpolitikája — és ez a legnagyobb plusz, amit nemzetközi, európai vonatkozásban is plusznak értékelhetünk a levéltári szolgálat számára — egyszersmind megteremtette a magasabbrendű munka anyagi feltételeit is. Elmondhatom, hogy ma a külföldi kartársak irigyelnének bennünket, ha tudnák azt, hogy milyen lehetőségek állnak előttünk és milyen feladatok megvalósítására tudunk vállalkozni. Az új horizont természetesen jelentékeny feladatszorulatot is jelent számunkra. Nemcsak a háború pusztításainak helyreállítása, nemcsak a levéltárszervezetnek a nagy társadalmi változás folytán szükségessé vált átépítése, egy lezárt történeti korszak, a családok és magánvállalatok hatalmas levéltári állagának a begyűjtése képezte feladatunkat, hanem e mellett az a súlyos feladat is reánk hárult, hogy évtizedek mulasztásait hozzuk be a levéltári anyag tudományos hozzáférhetővé tétele terén.

A magyar levéltári szolgálat tervszerű munkával fogott hozzá a feladat megvalósításához, s e munkának első állomása volt az úgynevezett alaplettár elkészítése, amely tulajdonképpen egy belső feladatot lett volna hivatva teljesíteni: az anyag számbavételét. A magyar levéltárnoki kar utólag elmondhatja magáról azt, hogy többet nyújtott, — a feladat megoldása újszerű kezdeményezést jelent a polgári korszak hagyományos leltárszerkesztési módjaival szemben, újszerűt nemcsak hazai, hanem nemzetközi vonatkozásban is.

Alaplettáraink nemcsak számbaveszik, nemcsak felsorolják az egyes állagokat, a szokásos módon megadva csomó, illetőleg kötetszám az iratanyag és segédkönyveinek a terjedelmét, hanem a nagy irattári egységektől kezdve le a legkisebb különorozatig állagról-állagra részletesen kifejtik annak belső szerkezeti felépítését és segédkönyveinek a rendszerét. Tekintettel arra, hogy még feudális kori levéltáraink is zömükben megőrizték eredeti irattári rendjüket, igen sok esetben bonyolult rendszerekkel van dolgunk. Azok rögzítő leírása tehát nagy mértékben elősegíti a kívülről jövő kutató munkáját, megkönnyíti tájékozódását. További előnye alaplettárainknak, hogy *részletezve, a tárgyi vonatkozások felfedésével* veszik számba a nagy irattári sorozatokból bármi oknál fogva kieső ú. n. különösomókat, amelyek a maguk különállásában gyakran rendkívül értékes forrásanyagot tartalmaznak.

Levéltárigazgatásunk ezeket az eredetileg házi használatra készült leltárakat sokszorosítva az érdekelt tudományos intézetek használatára közreadta, ily módon is szolgálja óhajtván a levéltári anyag használhatóságát. *Ernek a ténynek a regisztrálását sajnálattal nélkülözzük a beszámolóban.* Nem az elismerést hiányoljuk, hanem a figyelmet felhívó tájékoztatást az érdekelt kutatótudomány felé. Hiszen nem vitás, hogy a mélyen szántó számbavétel hasznos segédlete, bázisa lehet már a kutató munka szervező servkészítésének is.

A történetiszfűnt egységének kialakulásával kapcsolatban sürgetném a művelő tudomány és a levéltári front szorosabb együttműködésének a kiépítését. Nem a kutatók tájékoztatására, nem is a levéltárnokoknak a történetirő tevékenységére gondolok, hanem a magunk speciális munkájára, a levéltár-elmélet alapvetésére.

Két rövid példával világitánám meg a fennálló helyzet fonákágát. A párt és az új Magyarország kultúrpolitikája felismerte a levéltári szektor jelentőségét. Ékes bizonyága ennek, hogy az egyetemi oktatásba beépítette a levéltárnok-képzést. Felállította a külön levéltári tagozatot. S itt az egyik pólus, ahol az együttműködés még nem kielégítő.

A kivitelezésben sajnos nem gondolhattunk mindjárt a tapasztalat igazolta legkielégítőbb megoldásra. Ennek formája, mint ahogy ez megvan a Szovjetunióban, a népi demokráciákban, sőt tovább megyek, a polgári nyugat gyakorlatában is, az lett volna, hogy a levéltárnok-képzést a tudományos alapképzettség, a történelmi szak előzetes elvégzésének a követelményével felsőbbfokú szaktanfolyamként építettük volna ki. Meg kell állapítanunk, hogy ennek megvoltak a maga objektív, a történetileg kialakult helyzetből adódó okai. Az új helyzet szabta követelmények folytán hirtelen kiszélesedett levéltári szolgálatnak a káderverszükséglete olyan nagy volt s azt annyira gyors ütemben kellett kielégíteni, hogy be kellett érnünk az alapvető általános történelmi studiumnak

és a különleges levéltári ismereteket közvetítő szakképzésnek egy menetben történő összevonásával. Le kellett hát eleve mondanunk a szovjet példában adott méretekről, ahol a levéltárelmélet nem kevesebb mint 780 órával van beiktatva a tanmenetbe. Az egyenletes megoldásnak szükségyszerű következménye volt a szűkebb keresztmetszet. De mert ezt objektív adottságok határozták meg, nem találunk rajta semmi kifogásolni valót. Ami azonban kritika alá esik, az az, hogy ezt a szűk keresztmetszetet nem tudtuk kitélni a kellő tartalommal. A szorosabb értelemben levéltárinak nevezhető oktatás három vonalon mozog: az oklevéltan, a közigazgatástörténet és az ügyirattan vonalán. Az első még csak hagyján, mert ennek tanmenete elméletben és gyakorlatban egyaránt biztosítja az alapvető ismeretek közvetítését. Amit a másik két diszciplináról már nem lehet elmondani. A közigazgatástörténet nem jutott el még csak a nagyvonalú, de a fejlődést a maga fő vonásaiban következetesen felvázoló, a diszciplína problematikáját feltáró összefoglalásig sem. Az ügyirattani oktatás pedig merő praktizmus szélesebb-körü elméleti rendszerezés nélkül.

Kétségtelen, hogy itt a levéltári szakembereknek szélesebbkörü bevonása a levéltárnokképzés reformjának a megvitatásába, és levéltári szakembereknek az állandóbb jellegű bevonása az oktatásba főfoglalkozás formájában üdvös változást hozna.

Ez az egyik pólus.

A másik pólus a mi legsajátabb levéltári munkánk. Levéltárszolgálatunk a kútfőanyag széleskörű hozzáférhetővé tétele terén rálépett a második lépcsőre. Megindult a nagy ismertető leltárak készítése. Égető probléma a magyar levéltári kézikönyv, a magyar levéltárelmélet és az alkalmazott levéltártan megírása.

A leltárak leíró, tájékoztató ismertetésének vannak hagyományos járt útjai, de éppen úgy vannak új útkeresési lehetőségei is. Ha van pozitívista módszere, éppen úgy lehet genetikus, dialektikus módszere is. Nos, munkánkban valamelyest előrehaladtunk, de távolról sem beszélhetünk egységes felfogásról. Nem kisebb a bizonytalanság a kézikönyv kérdésében. Mutatja már az is, hogy a Levéltárak Országos Központjának tudományos osztálya minden mélyebbre ható tematika kidolgozása nélkül az indulásnál béerte a mechanikus téma-elosztással.

Ismertető leltár, levéltárelmélet egyaránt ezer szálon van egybeszöve a történelemmel — az élet dialektikájával és a tudományéval is, a történetiszemlélettel. A levéltári munka, célkitűzései, megoldásai csak úgy érintik a levéltár szakembereit, mint a művelő tudományt magát is. Egészen biztos — hiszen a tudományos igazság szomja hajt bennünket is — akár így, akár amúgy keresztülverjük magunkat a nehézségeken. De nem vitás, hogy megpróbáltatott volna a szülés fájdalmait, hogy munkánk gyorsabb ütemben jutna tető alá, ha már az indulásnál a művelő tudománnyal karöltve vitattuk volna meg a célt, a szempontokat és a módszert.

További kérdés a levéltárak közreműködése a történettudomány új ötéves tervének kidolgozásában. Itt nemcsak annyi volna a levéltárnok szerepe, hogy az Országos Levéltár összeállítja a maga kiadványtervét. Hogy vannak ezen túlmenő lehetőségek is, arra példának felhoznom a XVI.—XVIII. századdal foglalkozó történetészek baráti munkaközösségét. Itt a levéltárnokoknak a tervjavaslat kidolgozásával kapcsolatban az a feladat jutott, s véleményem szerint igen helyesen, hogy a Történettudományi Intézet által kidolgozott tematika egyes pontjaira nézve kimerítő tájékoztatást nyújtottak arról, hogy minők a kútfőadottságok és hogy e kútfőadottságok mellett miként, mely oldalról lehetne az egyes kérdéseket a legeredményesebben felgöngyöltetni. Aligha tévedek, hogy ilyen adatszolgáltatás messzemenően megkönnyítené az Akadémia Történeti Bizottságának a tervező munkáját, döntéseit.

Idézem a multat, a magyar polgári történetírás haladó korszakait, az abszolutizmus korát, a kiegyezés első éveit, amikor a *kutató*, a *művelő* tudomány volt a *levéltárügy zászlóvivője*, az Országos Levéltár megteremtője.

Ma is együtt kell haladnunk, összefogásban az erőnk.

Spira György:

*

Két olyan kérdéssel kívánok foglalkozni, amelyeket Elekes elvtárs referátumában csak igen röviden érintett. Az egyik a kritikai szellem hiányának, a másik a káderutánpótlásnak a kérdése.

I. Kató elvtárssal egyetértésben én is a kritikai szellem hiányában látom történetírási frontunk jelenlegi hibáinak legfőbb okát. Melyek a kritikai szellem hiányának forrásai?

1. *A szektaszellem*. Sokszor beszélünk már arról, mennyire helytelen, hogy korábban nem-marxista történetírói irányzatokhoz tartozott, idősebb történészeink

általában nem gyakoroltak még nyilvános önkritikát, nem írtak arról, milyen tévedéseket követtek el a multban s mennyiben jutottak túl ezeken a tévedéseken. Az önkritika sürgetése véleményem szerint alapjábanvéve helyes volt, de ezzel kapcsolatban sokszor türelmetlenek voltunk. Az önkritika gyakorlását meg kellett volna könnyítenünk, de ezt nem tettük meg kielégítő módon. Nemcsak annyiban, amennyiben általában adósok maradtunk az egyes multbeli történetírói irányzatoknak vagy ez irányzatok egyes képviselőinek megbírálásával, hanem annyiban is, hogy ha mégis bíráltuk őket, akkor ezt sokszor nagyon helytelen módon tettük. Én magam is azok közé tartozom — ez különben is inkább a fiatal marxista történészekre érvényes — akik sok esetben igazságtalanul, ledorongolva, valóságos hibáik között általuk el nem követett hibákat is felfedezni vélve bíraltunk idősebb történészeket, olyanokat, akiknek a szaktudása mellett a mi szaktudásunk eltörpült. Így jártam el például én Szabó István esetében. Ez a módszer nyilván nem hogy nem könnyítette meg, hanem ellenkezőleg: megnehéztette idősebb történészeink számára, hogy felismerjék és bátran fel is tárják régebbi hibáikat.

Ezek a »baloldali« hibák azután szükségszerűen átsaptak önmaguk ellentétébe is. A továbbiakban sokszor már a valóban meglévő hibák bírálatát is kerültük, mert láttuk, hogy a korábbi, túlzó bírálatok nem vezettek célra, és most már attól féltünk, hogy a valóságos hibák bírálata is csak elmérgesítené a helyzetet. Pedig mértéktartó, túlzásoktól mentes, de a tényleges hibákat következetesen, körültekintően feltáró bírálat bizonyára sokat használt volna. S minél kevesebb ilyen bírálatot olvashattunk az előző években, annál nagyobb szükség van rá most és a következő időkben. Mert továbbra sem adhatjuk fel azt a követelményt, hogy idősebb történészeink foglaljanak állást határozottan multbeli hibáikkal szemben, de ezt nagy mértékben meg kell könnyítenünk éppen ilyen helytálló bírálat gyakorlásával. S ezért mindjárt szeretném is bírálattal illetni Kosáry Domokost, aki megemlékezett itt arról, hogy a Kossuth-Emlékkönyvben bírálta önmagát a régebbi írásaiban fellelhető Szabó Ervin-hatások miatt. Véleményem szerint Kosárynak elsősorban nem emiatt, hanem szellemtörténeti nézetei miatt kellett volna és kellene most is önkritikát gyakorolnia.

A szektaszellem megnyilvánulása volt továbbá az is (amit már több felszólaló említett), hogy vitáink igen szűkkörűek voltak. De ezen a téren nemcsak az volt hiba, hogy a viták eredményeit többnyire nem hoztuk nyilvánosságra, hanem az is, hogy magába a viták lebonyolításába sem vontunk be kellő számban pártunkívüli történészeket. Ez a hiba különösen a Központi Előadói Iroda történelmi munkaközösségének munkáját jellemezte, bár az egyébként — azt hiszem — nagyjelentőségű volt. A szektaszellem megnyilatkozása volt végül az a szakmai elzárkózás is, amely gátolta, hogy megismerjük munkáink olvasóinak véleményét. A Művelt Nép Könyvkiadó egy-két évvel ezelőtt még igyekezett feltárni népszerű kiadványaink olvasóinak bírálatát, ez a helyes kezdeményezés azonban — amelyet érdemes volna feleleveníteni — folytatás nélkül maradt.

2. *A »kírákatpolitika«.* Ez a kritikai szellem kibontakozásának különösen a kongresszus alkalmával ment rovására. Volt például, aki azért helytelenítette, hogy a kongresszus előadásait viták kövessék, mert attól tartott, hogy a viták során elhangzó bíráló megjegyzésekre az előadók nem tudnának olyan előre jól kidolgozott válaszokat adni, amilyenek maguk az előadások voltak.

3. *A bírálat megkétsége.* Ez igen sokszor még az amúgy is elégtelen bírálat hatékonyságát is csökkenti. Néha egy-egy könyv csak akkor kap bírálatot, amikor szerzője már önmagától és rég túljutott a könyvben elkövetett hibákon. Erre kirívó példákat szolgáltathat a *Századok* kritikai rovata, amelynek nemcsak az a hibája, hogy szűk, hanem az is, hogy időnkint csak többéves késéssel foglalkozik egyes munkákkal.

4. *Személyi megkülönböztetések.* Még marxista történészeink között is vannak olyanok, akik nem tudták leküzdeni ezt az ártalmas burzsoa szokást, akiket kritikai tevékenységükben személyi rokonszenvek és ellenszenvek vezérelnek. Így ez a hiba sok esetben jellemző a *Századok* szerkesztőbizottsági titkáranak, Hanák Péternek a folyóirat kritikai rovatának szerkesztésével kapcsolatos munkájára. (Itt a felszólaló példát is említett.) Ez a hiba egyes esetekben igen éles bírálatok közlésére vezet — ami önmagában, ha a bírálatok nem túlzottak, persze helyes —, más esetekben viszont a bírálatok élénk tompítására vezet — ami már semmiképpen sem helyeselhető.

5. *Az önkritika hiánya.* A kritikai szellem kibontakozását gátolja az is, hogy történészeink jelentős része sokszor visszariad nyílt önkritika gyakorlásától. Kosáry Domokos felszólalásában joggal hibáztatta emiatt például Elekes Lajost, s az ő bírálatát szeretném magamra is alkalmazni. A Kossuth-Emlékkönyvben megjelent tanulmányomban ugyanis igyekeztem kijavítani egyes helytelen megállapításaimat, amelyeket a *Századok* 1948-i évfolyamában közölt tanulmányomban fejtettem ki s amelyek helytelen

voltát utóbb bírálóm segítségével felismertem, de én sem gondoltam arra, hogy ezt — akár csak újabb tanulmányom jegyzeteiben is — megemlítssem. De a bírálatok nyílt elfogadásának hiányára a mostani szerkesztőbizottsági ülésen is számos példát lehetett látni. A november 21-i ülésen — ha nem csalódom — valamennyi felszólaló vissza-utasította az ő személyét illető bírálatokat, pedig nem valószínű, hogy valamennyi ilyen kritikai észrevétel alaptalan lett volna.

6. *Vezető történeiszink kritikai tevékenységének fogyatékoságai.* Hogy egymás munkáinak megbírálása még korántsem vált általános gyakorlatunkká, ebben része van annak is, hogy legjobb történeiszink nem kielégítő mértékben illetik bírálattal a megjelenő munkákat s így nem mutatnak eléggé példát a kevésbbé tapasztaltaknak arra, hogyan kell helyesen forgatni a kritika fegyverét.

A felszólaló erre az állítására is hozott fel gyakorlati példát.

7. *A történeiszutánpótlás kritikai szellemre nevelésének hiánya.* Fialat történeiszinket már egyetemi tanulmányaik során kritikai szellemre kellene nevelni. Ez azonban nagy mértékben hiányzik. Az egyetemen az elmúlt években eluralkodott középiskolai módszerek hatására a hallgatók általában elvárják, hogy az előadók lezárt eredményeket ismertessenek meg velük, amelyeket minden további erőfeszítés nélkül elismételhessenek majd a vizsgákon, s a legnagyobb zavarban vannak, ha egymással szembenálló tudományos nézetek között kell állást foglalniok. S a középiskolai módszerek alkalmazásából fakadó hibákat politikai hibák is elmélyítik. A hallgatók sok esetben azért is félnek véleményt nyilvánítani vitás kérdéseiben (például szemináriumokon), mert már nem egyszer tapasztalhatták, hogy egyes szakmai tévedéseikből politikai — reakciós politikai — felfogásukra próbáltak következtetni. Ezeket a hibákat sürgősen ki kell küszöbölni: az előadásokban jelentős helyet kell adni a ma még vita tárgyát képező történeti problémák ismertetésének, a szemináriumok vezetésével rátermettebb előadókat kell megbízni stb.

II. A káderutánpótlás kérdésével kapcsolatban egyáltalán nem törekszem teljes ségre, csak néhány égető hibára szeretném felhívni a figyelmet.

1. *Középiskolai történetoktatásunkat* jelenleg az a veszély fenyegeti, hogy az Oktatásügyi Minisztérium csökkenteni kívánja a történelemórák számát.

2. *Egyetemi történetoktatásunk* egyik alapvető problémája jelenleg az, hogy a hallgatók nem szeretik eléggé a történelmet. Kellőképpen bizonyítja ezt az egyetlen példa is, hogy tavaly, amikor a IV. éves történet-magyar-szakos hallgatókat megszakszították, a budapesti egyetemen az érintett hallgatóknak mintegy 90%-a a magyar-szakot választotta. Ennek legfőbb okát ismét az egyetemi történetoktatásban helytelenül elterjesztett középiskolai módszerekben látom. Hallgatóink keveset foglalkoztak például történeti forrásokkal, pedig a történeti mult gazdagságát, érdekességét csak ezeken keresztül ismerhették volna meg. De a történelemtől való idogenkedésnek oka a hallgatók túlterhelése is. Különösen nagy a kötelező tárgyak heti óraszámára, s ezen a bajon a történeti főköllégiunok óraszámának tervezett heti egy-két-órás csökkentése sem fog gyökeresen segíteni. Gyökeres javulást csak a túltengő melléktárgyak számának erős korlátozása hozhatna. A kötelező tárgyak heti óraszámának területén mutatkozó túlterhelés egyébként a kötelező irodalom anyagának összeállításánál ellentétes irányú hibára, »minimalizmus«-ra vezetett. Ez különösen abban mutatkozott meg, hogy egyes művekből csak egészen rövid, alig néhánylapon részletek megtanulását tették kötelezővé, s ezek a részletek azután — összefüggéseikből kiragadva — valósággal megtanulhatatlanokká váltak. Ez a módszer természetesen nem csökkentette, hanem növelte a hallgatók nehézségeit s szintén nem eredményezhette szaktudományunk megszerettetését.

3. *Az aspiránsképzés* egyik komoly fogyatékoságát jelenleg abban látom, hogy a tananyag még mindig nagy mértékben az egyetemi oktatás hiányainak pótlására szolgál, nem pedig elmélyült szaktudás kialakítására. A tananyag jelentős részében az egyetemi vizsgák anyagát ismétli s nem eléggé specializált. Nem tartom helyesnek például, hogy munkásmozgalom-történeisznek készülő aspiránsaink ugyanolyan részletesen kénytelenek tanulni középkori történetet, mint újkort vagy legújabbkort.

4. *Végzett történeiszink elméleti továbbképzésének* elmélyítése érdekében egy eddig nem említett feladatra szeretném felhívni a figyelmet. Nemcsak elméleti viták rendezésére kell nagyobb súlyt helyezni, mint a multban, hanem — elsősorban a *Századok* hasábjain — rendszeresen közzé kell tenni egyes fontos elméleti kérdéseket elméleti sikon tárgyaló cikkeket is. Szükségesnek tartom, hogy ilyen cikkek egész sorának megiratása nagyfontosságú feladatként szerepeljen második öt éves tervünkben is.

*

Elekes Lajos:

Azt hiszem egyetérthetünk abban, hogy ez a vita nagy lépést jelent a mi történezmunkánkban. Eredmény, hogy a kutatásnak aránylag széles területét fogta át, a kutatóknak viszonylag széles körét szólaltatta meg. Sok konkrét javaslattal fontos problémákat segített tisztázni, legalább felvetni, részben megoldani. Bár a felszólalások jelentős része szervezeti oldalról közelítette nem a kérdéseket, ezt sem tekinthetem hiányosságnak, mert a szervezeti hiányosságok számottevően befolyásolják, nehezítik munkánkat. Úgy gondolom azonban, emelte volna a vita értékét, ha még több elvi probléma vetődött volna fel és ha ezek megtárgyalása még mélyebbre ment volna. Abban, hogy ez nem így történt, elsősorban nem a vita résztvevőit tartom hibásnak, hanem részben a vita előkészítőit és elsősorban magamat, a referátum készítőjét. A vitának ezek a hiányosságai ugyanis elsősorban a referátumban gyökereztek. A hozzászólók közül többen tárgyalták a referátum alapvető gyöngéjét, hogy kongresszusunkból indul ki, holott azóta annál sokkal fontosabb, a történezmunkát is mélyebben érintő események történtek, tehát ezekből kellett volna kiindulni. Ez tény. Olyan tény, amely bizonyos mértékig fényt vet történezmunkánk egyik komoly fogyatékoságára, az immár szinte rendszeressé váló késésekre és lemaradásokra. Szélesebben is áll, hogy a történezmunkában nem eléggé tartunk lépést azokkal a fontos eseményekkel, amelyek politikai életünk, ideológiai fejlődésünk egészét érintik. Hogy ez mennyiben függ össze a megterheléssel és egyéb ilyen körülményekkel, amelyekre a vita során utaltak, arra most nem akarok kitérni. A dolog szubjektív oldalára szeretnék rámutatni: nem egyszer sokat markolunk, keveset fogunk. Ez a referátum egyik hibája; ezzel függ össze a felvetett kérdések kifejtésének s a megállapítások bizonyításának terjedelemszabta fogyatékosága. A referátum másik hibája, hogy clyan időben akarta levonni a kongresszus tanulságait, amikor ezek már nem a főkérdést jelentették. A referátum az októberi párthatározatok előtt készült, azokra tehát nem térhetett ki. De kitérhetett volna egy sor olyan kérdésre, amelyek már az októberi határozatok előtt, a júniusi párthatározatok, valamint a tézisek alapján felvethetők, részben tisztázhatók lettek volna. A referátum ezt nem tette, mert ragaszkodott az elgondoláshoz, hogy a kongresszus tanulságainak levonásával törekszünk adottságainkat. Ez a kisebb, könnyebben megoldható, de kevésbé fontos és időszerű feladat. A párthatározatok tanulságainak levonása sokkal idősebb és fontosabb, de sokkal nagyobb tennivaló. Nem hinném, hogy ez a mi viszonyaink közt egy referátum alapján, egy vita keretében megoldható volna. Ilyesmit várni ugyanaz a felületességgel párosult maximalizmus, amelyre más vonatkozásban a referátum és több hozzászólás utalt. Ebbe a hibába esett a Századok szerkesztősége, amikor egy referátumban és ennek alapján egy vitában megoldhatónak vélt olyan kérdéseket, amelyek beható tisztázása, sőt pusztá felvetése viták egész sorozatát kívánna meg. Hasonló maximalizmus nyilvánult meg a hozzászólások egy részében is. Akár azt javasolták, hogy egy ember, akár azt, hogy egy munkaközösség dolgozza át a referátumot, mindkét esetben lebecsülték a feladatot, amely ennél sokkal szélesebbkörű, alaposabb, behatóbb munkát kíván. Ebben a kérdésben Nemes elvtárs foglalt el helyes álláspontot, kiemelve, hogy sok kérdéstről, sok feladatról van szó. Következésképpen ennek megfelelően kell megszervezni a munkát. Nézetem szerint a tennivaló az, hogy ennek a vitának eredményeit indítékul használva, a vitát tovább gyűrűztetve, az itt fel sem merült problémákat is felvetve, szélesebb alapot teremtsünk tudományunk helyzetének beható, alapos felméréséhez és feladataink kijelöléséhez.

Az eredeti elképzelés és a referátum hibái ellenére a vita kiemelkedő eredményekkel járt. Messze túlmint a referátumban felvetett problémák keretein. A vita során több oldalról felvetődtek olyan alapvető kérdések, mint például, hogy mit jelent az új szakasz a történettudományban; hol tart történezmunkánk egységfrontunk fejlődése; érvényesül-e tudományunkban a demokratikus vezetés elve; mi a helyes viszony az elvi irányítás és az alulról jövő kezdeményezés között; főfeladatunk ezen a téren is eredményeink megszilárdítása és ez szorosan összefügg az inkább kevesebbet, de jobban elvéne alkalmazásával. Ezeknek a kérdéseknek felvetése is eredmény. A vitában ennél jóval több történt, mert az elhangzott vélemények jórészt kijelölik a tennivalókat is.

A továbbiakban nem szándékozom kitérni mindazokra a kérdésekre, amelyek a vita során felmerültek. Abban a reményben, hogy vitánk lezárása új viták kiindulópontja, engedjék meg, hogy nagyjában beszámolóm kereteire szorítokozva, csupán néhányat érintsek a problémák közül, melyeknél a vita során kialakult álláspontokat nem látom megnyugtatónak.

A hozzászólók általában helyesen vitték tovább a beszámolóban a kongresszusra vonatkozó megállapításait. Ezeket általában el lehet fogadni. Néhány esetben lehet szó

tulzásról, illetve félreértésről. Például: téves az a beállítás, amivel Györffy elvtársnál lehetett találkozni, hogy a beszámoló a vezetés és a szervezés hibáit is az előadók rovására írja. Ez természetesen súlyos hiba volna, de nem erről van szó. Ki kell emelni, hogy a viták, különösen a szervezett vitaalkalmak elmaradása a vezetés, illetve a szervezés hibája. Ugyanakkor azonban emellett meg kell mondani azt is, hogy az előadók azzal a kerettel sem éltek, ami rendelkezésükre állt a megadott lehetőségek mellett. Ezt az oldalát a kérdésnek hiba volna elhanyagolni.

Ami a történész problémákat és feladatokat illeti, a hozzászólások egész sereg kérdésben túlmentek a referátum keretén és általában helyes, elfogadható szempontokat hoztak. Helyes, különösen a további viták szempontjából, hogy többen — így Mickun, Pach, Simon elvtársak és mások — rámutattak történettudományunk fő problémáira és szükségesnek tartják ezek beható, alapos megbeszélését. Bírálják a referátumot, helycsen, czek felvetésének hiányáért. E kérdések külön vitákat kívánának, de legalább ilyen szempontból helyes lett volna a referátumban foglalkozni velük. Bírálták a referátumot abból a szempontból, hogy a felvetett kérdéseket egyoldalúan fogja meg, hogy a bírálat alá vont műveket főképpen a sematizmus szempontjából vizsgálja. Igaz, hogy a vizsgált könyveknek számos más hibájuk is van. Ha a referátum teljességre törekedett volna, akkor ezeket minden oldalról kellett volna megvilágítani. Azonban a referátum nem törekedett ilyen teljességre és nem hiszem, hogy ez hiba lett volna. A referátum a közös vonást kereste, melyben a hibák érintkeznek. Igen fontosnak tartom, hogy ezt a közös vonást megtaláljuk, mert a hibák közös gyökerét ezen a ponton lehet feltárni. Változatlanul állítom, hogy a sematizmus történettudományunk központi problémája, vagy legalább is egy a központi problémák között. Meg kell tehát ragadnunk minden alkalmat arra, hogy a sematizmusra mint igen komoly problémára, súlyos veszélyek forrására rámutassunk. Én úgy vélem, — azt hiszem, nem alaptalanul — hogy a sematizmus egyike azon hibáinknak, amelyek utat nyitnak az ellenséges nézetek előtt, megkönnyítik azok érvényesülését. Már csak ezért is külön, nagy nyomatékkal kell foglalkozni vele. Sajnos, a vita erre a kérdésre aránylag kevésbé terjedt ki. Helyes azonban a hozzászólásoknak az a része, mely rámutat, hogy a sematizmus mellett nagyobb súllyal kell foglalkozni a dogmatizmus problémáival. Nem tartom ugyan helyesnek a módot, ahogyan Györffy elvtárs a dogmatizmust, ami történetírásunkban csak bizonyos területekre jellemző, kiszélesítette, mintegy általánosította, de kétségkívül helyes felszólalásból az a figyelmeztetés, hogy a dogmatizmus mindenfajta megnyilvánulása ellen komolyan kell küzdeni, akkor is, ha csak bizonyos területeken jelentkezik is, s annak ellenére, hogy ott is, ahol megvan, csökkenő tendenciát mutat. Gondolok a pártfőiskola tanszékeire, ahol a dogmatizmus különösen mélyen gyökerezett, de már a tézisek megjelenése előtt sikeresen vették fel ellene a harcot.

Konkréten, behatóbban kell tárgyalni a provincializmus kérdését. Ezzel kapcsolatban egy félreértést szeretnék tisztázni. A vita során többen félreértették a párhuzam kifejezést, melyet a referátum használ. A kifejezés lehet vitatható, de a vele jelzett követelmény helyes. Nem arról a követelményről van szó, ami az összehasonlító történet formájában a polgári történetírás különböző iskoláinál felbukkant. Azzal a párhuzamkutatással nem sokat kezdetünk, arra visszatérni helytelen volna. A párhuzamok vizsgálatán mást értünk. Az objektív, egyetemes törvényszerűségek érvényesülését konkrétan kell vizsgálni egy-egy ország, egy-egy nép történetének sajátos körülményei között. De annak felismeréséhez, hogy mi az általános, mi a sajátos, feltétlenül szükséges az egyetemes történet tényanyagának ismerete, azon belül az egymáshoz hasonló, egymáshoz közelálló fejlődések analógiáinak és eltéréseinek ismerete és elemzése. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ne elsősorban a kapcsolatok, az összefüggések kérdését vizsgáljuk, de emellett a párhuzamok vizsgálata — véleményem szerint — nélkülözhetetlen ahhoz, hogy ez egyetemes, objektív törvényszerűségek érvényesülésében a sajátos vonásokat konkrétan megállapíthassuk. A párhuzamok elemzése fog fényt deríteni egyes — eddig véletlenül csak vizsgált — kapcsolatok mélyebben fekvő alapjaira is.

Szeretnék vitába szállni azzal a véleménnyel, ami a tudományosság kritériumának megállapításával kapcsolatban elhangzott, főként Réti elvtárs részéről. Réti elvtárs felszólalásában a tudományosság a monografikus bizonyítással, annak módszerével egy értelemben fordult elő. Ezt az álláspontot nem tudom elfogadni. Ha ezt az álláspontot elfogadjuk, akkor egyszersmindkorra le kellene mondanunk minden beszámólóról, amely szükségképpen összevont, lerövidített megállapításokat ad. Nyilvánvaló azonban, hogy semmiféle beszámoló nem pótolhatja a könyvek kritikáit, amelyeknek valóban behatóan, a részletekig kell menniük és pontos bizonyítást kell alkalmazniuk. Ezen a területen, mint ismeretes, komoly mulasztások terhelik tudományunkat.

Ugyanakkor azonban óvakodnunk kell a túlzásoktól. Ezt főként azért emelem ki, mert történettudományunkban eléggé elterjedt jelenségnek tartom. A vita során is több példáját láthattuk, hogy egyesek helyes szempontokból kiindulva, túlzásba estek és emiatt a helyes álláspontot eltorzították. Engedjék meg, hogy ennek néhány példájával foglalkozzam. Helyes kiindulás Simon elvtárs hozzászólásában, hogy népi demokráciánk történetének kutatása következő munkánk súlyponti kérdése. Helytelen túlhajtás, ha ezt úgy akarja érvényesíteni, hogy minden élő, mozgó embert ráállít a népi demokrácia kutatására. Ez azoknak a — mint a Történettudományi Intézetben szokták mondani — »túlzó« módszereknek felelevenítése volna, amelyek ellen küzdeni akarunk. Ugyanígy elvileg helyes, hogy tervünk megállapításánál nem tudományunk fehér foltjaiból kell kiindulni. Ezzel a megállapítással Simon elvtárs nyitott kaput döngött. Senki sem állítja, hogy a fehér foltokból kell kiindulni. Elfogadott elv, hogy a feladatokból kell kiindulni. De vajjon a feladatokat s különösen végrehajtásuk lehetőségeit felmérhetjük-e, ha fel nem mérjük a fehér foltokat? Régebbi munkánk nagy eredményként kell értékelnünk, hogy eljutottunk a fehér foltok felméréséhez, mert ez a valamennyire reális tervezés egyik döntő feltétele.

Nem tudom megváltoztatni álláspontomat a fordulatot megelőző pangás, illetve a Történettudományi Intézet elődjének nyugati orientációja kérdésében. A »pangás« kifejezés csak a fordulatot közvetlenül megelőző időre vonatkozik, s nem hiszem, hogy erre az időre bárki is tagadhatná helyességét. Első fogalmazásom az idő meghatározásában volt pongyola, ezt kijavítottam. Ami a nyugati orientáció kérdését illeti, egyetértek azokkal, akik szerint hiba volt, hogy ezt eddig nem elemeztük kielégítő módon. De ez nem változtat az általában ismert tényeken.

Engedjék meg, hogy egy kérdéscsoportot kiemeljek: az önbírálat érvényesülésének egyes kérdéseit. Azú lehet mondani, itt van történész munkánk leggyengébb pontja. Nem véletlen, hogy — bár a vita ebben is sok haladást mutatott — a haladás aránylag itt látszott a legkevésbé. A vitának nagy pozitívuma volt, hogy amellett, hogy bizonyos haladást tett e téren, rávilágított az itt mutatkozó komoly fogyatékokra. A hozzászólók felvetették a kommunista példamutatás problémáját. Meg kell mondani, hogy ez nem kielégítő. Amikor van, akkor sem eléggé elmélyülten, nem kielégítően jelentkezik. A vita során — meg kell mondanom — ebből a szempontból nem tartottam helyesnek Réti elvtárs válaszát, amely bizonyos részleteiben lehet helytálló, de ennek ellenére lényegében a bírálat elutasítását jelentette. Ha a Munkásmozgalmi Intézet törekedett is összekapcsolni a munkásmozgalm történetét a nemzeti történettel s mindezt beilleszteni a nemzetközi események láncolatába — tény, hogy a történet s az eredmény mégsem egészen kielégítő. Fogyatékok vannak, amelyeket ki kell javítani. Ugyanez áll a különböző intézmények kapcsolataira is. Igaz, történeti lépések e kapcsolatok elmélyítése, megjavítása terén, de ezen a területen is tovább kell menni.

Sajátos, külön problémát jelent olyan kommunisták önbírálata, akik valamely polgári iránytól váltak el, onnan fejlődtek kommunistává. Amint ezen gondolkoztam, saját mulasztásom terhére egyre súlyosabban éreztem. A régi történészeknek a felszabadulás óta volt lehetőségük fejlődésre, de nem vitás, hogy azoknak volt a legtöbb lehetőségük, akiket ebben a párt segített, nevelt. Ha ezek az emberek a saját, multbeli életüket s munkásságukat komoly bírálat tárgyává teszik, azzal igen jelentős segítséget adhatnak másoknak is. Ha ezt elmulasztották, kétszeres hiba terhelte őket. Meg kell mondanom, engem ez a kétszeres hiba terhel. Hunyadiról írott könyvemben nem ragadtam meg az alkalmat, hogy saját régebbi hibáim nézeteimet kielégítően, kimerítően bíráljam. Nem itt a helye, hogy a régebbi nézeteimet elemezzem. Röviden azonban, úgy gondolom, nem helytelen érinteni a kérdést, annyival inkább, mert van bizonyos része, ami szélesebben felvethető. Régebben elkövetett hibáim gyökerét változatlanul a nacionalizmusban látom, de világos, hogy erre csupán utalni nem elég. Azt kell megvizsgálni, mennyire terjedt, miben jelentkezett, mire lehetett felhasználni. Nem osztom azt a nézetet, hogy valaha is a német »kulturlejtő« elnéletét képviseltem volna. Helytelennek tartottam ezt a nézetet. Azonban írásaim a középkori magyar nagyhatalom, a politikai és kulturális hegemonia gondolatát tartalmazták és ezáltal alkalmat adtak arra, hogy az akkori kormányok a saját reakciós, fiókimperialista propagandájuk érdekében felhasználják. Ma már tudom, hogy nagyobb mértékben felhasználták, mint ahogyan ezt akkor vagy jödeig azután gyanítottam.

Ezzel kapcsolatban azt szeretném leszögezni, hogy ha a multban vagy bármikor elkövetett hibáinkat vizsgáljuk, azt kell megnézni, hogy munkáink objektíve mit jelentettek. Másodrangú kérdés, hogy mit szándékoztunk tenni vagy mondani, hogy mit gondoltunk e munkáink hatásáról és jelentőségéről. Ebben az esetben is úgy áll a dolog: nem tudunk fedni egymást az elképzelés, amit én annakidején formáltam munkássá-

gomról, azzal, amit ez ténylegesen jelentett. Világos azonban, hogy a főkérdés: mit jelentett munkásságom ténylegesen; a másik legfeljebb minősítő szempont lehet. Ezt azért emelem ki, mert úgy gondolom, itt kell szélesebb következtetéseket levonni. Nemcsak saját példamból, hanem sok esetből tudom, hogy különösen a régi történészek, amikor hibáikról gondolkoznak, a dolog szubjektív oldalából indulnak ki, saját régebbi elképzeléseiket, törekvéseiket állítják előtérbe. Többek között ez is olyan tényező, ami gátolja, fékezi a valóságos önbírálatot, a hiba feltárásának alaposságát. Ez ellen küzdeni kell. Le kell szögezni azt is, hogy leküzdéséhez több segítségre van szükség. Nemcsak arról van szó, hogy több és elvibb legyen a bíráló, hanem elsősorban arról, hogy folyamatos legyen. Nem elég, ha elhangzik a bíráló; biztosítani kell, hogy folyamatosan hasson. Ebben az összefüggésben külön jelentőséget nyer a feladat, hogy az ellenforradalmi korszak történetírásának iskoláit, árnyalatait vizsgálat alá vegyük. Emellett különös jelentőségük lehet azoknak a vitáknak, amelyeket klubokon, vagy más alkalomkor, például munkaközösségekben egy-egy korszak, vagy szakasz egymáshoz kutatási területben közelálló szakemberei folytatnak egymással. Ilyen vitákon gyakorlatilag már eddig is vitáltak, bíráltak megjelenés alatt álló, vagy frissen megjelent munkákat. Egy lépés kell ahhoz, hogy ezt a vizsgálatot, vitát-kiterjesszük egymás régebben megjelent munkáira is. Meg vagyok győződve arról, hogy ez a módszer igen nagy segítséget jelentene az önvizsgálat elmélyítéséhez; ugyanakkor mintegy előkészületet jelentene a polgári történetírás iskoláinak elmélyült, széleskörű, átfogó bírálatához is.

Befejezés előtt még egy kérdést szeretnék említeni. Amint bevezetőmben már érintettem, legfőbb feladatunk az, hogy ennek a vitának eredményeire támaszkodva, a vitát tovább gyűrűztessük a legkülönbözőbb körökben. Úgy gondolom, erre megvan a lehetőség. Olyan módon is, hogy a vita résztvevői a maguk körében felvetik az itt elhangzott problémákat, még mielőtt a vita anyaga nyomtatásban megjelenne. További lehetőség, hogy a vita anyagát leközzöljük a Századokban és felszólítjuk történészeinket, szóljanak hozzá minél szélesebb körben, felszólítva őket egyben arra is, hogy vessenek fel további problémákat, minden olyan kérdésben, ami a történész munkát érintheti. Meg vagyok róla győződve, hogy ilyen felszólításnak országszerte széleskörű visszhangja volna. Amellett természetesen nem mondhatunk le arról, hogy további vitákat rendezzünk különböző intézmények, vagy akár csak munkaközösségek keretében is történettudományunknak mindazokról a lényeges problémáiról, amelyeket itt többen felvetettek, — a legrendszerezesebben talán Pach elvtárs. Ezek részben kapcsolódnak a tankönyvek soron következő vitáihoz. Feltétlenül javasolható, hogy tartsunk vitákat egyes megjelent, vagy megjelenés alatt álló könyvekről. A vitáknak ezt a formáját különösen szeretném előtérbe állítani, mert eddigi tapasztalataink szerint ez igen gyümölcsöző, amellyel ezt hiányolják a legtöbben, mint kritikánk megjavításának, történész közvélemény formálásának hatékony módját.

Itt csak röviden szeretnék utalni két fontos javaslatra. Az egyiket Benda Kálmán tette, az olvasókonferenciák felvetésével, a másikat — ezt továbbvive — Spira György azzal, hogy a Művelt Nép kezdeményezését elevenítsük fel és igyekezzünk tájékozódni olvasóink véleményéről.

A kritikai szellem élesztése, erősítése döntően fontos feladatunk. A kritikai szellem, a vita szelleme kölcsönhatásban fejlődik az elméleti színvonal emelkedésével. A kettő együtt fő feltétele munkánk minőségi színvonalának emelésének.

*

Andics Erzsébet zárószava :

Összefoglalva többnapos vitánkat, nem tartok igényt arra, hogy a felmerült kérdések tárházat kimerítsem. Igen értékes megbeszélésünk anyagát komolyan tanulmányoznunk kell, vissza-vissza kell térnünk a felmerült kérdésekre: ez hosszabb időt s nagy munkát vesz majd igénybe.

Teljesen igazuk volt azoknak az elvtársaknak, akik hangsúlyozták, hogy mostani vitánk és történész-frontunk egész további fejlődése szempontjából központi jelentősége van pártunk és kormányunk legutóbbi határozatainak. Valamennyien éreztük már az utolsó esztendő folyamán, hogy a történész-fronton is van némi megállás, valamennyien éreztük, hogy azt a cipőt, amiben eddig jártunk, nagyon kinőttük. Azt hiszem, valamennyiünk nevében elmondhatom: a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének és népi demokratikus kormányzatunknak határozatait a legnagyobb segítséget jelentik nekünk, történészeknek is. Segítenek felmérni hibáinkat, elvi útmutatást adnak.

Hibáink nagyrésze nemcsak abból adódott, hogy elhanyagoltunk dolgokat, amiket nem lett volna szabad elhanyagolnunk, hanem abból is, hogy lassan túlélték magukat azok a munkamódszerek, azok a szervezeti keretek, az a színvonal, amit megvalósítottunk. Hangsúlyozom, *kezdetül fogva* voltak hibák is munkásságunkban, de ha valami túléli magát, önmagától is hibává válik; s ha nem veszik észre idejében, akkor igen nagy hibává nőhet. Nem egy tekintetben ez történt velünk is.

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének és népi demokratikus kormányunknak határozatai — ami lényegüket illeti — teljes egészükben vonatkoznak a történész frontra is. A tennivalók elsetése, a tervezés hiányosságai, a mennyiségre való törekvés gyakran a minőség rovására, a baloldali szektánság, a meggyőzés helyett sokszor adminisztratív eszközök alkalmazása, a nem kellő demokratizmus a vezetésben nálunk is tapasztalható volt. A mi területünkön sem volt elég erős a kritikai szellem, mi több, e tekintetben igen nagy gyengeségek és hiányosságok mutatkoztak. De a legnagyobb hibát az *elmélet elhanyagolásával* követtük el.

Engedjék meg, hogy ezekenél a kérdéseknél megálljak. A mennyiség hajhászása a minőség rovására, az alacsony színvonalon álló tervezés kétségtelenül megvolt nálunk s ennek következményeit tapasztaltuk is. Persze elmondhatjuk, hogy kezdők voltunk, hogy új feladatok megoldására vállalkoztunk, s tapasztalatok nélkül nagy fába vágtuk fejszénket. A tény azonban tény marad, és nekünk ezt az elkövetkező időkben nagyon is szem előtt kell tartanunk. Ami a minőség-mennyiség kérdését illeti, ennek két oldala volt. Semmi esetre sem szabad úgy felfogni a hibák feltárását, hogy megfélemlítsük az eredményekről. Ez nem lenne helyes. Pártunk nem erre mutat nekünk példát. Igaz, nagy mohósággal vetettük rá magunkat a történelmi anyagra, de sietnünk is kellett. Nem túrt halasztást, hogy a magyar történelem legalább legfontosabb kérdéseiben a marxizmus-leninizmus segítségével világosságot teremtsünk, hogy legalább a legfontosabb kérdésekben felvegyük a harcot a történelemhamisítások, s a történelemhamisítással sokszor egyértelműen káros elhallgatások ellen. Ha nem is tudtunk klasszikus műveket teremteni, halaszthatatlanul hozzá kellett látnunk ahhoz, hogy multunk nagy szabadság-kiüldelmeit, nagy alakjait, haladó hagyományait, a népi tömegek szerepét, a forradalmi mozgalmakat népünk helyesen ismerje meg. Munkánkon megérvődött a sietség. De ezt nem vagyok hajlandó *csak* hibának tekinteni, sőt mi több, elsősorban *érdemnek* kell tekinteni.

Ha munkánk nem is volt mindig elég magas színvonalú, ha jelentkezték is a gyorsasággal járó, főképp a nem kielégítő elméleti felkészültséggel járó hiányosságok, mégis segítségére voltunk népiünknek ezekkel a munkákkal, tisztáztunk olyan kérdéseket, amelyeket az eddigi történetírás nem engedett tisztázni. Vigyázzunk, nehogy úgy tűn- tessük fel, mintha mindaz, amit eddig tettünk, rossz lett volna, mintha — ahogy egyesek mondták — kirakatpolitika lett volna. Ez nem volna helyes.

Sokkal nagyobb hibának tartom, hogy módszerünk nem volt eléggé demokratikus. Itt elsősorban a Társulatról kívánok beszélni, mert a Társulatnak, mint társadalmi szervezetnek valóban a legszélesebb demokratikus alapokon kellett volna működnie, és erről elsősorban nekem, a Társulat elnökének kellett volna gondoskodnom. A Társulat, amely az átszervezés után jól indult, később egyre bürokratikusabb lett, végül már nem is élt szervezeti életet. Antidemokratikus volt a Századok szerkesztése, s ezt úgy mondom, mint a Századok főszerkesztője. Öt év alatt közel száz szerzőt szólaltattunk ugyan meg, de ezzel nem elégedhetünk meg. A Századok százszor jobb lehetett volna a meglévő történész-erők nagyobbarányú bekapcsolódása, javasolataik, bírálataik alaposabb megszívlelése, a történelemmel foglalkozók legszélesebb köreivel való elevenebb kapcsolat megteremtése révén.

Rátérek népszerű munkáink kérdésére. Vitatkozni szeretnék egyes felszólalókkal, akik szerint népszerű kiadványaink nem eléggé tudományosak. Úgy gondolom, népszerű kiadványainknak más gyengesége van. Általában tartottuk magunkat ahhoz a helyes elvhez, hogy bármilyen kiterjedelmű népszerű munkát csak az írhat, aki a kérdéssel tudományosan foglalkozott, annak szakértője. A fő hibát abban látom, hogy népszerű irodalmunk nem volt *elég népszerű*, nem is volt elég szépen, elég világosan, elég meggyőzően, elég lelkesen megírva, s arról sem gondoskodtunk, hogy kellő mértékben eljusson népiünk legszélesebb rétegeihez.

Engedjék meg, hogy ezzel kapcsolatban egy számomra megdöbbenő tapasztalatról számoljak be. Amikor egy alkalommal pártunk összehívta a tanyai tanítókat, hogy beszéljessen velük helyzetükről, kívánságaikról, problémáikról, a tanyai tanítók többek között arról számoltak be, hogy a gyerekek nem szeretik a történelmet. Akármilyen vastag tudományos köteteket adunk ki, mit ér, ha nem tudják elérni, hogy a mi gyermekeink, a kis magyarok megszeressék a magyar történelmet, azt a történelmet, amelyről mi többet és igazabbat tudunk, mint eddig tudtak a magyar történészek, és tanulmányo-

zását sokkal élvezetesebbé, érdekesebbé kell tennünk, mint amilyen a multban volt. Ez súlyos kritika, és az is kitűnik belőle, hogy a történelemtanárok gyakran nem is tudhattak az új eredményekről, mert amit írtunk, nem jutott el hozzájuk. Gondoskodnunk kell a jövőben arról, hogy legalább a népszerű munkák eljussanak a tanárokhoz, de ne csak a népszerű munkák.

Helyesnek, szükséges lépésnek tartom, hogy erőnket annakidején a kutatásra, a magyar történelem legfontosabb kérdéseinek felderítésére összpontosítottuk, s elsőrendű feladatnak az egyetemi történelmi tankönyvek minél gyorsabb elkészítését tekintettük. Ez továbbfejlődésünk kulcskérdése. De túlhajtottuk a dolgot. Amikor az erőket szinte kizárólag a kutatás szolgálatába állítottuk, elhanyagoltuk az iskolákban és egyetemeken folyó történelemoktatás kérdéseit.

Ami az elvi, elméleti kérdéseket illeti, egyetérttek Elekes elvtárral, hogy hibáinknak két fő válfaja volt: egyrészt a sematizmus, másrészt az empirizmus. Tulajdonképpen két front felé kellett harcolnunk, de a harcot nem elég következetesen, sokszor csak szavakban vettük fel ezek ellen a hibák ellen.

Mind az empirizmus, mind a sematizmus mélyen összefügg az elmélet elhanyagolásával. Az elvtársak ismerik Pártunk határozatait, tudják, hogy a gazdaságpolitikában, a pártvezetésben elkövetett hibák gyökere, forrása éppen az elmélet elhanyagolása volt. Természetes, hogy a tudomány területén különösen káros ez a hiba. Szeretném hangsúlyozni, hogy amikor az általánosan jellemző hibákra utalok, ezzel távolról sem akarom saját hibáinkat kisebbiteni. Az egyes területeken dolgozók felelősek azért, hogy a hibák előfordultak és milyen mértékben fordultak elő.

Mit jelentett az elmélet elhanyagolása? Elsősorban azt jelentette, hogy nem tanulmányoztuk és nem tisztáztuk az átmeneti korszak törvényszerűségeit. Az átmeneti korszak törvényszerűségeinek semmibevevése előreszaladásokat, rossz tervezést vont maga után, sematikusá tette ideológiai munkánkat. Az elmélet elhanyagolása idegen a marxizmus-leninizmustól. A marxizmus-leninizmust az elmélet mélységes megbecsülése, az elmélet és a gyakorlat állandó összekapcsolása jellemzi. Az átmeneti korszak általános törvényszerűségeinek elhanyagolásából következett, hogy nem tisztáztuk, melyek az átmeneti korszak kultúrpolitikájának törvényszerűségei, milyen legyen kultúrpolitikánk, s azt sem tanulmányoztuk, hogy az átmeneti korszak történész-frontunkon milyen politikát követel meg. Ezekben a kérdésekben egész felfogásunk mélyen ahisztorikus volt. Nem is éreztük magunkat átmeneti korszakban, azt gondoltuk, hogy az átmeneti korszak problémáit, magát az átmeneti korszakot átugrottuk. Megnyilvánult abban is, hogy a Szovjetunió gazdag tapasztalatait, amelyek példamutatók voltak számunkra a multban, példaadók számunkra a jelenben és a jövőben is, sematikusán vettük át, s nem néztük meg, hogy az adott történelmi korszakban, amelyben élünk, hogyan módosulnak egyes kérdések, amelyek ennek a korszaknak a sajátosságai. Nem vettük eléggé figyelembe, hogy a Szovjetunió már a fejlődés magasabb stádiumába érkezett, és hogy még a megfelelő fejlődési fok sem ismétlődhetik meg nálunk minden további nélkül ugyanúgy, mint az — más történelmi helyzetben és erőviszonyok között — a Szovjetunióban megtörtént.

A Szovjetunió egyik legfontosabb tapasztalatát nem vettük át: az elmélet mélységes tiszteletét, művelését, olyan művelését, ami megfelel forradalmi világnézetünk lényegének, olyan művelését, ami nem dogmatikus, nem sematikus, nem felületes, hanem lépést tart a történelem mélyen megélt fordulataival. Lenin mondotta, hogy a »történelem ravaszágát« is figyelembe kell venni. Nem szabad az elméletet sémának tekinteni, azt állandóan fejleszteni, gazdagítani kell. Lenin az életet, a gyakorlatot tette az elmélet helyessége kritériumává.

Nem vettük figyelembe az átmeneti korszaknak azt a törvényszerűségét, hogy az ideológia lassabban fejlődik, lassabban alakul át, mint általában a többi felépítmény, és lényegesebben lassabban mint az alap, mint a gazdaság, a termelési viszonyok. Ezen a téren sem tanultunk a Szovjetuniótól, ahol messzemenően figyelemmel vannak az ideológia fejlődésének erre a sajátosságára.

Az ahisztorikus felfogás szülte azt is, hogy nem törekedtünk eléggé az emberek meggyőzésére. Ez két irányban is megnyilvánult. Azokról, akik hozzánk közelebb álltak, azt gondoltuk, őket már szükségletlen nevelni. Pedig néha magunkat is megnézhetünk volna, hogy milyen marxisták vagyunk. Másrészt azokra, akik nem álltak közel hozzánk, gyakran túl hamar keresztet vetettünk, úgy vettük őket, mintha megállt volna felettük az élet. Így a hozzánk közelebb állóknál túlbecsültük materialista világnézetük, marxista tájékozottságuk fejlettségét. Viszont azokat, akik tegnap talán ellenfeleink voltak, úgy könyveltük el, mintha közel tíz év alatt semmit sem fejlődtek volna. Teljesen ahisztorikusán, mereven néztük a dolgokat. Emlékszem, amikor a Társulat 1949-ben újjá-

alakult, az első közgyűlésen arról beszéltünk, hogy vonjunk be a munkába mindenkit, aki ösztönelt segíteni akar. Nem elégedhetünk meg azzal, ahogyan ezt a szándékunkat valóra váltottuk!

Az elmélet elhanyagolása rengeteg bajnak forrása volt: benne látom a hibák fő gyökerét. Nem vettünk elő elméleti kérdéseket. Húzódoztunk a különböző polgári, reakciós, esetleg fasiszta történelmi nézetek elvi megbírálásától. Ha beszéltünk is elméletről, az többnyire jelszószerű, felületes volt. A marxizmus-leninizmus forradalmi elmélet, forradalmi világnézet, amely harcban született, harcban fejlődött és fejlődik. Mi ezt nem ilyen harcosan fogtuk föl. Az eredmény az lett, hogy történezeink ideológiailag nem fejlődtek eléggé s a téves nézetek egész sora konzerválódott.

Mi az országnak nemcsak gazdasági életét akarjuk átalakítani, hanem az emberek gondolkodását is. Tudjuk, hogy át is fogjuk alakítani, de azért harcolni kell. Ebbe a harcba világnézetünk nagyszerű tanításait, nagy igazságait nem vetettük bele eléggé.

Azt gondolom, hogy becsületes tudósokat, akik szeretik népüket, szeretik tudományukat, meg lehet győzni. Egészen bizonyos, hogy hajlandók tanulni és mi azzal, hogy keresztestet vetettünk rájuk, azzal, hogy nem bízunk fejlődésükben, elősegítettük régi előítéleteik megrögződését. Ez merev, fejlődésellenes, a marxizmus-leninizmus világot átfőrmálító szellemétől idegen felfogás volt. Elsősorban *tényekkel* szálltunk harcba a helytelen történelmi nézetek ellen. Ennek a harci formának megvan a létjogosultsága a történettudományban: hamis tényekkel igaz tényeket állítunk szembe. De helytelen volt az a felfogás, hogy ennyi elég is. Nem szögeztük le, nem rendeztük nézeteinket, az egyes történelmi iskolákat *egészükben* nem vettük kritika alá és ezért nem tudtuk elég mélyen és alaposan felszámolni hibáikat.

A történelem kétségtelenül konkrét tudomány. Az igazság mindig konkrét, de ha a tényeket nem rendszerezjük s nem vonunk le belőlük elméleti következtetéseket, abból csak empirikus igazság lesz. Egészen bizonyos, hogy új történetírásunkba átmentettünk számos hibás, téves nézetet, mert az elvi harcot a régi, polgári történetírás ellen nem vívtuk végig.

Hadd mutassak rá ennek a fogyatéknak még egy súlyos következményére. Azért, mert nem vettük régi történetírásunkban kritika alá azt ami rossz, nem választottuk el attól ami jó, nem tudtuk a pozitív hagyományokat sem a szükséges mértékben átvenni. Nem differenciáltunk eléggé, a régi történetírást csaknem globálisan elvetettük: a konkollyal kitejtük a tiszta búzát is. Különösen az első években szinte nem voltunk hajlandók történelmi feldolgozásokat figyelembe venni, csak a levéltárak anyagát. Vajon szabad-e egész eddigi történetírásunkat, több történész nemzedék munkájának pozitív eredményeit is egyszerűen figyelmen kívül hagyni? Egyáltalán nem!

Szektánisan leszűkítettük haladó hagyományainkat is. Pozitív hagyományon többekévé csak a forradalmi hagyományokat értettük. Legfeljebb a honvéd hagyományok terén tettünk engedményeket. Pedig a társadalom dialektikus fejlődése nemcsak forradalmi ugrásokból áll, hanem azokat megelőzi a mennyiség fokozatos növekedése, ami egy bizonyos fokon túl — mint tudjuk — átcsap minőségbe. Hogy példával világítsam meg: pozitív alakunk nemcsak Kossuth, hanem Széchenyi is. Kossuth sokkal közelebb áll hozzánk, mint Széchenyi. Széchenyinéél a bírálatnak nagyobb tere lesz, mint Kossuthnál. Helytelen volna azonban azt mondani, hogy *csak* Kossuth számít haladó elődünknek és Széchenyi nem. Széchenyi messze állt a forradalomtól, de életének különböző korszakai voltak. Voltak haladóak, amelyeket magunkénak vallunk és voltak, amelyeket teljesen elvetünk. De helytelen az a szektáns értékelés, amely Széchenyi munkásságát teljesen elvetendőnek ítéli.

A szektánság nálunk sok területen megnyilvánult. Egyes régi történészek azt érezhették, hogy sorsukkal szemben közömbösek vagyunk, érezhettek bizonyosfokú bizalmatlanságot részünkről, ami sok esetben bénítólag hatott rájuk. Feladatunk most az, hogy a történész egységfrontot komolyan vegyünk. Kölcsönösen tanulhatunk egymástól nagyon sok vonatkozásban. Össze kell fogni azokat az erőket, akik dolgozni akarnak és tudnak. Bizzunk jobban igazságunk meggyőző erejében és bizzunk jobban azokban a tegnapi még tőlünk távol álló történészekben, akik azonban ma becsületesen törekednek arra, hogy részt vegyenek a munkában.

Ez a folyamat: az önbírálat, a régi helytelen nézetektől való megszabadulás, a hibák felszámolása, nagy és nehéz munkát igényel. Több alkalmat kell adnunk széleskörű vitákra, véleménynyilvánításra. A szabad, alkotó vita alapja azonban nem lehet valamiféle eszmei, ideológiai liberalizmus, mert az tévútra vinne bennünket.

Hadd térjek ki ezzel kapcsolatban Kossáry Domonkos felszólalására. Amikor mi azt mondjuk, hogy vitázzunk, bíráljunk, ez ott kezdődik, hogy a gyermeket nevének nevezzük. Nekünk valóban nagy mulasztásaink vannak abban a tekintetben, hogy eddig

nem vitatkoztunk eleget, nem vettük alapos bírálat alá a polgári történeti iskolákat. Így nem vettük bírálat alá az egykori Keleteurópai Tudományos Intézet működését és folyóiratát, a Revue d'Histoire Comparée-t sem. S amikor most egyes felszólalók rámutattak, hogy a Revue d'Histoire Comparée és a Keleteurópai Tudományos Intézet történetírásunkban tulajdonképpen nyugati orientációt képviselt, ez még nem a mély elemzésen alapuló kritika: csupán közismert tényt állapítottak meg. De Kosáry azt sem fogadja el. A vita folyamán tett bizonyos kezdeti lépéseket saját multbeli tevékenységének és az irányítása alatt álló Intézet működésének kritikusabb szemlélete terén (bár akkor is szubjektív érzelmeit, céljait állította előtérbe és ezzel bizonyos fokig elhomályosította az Intézet és a Revue irányzatának pontos értékelését) végülis azonban visszakozott: lényegében nem ismerte el a nyugati orientáció objektív tényét, hamis alternatívák felállításával igyekezett rossz vágányra sodorni vitánkat. Ilyen alapon nehéz tisztázni a nézeteket. Kosáry Domonkos munkásságát valamennyien ismerjük, ismerjük a Revue-t is, elég közről láttuk a Keleteurópai Tudományos Intézet tevékenységét. Csak bele kell lapoznunk a Revue 1945-ös számába: ebben hazánk felszabadulásának nagy történelmi ténye egyetlen vonatkozásban nyer említést: mint »ostrom és az ezzel járó bajok«. Ezzel a maga részéről a Revue el is intézte a Szovjetunió dicsőséges felszabadító szerepét, hazánk, népünk újjászületését. De nemcsak az elhallgatások jellemzőek a Revueben. Cikkei és kritikái kifejezetten nyugati orientációt képviseltek, erről bárki meggyőződhet, aki akár csak futó pillantást vet reá. Mi Kosáry képességeit sokra becsüljük, adunk arra, hogy dolgozzék, velünk együtt dolgozzék. De ehhez szükséges, hogy tovább haladjon a megkezdett úton, multbeli tevékenységének kritikusabb szemléletével, együttműködése elvi alapjainak tisztázásával.

A hibák előtérbe helyezése ezen a vitán helyes, szükséges volt, még akkor is, ha egyesek eltúlozták a hibákat, vagy ha egyes hibák taglalásába nem eléggé mentünk bele. Semmiesetre sem szabad azonban pánikba esnünk. Ugy vélem, egynémely elvtárs felszólalásában volt erre hajlandóság. Becsüljük meg eredményeinket, bebizonyítottuk: a magyar történelmi fejlődésre is érvényesek a marxizmus-leninizmus tanításai: a történelmi materializmus által felfedett törvényszerűségek. Bebizonyítottuk, hogy a marxista-leninista történelemszemlélet, a tudományos szocializmus történelemszemlélete és módszere termékenyebb, hatékonyabb és igazabb, mint bármely eddig létező történelmi irányzat, az egyetlen tényleg tudományos történelemszemlélet.

Becsüljük meg eddigi munkánk eredményeit, mert rövid néhány év alatt számos kérdésben világosságot teremtettünk, nem egy kérdésben többet tettünk, mint a polgári történetírás évtizedek alatt. Megszereztük a megbecsülést a marxista történetírásnak. Emlékezzünk csak vissza arra, hogy néhány évvel ezelőtt a marxista történetírást nem tudománynak, hanem publicisztikának nézték. Az volt a felfogás, hogy a marxista történetírás a mai politikai problémák egyszerű visszavetítése a multba. Azt hiszem, hogy ma már nincs nálunk józanul gondolkodó ember, aki ezt merné állítani. Ugyanakkor látnunk kell, hogy eredményeink nem olyan nagyok, mint amilyeneknek sokszor hajlamosak voltunk tartani.

Ezekután hadd vázoljam röviden, melyek az előttünk álló legfontosabb feladatok.

Először is meg kell erősítenünk harcunkat mind a szematizmus, mind az empirizmus ellen. Ebben a harcban természetesen különbséget kell tenni aközött, hogy baráti tévedésről van-e szó, vagy pedig ellenséges nézetekről.

Fel kell dolgoznunk kritikusán az egyes történelmi iskolákat. Az utolsó évek történelemszemléletét ugyancsak vegyük bírálat alá. Ezt nem lehet a véletlenre bízni, hanem tervszerűen kell rajta munkálkodnunk. Az egyetemi tankönyveknél is nagy helyet kell biztosítani a historiográfiának, a polgári történeti irodalom bírálatának.

Alapvető feladatnak tartom, hogy az elmélet színvonalát emelnünk kell, s ezt szisztematikusan kell végeznünk.

Dolgozzunk ki tervet arra, milyen módon vonjuk be történészeinket jobban a marxizmus-leninizmus tanulmányozásába. Elsősorban a marxizmus klasszikusainak egyéni tanulmányozására kell gondot fordítanunk. E mellett elméleti konferenciákat kell létrehozni, kisebb csoportok számára, ahol intenzívebb, nyíltabb a vita.

Szeretném elismerni, amit már több ízben mondtam: a történelmi materializmus elméletének megismerését ki kell egészíteni az egyetemes történelemnek mély és széles tanulmányozásával, amelyre gazdag lehetőséget nyújtanak a szovjet történészek munkái.

Az elméleti munka további formája az lehetne, hogy a magyar történelem egyes elvi kérdéseit rendszeresen megvitassuk. Most jöttek vissza elvtársaink Csehszlovákiából, s elmondották, hogy a csehszlovák történészek rendszeres időközökben napokig tartó konferenciákra ülnek össze, ahol különböző szakbizottságokban megvitatják a csehszlovák történetírás egyes problémáit.

Ilyen elméleti vitákat nekünk is kellene rendeznünk. Az elméleti vitáknak, az elméleti kérdések tárgyalásának sokkal nagyobb helyet kell biztosítanunk a Századokban is. Térjen vissza a Társulat az előadások, a viták tartásának rendszeréhez.

A politikai színvonal emelése szempontjából rendkívül fontosnak tartom a Horthy-korszak történetének és méginkább a felszabadulás utáni fejlődésünk történetének feldolgozását. Hajlandó vagyok Simon elvtárs, egyesek által »túlzottnak« nevezett követelést megismételni: bizonyos mértékben és értelemben csaknem valamennyi történetésznek bele kell kapcsolódnia a felszabadulás utáni korszak megírásába.

Különösen a felszabadulás utáni történet egyes problémáinak feldolgozása nemcsak az olvasóknak adna sokat, de rendkívül izgalmas és főként tanulságos lenne a történészeknek is az elmélet alkotó alkalmazását illetőleg. Meg vagyok győződve róla, hogy nem egy történészünk számára régi munkásságának átértékelése szempontjából is alkalmas és járható út lenne ez.

Tennivalóink vannak szervezeti téren is. A Társulat éljen társulati életet, tartsa be alapszabályait, hívjon össze közgyűlést, válassza meg az új vezetőséget, teremtsen meg szakbizottságait, s ne csak plenáris vitákat rendezzen. Sokkal többet kell törődnünk — ez a demokratikusság nagyobb érvényesítéséhez tartozik — a vidéki történészekkel. Igazuk volt azoknak az elvtársaknak, aki ezt hiányolták.

Szervezeti téren tovább kell menni, biztosítani kell egyes történetintézményeknek a nagyobb önállóságot. Eddig túlságos centralizmus érvényesült. Az egyes történetintézmények, a Történettudományi Intézet, a Levéltár, a Társulat, a Történettudományi Kar éljenek önálló életet, és az Akadémia Állandó Bizottsága csak alapvető tervezési kérdésekben foglaljon állást, elvi vitákban döntsön. Nagy lépéssel fogja előrevinni történetfrontunk demokratizmusát, ha megszüntetjük az eddig nagyon is gyakori perszonál-uniókat. Ha a demokratizmusról beszélünk, mindez érvényes természetesen a Társulatra és a Századokra is. A Századok szerkesztőségét meg kell erősíteni, a folyóirat megjelenését gyakoribbá kell tennünk.

Meg kell javítanunk káderpolitikánkat is. Azok a történészeink, akik komolyan akarnak és tudnak dolgozni, valóban dolgozhassanak. Elő kell segíteni történészeink számára a tudományos minősítések elnyerését. A minőség emelését illetően nagyon sok helyes javaslat hangzott el, azokat tanulmányozni és értékesíteni kell további munkánkban.

Végül szeretnék rámutatni arra, hogy a történészeknek általában többet kellene találniuk. A Társulatnak kell ezt megvalósítania, és ezt meg is tehetné, ha lennének szekciói. Javasolnám, hogy havonta egyszer jöjjenek össze a történészek, nem csupán vitára, hanem a vita mellett baráti beszélgetésre. Legyen alkalmuk véleménycserére; ismerjék jobban meg egymást.

) *
)

E háromnapos vitánk a problémáknak csak egy részét tudta felölelni, csak a kezdet volt, amit folytatni kell. Főként azt nem engedhetjük meg, hogy a vitában elhangzott helyes javaslatok következmények nélkül maradjanak. Ez a vita újszerű volt, és már magábanvéve is egy lépéssel előre vitt bennünket. Engedjék meg, hogy ezzel kapcsolatban rámutassak arra, hogy mi történészek is milyen nagymértékben érezzük a Magyar Dolgozók Pártja határozatainak felfrissítő, előrevívó hatását. Pártunk erejének rendkívül meggyőző bizonyítéka az a fordulat, amit politikájában létrehozott az az önbírálat, amelyet gyakorolt. Ezek a határozatok nekünk, történészeknek is szárnyakat adnak, segítik kiszélesíteni, megjavítani munkánkat. Segítenek bennünket, hogy jobban összeforrjunk népünkkel, jobban meglássuk és jobban elősegíthessük az ország előtt álló nagy feladatokat megoldását. Újabb bizonyítékát adják ezek a határozatok annak, hogy a Magyar Dolgozók Pártja a magyar nép, a magyar munkásosztály igazi vezetője, hogy népi demokratikus kormányzatunk meg tudja oldani az előtte álló történelmi feladatokat.